

CEZA DAVALARININ UZUN SÜRMESİNDE ROL OYNAYAN
ETMENLER

Sabiha Elif ALTAŞ

104614020

İSTANBUL BİLGİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
HUKUK YÜKSEK LİSANS PROGRAMI
(İNSAN HAKLARI HUKUKU)

Dr. Galma JAHIC

2009

CEZA DAVALARININ UZUN SÜRMEİNDE ROL OYNAYAN
ETMENLER

FACTORS RESULTING IN THE DELAY IN THE LENGHT OF
THE CRIMINAL PROCEEDINGS

SABİHA ELİF ALTAŞ

104614020

Dr. Galma JAHIC :
Dr. Oya BOYAR :
İdil ELVERİŞ, LLM :

Tezin Onaylandığı Tarih :
Toplam Sayfa Sayısı : 144

Anahtar Kelimeler (Türkçe)

- 1) Adil yargılanma hakkı
- 2) Makul süre
- 3) Davaların uzaması
- 4) Yargılama süresi
- 5) Ceza davaları

Anahtar Kelimeler (İngilizce)

- 1) Right to a fair trial
- 2) Reasonable time
- 3) Case processing delays
- 4) Length of the proceedings
- 5) Criminal cases

ÖZET

Bu tezin amacı, Türk yargı sisteminin genel ve en önemli sorunlarından biri olan yargılamanın uzun sürmesi sorununu tetikleyen etmenleri araştırmak ve bu etmenlere ilişkin çözüm önerileri oluşturmaktır. Çalışmada tespit edilen etmenlere ilişkin çözüm önerilerimiz saptanırken doktrindeki tartışma ve görüşlerden ve karşılaştırmalı hukuk verilerinden yararlanılmıştır.

Çalışma sırasında tespit edilen genel noktalar şunlardır: İstatistikî veriler göstermektedir ki Türkiye’de ceza davalarındaki ortalama yargılama süreleri oldukça uzun olmakla birlikte yıllar itibarı ile bu süreç daha da uzamaktadır. Adalet Bakanlığı’nın yayınladığı 2007 yılı istatistiklerine göre, ceza mahkemelerinde ortalama yargılama süresi 244 gündür. Yine AİHM önünde Türkiye aleyhine gerçekleştirilen başvuruların en büyük kısmını İHAS mad. 6 kapsamındaki makul sürede yargılanma hakkına aykırılık iddiaları oluşturmaktadır. Bu ana soruna neden olan etmenler ise genel olarak, hakim ve savcılarının iş yükü, atama – terfi ve değerlendirme sistemleri, kadro eksikliği, meslekte uzmanlaşma sorunu, savcılarının soruşturma yetkilerinin kapsamı, taraf vekillerinin ve sanığın etkisi, hukuk eğitim sistemindeki aksaklıklar, mahkeme yönetimi, kalem personeli açığı ve kalem personelinin eğitim eksikliği, tanık çağırma ve dinleme prosedürü, bilirkişilik kurumu, tebligat prosedürü, yargılama faaliyetinde mekan ve zaman yönetimi, mevzuat ve usulden kaynaklanan etmenlerdir.

ABSTRACT

The aim of this thesis is to present a research on the factors that influence the length of criminal proceedings as well as to propose solutions regarding these factors. Comparative law, doctrine discussions and various arguments have been used in the analysis and the development of the proposals.

The key findings can be summarized as follows: Statistical data shows that the average length of criminal proceedings in Turkey is considerably long and has

been getting longer over the past years. According to the statistical data issued by the Ministry of Justice, the average period of criminal proceedings in the criminal courts in 2007 was 244 days. Accordingly the majority of the applications filed against Turkey before European Court of Human Rights were in relation to the right to a hearing within a reasonable time within the context of the article 6 of European Convention of Human Rights. The factors that cause this problem can be identified as high workload of judges and public prosecutors, the system of their appointment, promotion and evaluation, understaffed courts, lack of specialization among prosecutors, legal representation, and behavior of the parties, poor legal education, lack of administrative management of courts, low level of education of clerk staff, the procedure of calling and hearing witnesses, expert witness system, notification procedures, management of hearings, as well as the factors resulting from the legislation and regulation implementation.

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	iii
ABSTRACT.....	iii
İÇİNDEKİLER	v
KISALTMALAR CETVELİ	ix
KAYNAKÇA.....	xii
I. GİRİŞ.....	1
II. KAVRAMSAL GENEL BAKIŞ	6
A- Adil Yargılanma Hakkı	6
1. Tanım.....	7
2. Adil Yargılanma Hakkı Kavramının Uluslararası ve Ulusal Dayanakları	8
a) 1948 tarihli Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi	8
b) 1950 tarihli İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi	9
c) 1966 tarihli Birleşmiş Milletler Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi .	9
d) 1948 tarihli Amerikan İnsan Hakları ve Ödevleri Bildirisi	11
e) 1981 tarihli Afrika İnsan Hakları Şartı	11
f) T.C. 1982 Anayasası.....	12
3. Adil Yargılanma Hakkının Kapsamı	13
B- Ceza Hukuku ve Adil Yargılanma Hakkı.....	14
III. ADİL YARGILANMA HAKKI KAPSAMINDA “MAKUL SÜRE”	15
A- Kavram	15
B- Yargılama Süresi	19
C- Makul Süre Kavramının Etmenleri (AİHM Ölçütleri).....	20
1. Davanın niteliği ve karmaşıklığı	22
2. Başvurucunun Tutumu	23
3. Yargılama Makamlarının Tutumu.....	23
IV. TÜRKİYE’DE ORTALAMA YARGILAMA SÜRELERİ.....	24

V. TÜRKİYE'DE CEZA DAVALARININ UZUN SÜRMESİNDE ROL OYNAYAN ETMENLER	26
A- Yargılamanın Süjeleri Açısından	26
1. Hakimin Rolü	26
a) Hakimlerin Atama (Tayin), Terfi ve Değerlendirilme Sistemi.....	26
aa) Hakimlerin Atama (Tayin) Sistemi	27
bb) Hakimlerin Terfi ve Değerlendirilme Sistemi.....	29
b) Hakimlerin İş Yükü	30
c) Hakim Kadrosunun Yetersizliği	33
d) Hakimlerin Meslek Öncesi ve Meslek İçi Eğitimleri	36
aa) Meslek Öncesi Eğitim	37
bb) Meslek İçi Eğitim	38
e) Hakimlerin Uzmanlaşması Sorunu	43
f) Hakimlerin Bağımsızlığı Sorunu	44
aa) Hakimlerin Mesleğe Girişleri Aşamasında Bağımsızlık	45
bb) Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulunun Bağımsızlığı.....	48
2. Taraf Vekillerinin Rolü	50
a) Taraf Vekillerinin Eğitim Yetersizliği	51
b) Baroların CMK Uygulama Servislerinin İşleyişi.....	56
c) Taraf Vekillerinin Davayı Uzatmaya Yönelik İşlemleri.....	59
3. Sanığın Rolü	60
a) Sanığın Hukuki İşleyişi Bilmemesi	60
b) Sanığın Davayı Uzatmaya Yönelik Tutumu	61
c) Bireylerde Hukuk Bilincinin Yerleşmemiş Olması	62
4. Savcılığın Rolü	64
a) Savcıların Atama, Tayin ve Değerlendirilme Sistemi	64
b) Savcıların İş Yükü	65

c)	Savcı Kadrosunun Yetersizliği	66
d)	Savcıların Soruşturma Yetkilerinin Kapsamı	66
	aa) Adli Kolluk Kurumu.....	67
	bb) Soruşturmanın Yargılama Faaliyeti Başlamadan Önce Bitirilmiş Olması.....	69
	cc) Takipsizlik Kararı Verme Yetkisinin Etkin Kullanılması	71
e)	Savcıların Meslek Öncesi ve Meslek İçi Eğitimleri	72
f)	Savcıların Bağımsızlığı Sorunu	73
B-	Teknik Nedenler Açısından.....	74
1.	Mahkeme Yönetimi	74
	a) Mahkeme ve Adliye İdari Görevlerinin Hakim ve Savcılara Ait Olması.....	74
	b) Yeterli Kalem Personeli Sıkıntısı	75
	c) Kalem Personelinin Eğitim Eksikliği	76
	d) Bilgi ve Eğitim Teknolojisinin Kullanımı	77
	aa) Ulusal Yargı Ağı Projesi (UYAP).....	79
	bb) İçtihat ve Mevzuata Ulaşım	80
	e) Bürokrasi (Kırtasiyecilik)	80
2.	Mevzuat ve Usulden Kaynaklanan Etmenler	82
	a) Ceza Kanunu'nun Kapsamı	82
	b) Tek Celse Esasının Etkin Kullanılmaması ve Duruşmaya Ara Verilmesi.....	83
	c) İddianamenin İadesi (Reddi) Kurumu	84
	d) Yetki – Görev Ayrımı	86
	e) Bekletici Mesele	87
	f) Ceza Yargılamasında Kanunyolları.....	88
	aa) İstinaf.....	88
	bb) Temyiz.....	91

3. Davayı İnceleme Yöntemleri.....	91
a) Tanıklık.....	91
b) Bilirkişilik Kurumu.....	94
c) Tebligat Prosedürü.....	95
4. Yargılama Faaliyetlerinin Mekanı ve Zaman Yönetimi.....	98
a) Adliye Binaları ve Duruşma Salonlarının Niteliği	98
b) Duruşma Salonlarının Etkin Kullanımı	100
c) Yargıda Kullanılan Araç-Gereç Yetersizliği	100
d) Çalışma Saatlerinin Verimliliği	101
e) Adli Tatil Müessesesi.....	102
VI. CMK'DA YARGILAMA SÜRESİNİ KISALTMAYA YÖNELİK DÜZENLEMELER.....	102
A- Ön Ödeme Uygulaması	103
B- Uzlaşma	104
C- Kamu Davasının Ertelenmesi Kurumu.....	107
D- Hakim Duruşma Açmaksızın Karar Verebilme Yetkisi.....	107
VII. BULGULARIN DEĞERLENDİRİLMESİ	108
VIII. SONUÇ	111

KISALTMALAR CETVELİ

a.g.	adı geçen
a.g.e.	adı geçen eser
A.K.	Avrupa Konseyi
A.Ü.H.F.	Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AİHM	Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi
AMK	Avukatlık Meslek Kuralları
AÜHF	Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi
AÜSBF	Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi
AY.	Anayasa
Bas.	Baskı
Bkz.	Bakınız
bkz.	Bakınız
BM	Birleşmiş Milletler
C.	Cilt
CMK	Ceza Muhakemeleri Kanunu
CMUK	Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu
Çev.	Çeviren
Der.	Dergi
Derl.	Derleyen
ETK	Emniyet Teşkilatı Kanunu
HSK	Hakimler ve Savcılar Kanunu
HSYK	Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulu
HSYKK	Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulu Kanunu

İ.B.Ü.	İstanbul Bilgi Üniversitesi
İ.Ü.H.F.	İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi
İHAS	İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi
M.Ü.	Marmara Üniversitesi
mad.	Madde
no.	numaralı
ÖSYM	Öğrenci Seçme ve Yerleştirme Merkezi
Pr. Yür.	Proje Yürütücüsü
RG	Resmi Gazete
s.	sayfa(lar)
S.	Sayı
sy.	sayılı
t.	tarihli
T.C.	Türkiye Cumhuriyeti
TAAK	Türkiye Adalet Akademisi Kanunu
TBB	Türkiye Barolar Birliği
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TCK	Türk Ceza Kanunu
TEGV	Türkiye Eğitim Gönüllüleri Vakfı
TÜBİTAK	Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu
TÜİK	Türkiye İstatistik Kurumu
TÜSİAD	Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği
UEKAE	Ulusal Elektronik ve Kriptoloji Araştırma Enstitüsü
UYAP	Ulusal Yargı Ağı Projesi
vd.	ve devamı
Yay.	Yayınları

Yay. Haz.	Yayına Hazırlayan
YÖK	Yükseköğretim Kurulu
Yön.	Yöneticisi
yuk.	yukarıda

KAYNAKÇA

- Akıllıoğlu Tekin, İnsan Hakları-I- (Kavram, Kaynaklar ve Koruma Sistemleri) AÜSBF İnsan Hakları Merkezi Yayınları, Ankara, 1995.
- Alacakaptan Uğur, 1929'dan Bugüne Ceza Muhakemesi Yasası, Güncel Sorunlar, CMUK Sempozyumu, Marmara Üniversitesi İnsan Hakları Ceza Hukuku ve Kriminoloji Araştırma ve Uygulama Merkezi, Beta Yayınları, İstanbul, 1999, s. 11-17.
- Alan Nuri, İnsan Hakları ve Bürokrasi, Bürokrasi ve İnsan Hakları (Açık Oturum), Türkiye Barolar Birliği, Ankara, 2006, s. 7-18.
- Alenka Selih, The Prosecution Process and The (Changing) Role of The Prosecutor, Crime and Criminal Justice of Europe, Council of Europe Publishing, Strausbourg, 2000, s. 93-108.
- Alfini James J., Lubet Steven, Shaman Jeffrey M., Geyh Charles Gardner, Judicial Conduct and Ethics, LexisMexis, 2007.
- Aliefendioğlu Yılmaz, Adil Yargılanma Hakkı Etik (éthique) Açından Yargı Bağımsızlığı ve Yansızlığı, Özgürlükler Düzeni Olarak Anayasa, Fazıl Sağlam 65. Yaş Armağanı, İmaj Yayınevi, Türk Alman Kamu Hukukçuları Forumun Yayını, Ankara, 2006, s. 9-40.
- Armağan Servet, Memleketimizde Adalet Reformu, Farklı Bir Yaklaşım, Yeni Türkiye Dergisi Yargı Reformu Özel Sayısı, Yıl:2, Sayı:10, Yeni Türkiye Medya Hizmetleri, Ankara, 1996, s. 130-135.
- Aşçıoğlu Çetin, Yargıda Temel Sorun Doğru ve Güvenli Yargılanma Hakkı, Yeni Türkiye Dergisi Yargı Reformu Özel Sayısı, Yıl:2, Sayı:10, Yeni Türkiye Medya Hizmetleri, Ankara, 1996, s. 347-357.

- Aşçıoğlu Çetin, Yargıç Gözüyle Hukuk Öğretimi, Hukuk Öğretimi Sempozyumu, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, No: 497, Derleyen: Adnan Güriz, Ankara, 1993, s. 89-99.
- Batum Süheyl, Yenisey Feridun, Erkut Celal, İnceoğlu Sibel Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Adil Yargılanma İlkesi Işığında Hukuk Devleti ve Yargı Reformu, TÜSİAD Yayınları, 2003, s.123-145.
- Bjoinberg Kjell, Richmond Paul, Çev. Adalet Bakanlığı Avrupa Genel Müdürlüğü Hâkimleri, Türkiye Cumhuriyeti'nde Yargı Sisteminin İşleyişi İstisari Ziyaret Raporu, Ankara Barosu Avrupa Birliği Merkezi Yayını, 2004.
- Bozkurt Gülnihal, Türkiye'de Hukuk Eğitiminin Tarihçesi, Hukuk Öğretimi Sempozyumu, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, No: 497, Derleyen Adnan Güriz, Ankara, 1993, s. 51-69.
- Bulut M. Ali, Hayta M. Ali, Yargıya Güven, Yeni Türkiye Dergisi Yargı Reformu Özel Sayısı, Yıl:2, Sayı:10, Yeni Türkiye Medya Hizmetleri, Ankara, 1996, s. 197-205.
- Centel Nur, Adil Yargılanma Hakkı ve Savcının Tarafsızlığı, Prof. Dr. Çetin Özek Armağanı, Galatasaray Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2004, s. 199-210.
- Centel Nur, Adil Yargılanma Hakkı ile Silahların Eşitliği Bağlamında Savcılık ve Soruşturma, Bir Adli Organ Olarak Savcılık, Türkiye Barolar Birliği, Ankara, 2006, s. 186-219.
- Council of Europe, Judicial Organisation in Europe, Council of Europe Publishing, 2000, s. 99-103 (England), s. 121-132 (France).
- Çapoğlu Gökhan, Adalet Reformu Üzerine, Yeni Türkiye Dergisi Yargı Reformu Özel Sayısı, Yıl:2, Sayı:10, Yeni Türkiye Medya Hizmetleri, Ankara, 1996, s. 100-101.
- Çelik Adem, Adil Yargılanma Hakkı (Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Türk Hukuku), Adalet yayınları, Ankara, 2007.

- Çetinkaya Necati, Adalet Reformu ve Yargının Hızlandırılması, Yeni Türkiye Dergisi Yargı Reformu Özel Sayısı, Yıl:2, Sayı:10, Yeni Türkiye Medya Hizmetleri, Ankara, 1996, s. 77-80.
- Daver Bülent, Fransa'da Hukuk Eğitimi-Öğretimi ve Türkiye'ye Etkisi, Hukuk Öğretimi Sempozyumu, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, No: 497, Derleyen Adnan Güriz, Ankara, 1993, s. 7-14.
- Demirağ Fahrettin, Adil Yargılanma Hakkı Bağlamında Tebliğnamenin Tebliği, Ord. Prof. Dr. Sulhi Dönmezer Armağanı, C.I, Türk Ceza Hukuku Derneği-Atatürk Araştırma Merkezi Başkanlığı, Ankara, 2008, s. 665-702.
- Demirbaş Timur, Yargının Yapısal Sorunları, Yargı Reformu 2000 Sempozyumu, Konuşmalar, Bildiriler, Tartışmalar, Belgeler, İzmir Barosu Yayını, İzmir, 2000, s. 356-365.
- Demirkol Ferman, Yargı Bağımsızlığı, Kazancı Hukuk Yayınları, İstanbul, 1991, s. 98-126.
- Doğru Osman, İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi İçtihatları, C.1, Legal Yayıncılık, İstanbul, 2004.
- Doğusoy Bahadır, Hukuk Eğitiminde Kalite, Adalet Dergisi, S.4, http://www.yayin.adalet.gov.tr/4_sayi.htm [09.11.2008].
- Dönmezer Sulhi, Ceza Adalet Sistemimiz Üzerinde Düşünceler, Yeni Türkiye Dergisi Yargı Reformu Özel Sayısı, Yıl:2, Sayı:10, Yeni Türkiye Medya Hizmetleri, Ankara, 1996, s. 553-560.
- Dönmezer Sulhi, Hukukçu ve Sorumluluğu, Ord. Prof. Dr. Sulhi Dönmezer Armağanı, C.I, Türk Ceza Hukuku Derneği-Atatürk Araştırma Merkezi Başkanlığı, Ankara, 2008, s. 139-140.
- Dönmezer Sulhi, Adil Yargılanma Hakkı Üzerine Notlar, Ord. Prof. Dr. Sulhi Dönmezer Armağanı, C.I, Türk Ceza Hukuku Derneği-Atatürk Araştırma Merkezi Başkanlığı, Ankara, 2008, s. 223-235.

- Dönmezer Sulhi, Ceza Muhakemesi Kanunu 1999 Tasarısının Temel İlkeleri, CMUK Sempozyumu, Marmara Üniversitesi İnsan Hakları Ceza Hukuku ve Kriminoloji Araştırma ve Uygulama Merkezi, Beta Yayınları, İstanbul, 1999, s. 18-28.
- Elliott Catherine, English Legal System, Pearson Longman, 2004.
- Quinn Frances,
- Elveriş İdil, Yargıç Atama- Nakil Sistemi ve Yargı Bağımsızlığı, İstanbul Barosu Der., C.78, S.2004/2, s. 409-443.
- Elveriş İdil, Jahic Mahkemede Tek Başına: İstanbul Mahkemelerinde Müdafiliğin Erişebilirliği ve Etkisi, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2008, s. 237-255.
- Galma, Kalem Seda,
- Elveriş İdil, Jahic Mahkemede Tek Başına, Uğur Alacakaptan'a Armağan, C.1, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2008, s. 240.
- Galma, Kalem Seda,
- Elveriş İdil, Kutucu Türkiye'de Adli Yardım Sisteminin Değerlendirilmesi, Serçin, Yaşar İmmihan, Türkiye'de Adli Yardım Karşılaştırmalı İnceleme ve Politikalar, Der. İdil Elveriş, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, s. 39-63.
- Er Deniz Erol, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Işığında Hukukumuzda Sanık Hakları, Yetkin Yayınları, Ankara, 2002, s. 100-117.
- Erkenci Hüseyin, Bir Adli Organ Olarak Savcılık Sempozyumundaki konuşmasından, Türkiye Barolar Birliği, Ankara, 2006, s. 117-130.
- Evik Vesile Sonay, Ceza ve Ceza Yargılaması Hukuku Bağlamında Adil Yargılanma Hakkı, Proje Yön. Kayıhan İçel, Yay. Haz. Yener Ünver, Adil Yargılanma Hakkı ve Ceza Hukuku, Seçkin Yayınları, Ankara, 2004, s. 283-308.
- Fendoğlu Hasan Avrupa Birliği Müktesebatına Uyum Reformları, Tahsin, Adalet Kitabı, Derleyen Bülent Arı, Selim Aslantaş, Adalet Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2007, s. 283-303.
- Feyzioğlu Metin, Uzlaştırma Teklifi ve Taraflara Bildirilmesi, Uğur Alacakaptan'a Armağan, C.I, Der. Mehmet Murat

- İnceoğlu, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2008, s. 331-337.
- Gilles Peter, Çev. Mine Ertuğrul, Alman Ülke Raporu: Usul Hukuku ve İnternet, Uluslararası İnternet Hukuku Sempozyumu, Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları, İzmir, 2002, s. 373-389.
- Görgün Şanal, Yargılamanın Gecikmesi ve Hızlanmasında Hakim, Taraf ve Avukatların Rolü, Yargı Reformu 2000 Sempozyumu, Konuşmalar, Bildiriler, Tartışmalar, Belgeler, İzmir Barosu Yayını, İzmir, 2000, s. 170-178.
- Gözübüyük Şeref, Gölcüklü Feyyaz, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması, 7. Baskı, Turhan Kitapevi, Ankara, 2007.
- Grabenwarter Christoph, Çev. Can Osman, Yargılama Güvenceleri-Adil Yargılanma Hakkı (İHAS Md. 6), Proje Yön. Kayıhan İçel, Yay. Haz. Yener Ünver, Adil Yargılanma Hakkı ve Ceza Hukuku, Seçkin Yayınları, Ankara, 2004, s. 181-244.
- Greer Steven, The European Convention on Human Rights-Achievements, Problems and Prospects, Cambridge University Press, 2006.
- Güran Sait, “Fakültelerimizde Hukuk Öğretimi ve Hukukçunun Eğitimi” konulu konuşma metninden alıntı, TBB, Ankara, 2004, s. 84-93.
- Gürkaynak İpek, “Hukuk İlintili Yurttaşlık Eğitimi” konulu konuşma metninden alınmıştır., “Hukuk Öğretimi ve Hukukçunun Eğitimi”, Türkiye Barolar Birliği, Ankara, 2004, s. 47-49.
- Hafizoğulları Zeki, Türk Ceza Hukukunda Cezalandırma Hukuk İlişkisi ve İlişkinin Sona Erme Nedenleri, Uğur Alacakaptan’a Armağan, C.I, Der. Mehmet Murat İnceoğlu, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2008, s. 387-415.
- Hodgson Jacqueline, French Criminal Justice, A Comparative Account of The Investigation and Prosecution of Crime in France, Hart Publishing, Oxford-Portland, 2005.

- Ildır Gülgün, Alternatif Uyuşmazlık Çözümü-Medeni Yargıya Alternatif Yöntemler, Seçkin Yayınları, Ankara, 2003, s. 139-145.
- İbrahimhakkıoğlu Uğur, Adalet Reformu, Yeni Türkiye Dergisi Yargı Reformu Özel Sayısı, Yıl:2, Sayı:10, Yeni Türkiye Medya Hizmetleri, Ankara, 1996, s. 120-125.
- İnceoğlu Sibel, Adil Yargılanma Hakkı ve Yargı Etiği, Avrupa Konseyi-T.C. Başbakanlık İnsan Hakları Başkanlığı İle Yürütülen İnsan Hakları Reformlarının Uygulanması Destek Projesi, Ankara, 2007.
- İnceoğlu Sibel, İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Kararlarında Adil Yargılanma Hakkı, Kamu ve Özel Hukuk Alanlarında Ortak Yargısal Hak ve İlkeler, Beta Yayınları, İstanbul, 2008.
- İnceoğlu Sibel, İnsan Hakları Bakımından Türk Usul Hukukundaki Değişim ve Sorunlar, Uğur Alacakaptan'a Armağan, C.II, Derleyen: Mehmet Murat İnceoğlu, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2008, s. 371-389.
- İnceoğlu Sibel, Yargı Bağımsızlığı ve Yargıya Güven Ekseninde Yargıcın Davranış İlkeleri, Beta Yayınları, İstanbul, 2008.
- Jehle Jörg Martin, Çev. Gülşah Kurt Yücekul, Savcılık örgütünün rolüne ilişkin Avrupa çapında bir karşılaştırma, Bir Adli Organ Olarak Savcılık (Sempozyum), Türkiye Barolar Birliği, Ankara, 2006, s. 33-43.
- Kaboğlu İbrahim, Türkiye'nin Anayasal Düzeni Açısından Hukuk Devleti İlkesi, Özgürlükler Düzeni Olarak Anayasa, Fazıl Sağlam 65. Yaş Armağanı, İmaj Yayınevi, Türk Alman Kamu Hukukçuları Forumun Yayını, Ankara, 2006, s. 287-302.
- Kalem Seda, Jahic Galma, Elveriş İdil, Adalet Barometresi Vatandaşların Mahkemeler Hakkındaki Görüşleri ve Değerlendirmeleri, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay., İstanbul, 2008, www.adaletgozet.com .

- Kalem Seda, Jahic Galma, Elveriş İdil, Adliye Gözlemleri İstanbul Mahkemeleri: Fiziksel Koşullar, Duruşmalar ve Gecikmeler, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay., İstanbul, 2008, www.adaletgozet.com .
- Kamisar Yale, La Fave Wayne R., Israel Jerold H., King Nancy J. Modern Criminal Procedure, Cases, Comments and Questions, 11.Baskı, American Casebook Series, Thomson & West Yayınları, 2001, s. 1201-1219.
- Karahan Sami, Reform Ama Nerede?, Yeni Türkiye Dergisi Yargı Reformu Özel Sayısı, Yıl:2, Sayı:10, Yeni Türkiye Medya Hizmetleri, Ankara, 1996, s. 217-221.
- Keskin-Kızıroğlu Serap, İnsan Hakları Konusunda Birleşmiş Milletler ve Avrupa Bünyesinde Uluslararası Sözleşmelerdeki Denetim Mekanizmalarına Genel Bakış, Uğur Alacakaptan'a Armağan, C.I, Der. Mehmet Murat İnceoğlu, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2008, s. 479-494.
- Kılıçoğlu Ahmet, Yargının Sorunları, Yeni Türkiye Dergisi Yargı Reformu Özel Sayısı, Yıl:2, Sayı:10, Yeni Türkiye Medya Hizmetleri, Ankara, 1996, s. 285-298.
- Kibar Recep, Türk Hukukunda Sanık Hakları, Yetkin Yayıncılık, Didim, 1997, s. 42-44.
- Kunter Nurullah, Yenisey Feridun, Nuhoğlu Ayşe, Muhakeme Hukuku Dalı Olarak Ceza Muhakemesi Hukuku, 15. Baskı, Beta Yayınları, İstanbul, 2006.
- Ladewig Hans-Meyer, Çev. Hakan Hakeri, Adil Yargılanma Hakkı -II, Adil Yargılanma Hakkı ve Ceza Hukuku, Proje Yön. Kayıhan İçel, Yay. Haz. Yener Ünver, Seçkin Yayınları, Ankara, 2004.
- Loğoğlu Faruk, “Bürokrasi ve İnsan Hakları” konulu Açık Oturum’daki konuşmasından, Türkiye Barolar Birliği, Ankara, 2006, s. 19-25.
- Moroğlu Erdoğan, Hukuk ve Yargı Reformu, Yeni Türkiye Dergisi Yargı Reformu Özel Sayısı, Yıl:2, Sayı:10, Yeni Türkiye Medya Hizmetleri, Ankara, 1996, s. 179-181.

- Oğuz Arzu, Karşılaştırmalı Hukuk, Yetkin Yayıncılık, Ankara, 2003.
- Oktay M. Seyfi, Yargı Reformu: Hemen, Yeni Türkiye Dergisi Yargı Reformu Özel Sayısı, Yıl:2, Sayı:10, Yeni Türkiye Medya Hizmetleri, Ankara, 1996, s. 48-57.
- Öney Metin, Yargıda Sorunlar, Yeni Türkiye Dergisi Yargı Reformu Özel Sayısı, Yıl:2, Sayı:10, Yeni Türkiye Medya Hizmetleri, Ankara, 1996, s. 86-89.
- Özenç Berke, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 6. Maddesi Çerçevesinde Makul Sürede Yargılanma Hakkı, Bülent Tanör Armağanı, Legal Yayıncılık, İstanbul, 2004, s. 479-498.
- Öztürk Bahri, Ceza Muhakemesi ve İnternet, Uluslararası İnternet Hukuku Sempozyumu, Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları, İzmir, 2002, s. 495-515.
- Öztürk Bahri, Bir Adli Organ Olarak Savcılık konulu Sempozyumdaki konuşmasından, Türkiye Barolar Birliği, Ankara, 2006, s. 150-160.
- Öztürk Bahri, Şüpheli ve Sanık Hakları-Özellikle Savunma Hakkı-, Yargı Reformu 2000 Sempozyumu, Konuşmalar, Bildiriler, Tartışmalar, Belgeler, İzmir Barosu Yayını, İzmir, 2000, s. 680 vd.
- Özyavuz Senem, Medeni ve Siyasal Haklar Sözleşmesi'nde Adil Yargılanma Hakkı: Sanık Haklarına Genel Bir Bakış, Proje Yön. Kayıhan İçel, Yay. Haz. Yener Ünver, Seçkin Yayınları, Ankara, 2004, s. 427-444.
- Pache Eckhard, Çev. Yener Ünver, Adil Bir Yargılanma İlişkin Avrupa Temel Hakkı, Prof. Dr. Nurullah Kunter'e Armağan, Adil Yargılanma Hakkı ve Ceza Hukuku, Proje Yön. Kayıhan İçel, Yay. Haz. Yener Ünver, Seçkin Yayınları, Ankara, 2004, s. 65-78.
- Pekcanitez Hakan, "Aktif Eğitim veya Probleme Dayalı Öğrenim", başlıklı bildirisinden alıntı, Hukuk Öğrenimi ve Hukukçunun Eğitimi, TBB, Ankara, 2004, s. 109-118.

- Pekcanitez Hakan, Yargılama'nın Hızlandırılmasına İlişkin Avrupa Usul Hukukundaki Gelişmeler, Yargı Reformu 2000 Sempozyumu, Konuşmalar, Bildiriler, Tartışmalar, Belgeler, İzmir Barosu Yayını, İzmir, 2000, s. 52-74.
- Pradel Jean, Çev. Sulhi Dönmezer, Çağdaş Sistemlerde Karşılaştırmalı Ceza Usulü-ISIS Kollokyumlarının Sentez Raporu, Beta Yayınları, İstanbul, 2000, s. 185-221.
- Robinson Patrick L., Fair but Expeditious Trials, Dynamics of Internatioanl Criminal Justice, Essay in Honour of Sir Richard May, Derleyen Hırad Abtahi ve Gideon Boas, Martinus Nijhaff Publishers, 2006, s. 169-192.
- Ruhi Ahmet Cemal, Tebligat Hukuku, 5. Baskı, Seçkin Yayınları, Ankara, 2007.
- Sağlam Fazlı, Anayasa Yargısının Bazı Sorunları, Bülent Tanör Armağanı, Legal Yayıncılık, İstanbul, 2004, s. 524-549.
- Sav Atila, Meslek Kuralları, Ankara Barosu Yayınları, Ankara, 2007.
- Savona Ernesto, Manna Adelmo, Forte Giacomo, "Emerging Issues and New Patterns on Criminal Legislation", Crime and Criminal Justice in Europe, Council of Europe Publishing, Strausbourg, 2000, s. 63-74.
- Soysal Mümtaz, Yargı Reformu İçin Genel Bakış, Yargı Reformu 2000 Sempozyumu, Konuşmalar, Bildiriler, Tartışmalar, Belgeler, İzmir Barosu Yayını, İzmir, 2000, s. 17-30.
- Sungurtekin – Özkan Meral, Yargılamanın Gecikmesi ve Hızlanmasında Avukatların Rolü, Yargı Reformu 2000 Sempozyumu, Konuşmalar, Bildiriler, Tartışmalar, Belgeler, İzmir Barosu Yayını, İzmir, 2000, s. 137-151.
- Surlu Mehmet Handan, Türk Hukuk Uygulamasının Tarihsel Perspektifi Açısından İstinaf (Üst) Mahkemeleri veya Türk Yargı Sisteminin Dinmeyen Özlemi, Yargı Reformu 2000 Sempozyumu, Konuşmalar, Bildiriler, Tartışmalar, Belgeler, İzmir Barosu Yayını, İzmir, 2000, s. 90-114.

- Şenol Talay, “Bürokrasi ve İnsan Hakları” konulu Açık Oturum’daki konuşmasından alıntı, Türkiye Barolar Birliği, Ankara, 2006, s. 26
- Tanör Bülent, 1982 Anayasasına Göre Türk Anayasa Hukuku, YKY Yayınları, İstanbul, 2001.
- Tarhanlı Turgut, Avrupa Düzeni ve Anayasal Düzen İlişkisinde Hukukun ve Yargıcın İşlevi, Bülent Tanör Armağanı, Legal Yayıncılık, İstanbul, 2004, s. 665-689.
- Tezcan Durmuş, Fransa’da ve Belçika’da Savcılık, Bir Adli Organ Olarak Savcılık (Sempozyum), Türkiye Barolar Birliği, Ankara, 2006, s. 33-43.
- Tezcan Durmuş, Erdem Mustafa Ruhan, Sancaktar Oğuz, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Işığında Türkiye’nin İnsan Hakları Sorunu, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2004.
- Toroslu Nevzat, Ceza Yargılamalarının Çabuklaştırılması Sorunu, Yeni Türkiye Dergisi Yargı Reformu Özel Sayısı, Yıl:2, Sayı:10, Yeni Türkiye Medya Hizmetleri, Ankara, 1996, s. 613-615.
- Tosun Öztekin, Türk Suç Muhakemesi Hukuku Dersleri, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, C.1, İstanbul, 1984.
- TÜSİAD, Yargılama Düzeninde Kalite, Teziç Erdoğan, Yayla Yıldızhan, Bayraktar Köksal, Yurtcan Erdener, Özbek Selçuk, Batum Süheyl, Yüzbaşıoğlu Necmi, Lebib Yayınları, 1998.
- TÜİK, Adalet İstatistikleri 2005, T.C. Başbakanlık Türkiye İstatistik Kurumu, 2007.
- Usta Hikmet, Neden Adli Polis Kurulmalıdır, Adalet Dergisi, S.4, http://www.yayin.adalet.gov.tr/4_sayi.htm [09.11.2008]
- Üçışık Hasan Fehim, Mevzuatın Toparlanması Gereği, Yeni Türkiye Dergisi Yargı Reformu Özel Sayısı, Yıl:2, Sayı:10, Yeni Türkiye Medya Hizmetleri, Ankara, 1996, s. 227-231.

- Ünal Şeref, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi İnsan Haklarının Uluslararası İlkeleri, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, 2001, s. 65, 165-209.
- Villegger Mark, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin Bakış Açısıyla Savcı ve Silahların Eşitliği, Bir Adli Organ Olarak Savcılık, Türkiye Barolar Birliği, Ankara, 2006, s. 170-185.
- Yenisey Feridun,(Pr. Yür.), Ceza Adalet Sisteminin İşleyişindeki Etkinlik Araştırması, Yeni Türkiye Dergisi Yargı Reformu Özel Sayısı, Yıl:2, Sayı:10, Yeni Türkiye Medya Hizmetleri, Ankara, 1996, s. 1065-1168.
- Yılmaz Ejder, Hukuk Sözlüğü, Yetkin Hukuk Yayınları, Ankara, 1996, s. 794.
- Yılmaz Zekeriya, Tüm Değişikliklerle Ceza Muhakemesi Kanununun Getirdiği Yenilikler ve Yargılama Sistemi, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2005.
- Yurtcan Erdener, Ceza Adaleti Reformu Çalışmaları, Yeni Türkiye Dergisi Yargı Reformu Özel Sayısı, Yıl:2, Sayı:10, Yeni Türkiye Medya Hizmetleri, Ankara, 1996, s. 581-585.
- Yurtcan Erdener, Cumhuriyet Savcısının ve Ceza Yargıcının Başvuru Kitabı, 4. Baskı, Vedat Yayıncılık, İstanbul, 2005.
- Yurtcan Erdener, Ceza Yargılaması Hukuku Temel İlkeler, Alfa Yayıncılık, İstanbul, 2002.
- Yurtcan Erdener, Yeni Ceza Muhakemesi Kanunu ve Yorumu, Vedat Yayıncılık, İstanbul, 2005.
- Yurtcan Erdener, Türk Ceza Yargılaması Sisteminin Genel Değerlendirmesi, CMUK Sempozyumu, Marmara Üniversitesi İnsan Hakları Ceza Hukuku ve Kriminoloji Araştırma ve Uygulama Merkezi, Beta Yayınları, İstanbul, 1999, s. 146-150.
- Yurtcan Erdener, Ceza Yargılaması Hukuku, Beta, 2007.

Yücel Mustafa Tören, Türkiye’de Yargının Etkinliği, Türkiye Barolar Birliği, Ankara, 2008.

Zafer Hamide, Ceza Muhakemesi Hukukunda Özelleşme Eğilimi: Uzlaşma, Prof. Dr. Ergun Önen’e Armağan, Alkım, İstanbul, 2003, s. 727-750.

YARARLANILAN WEB ADRESLERİ

<http://cmiskp.echr.coe.int>

<http://echr.coe.int/echr/en/hudoc>

<http://library.bilgi.edu.tr>

<http://www.adli-sicil.gov.tr/>

http://www.adli-sicil.gov.tr/istatistik_2007/ceza%20mahkemeleri/ceza19-2007.pdf

<http://www.basin.adalet.gov.tr/bkonusma/bkonusma.html>

<http://www.basin.adalet.gov.tr/istatistik/2008istatistik/istatistik.html>

<http://www.ceza-bb.adalet.gov.tr/makale/163.doc>

<http://www.coe.int/t/dg1/legalcooperation/cepej/>

<http://www.echr.coe.int/echr/>

<http://www.osym.gov.tr/>

<http://www.inhak-bb.adalet.gov.tr>

<http://insanhaklarimerkezi.bilgi.edu.tr>

<http://www.kazanci.com>

<http://www.kgm.adalet.gov.tr/gg/tblgtkantas.pdf>

<http://www.pgm.adalet.gov.tr>

http://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/kanunlar_sd.sorgu_baslangic

<http://www.tegv.org/>

<http://www.umut.org.tr/>

<http://www.uyap.gov.tr/>

<http://www.yayin.adalet.gov.tr>

http://www.yok.gov.tr/hakkinda/fak_yuk_ens_2006.xls

I. GİRİŞ

Bu çalışmanın amacı, ceza yargılamasının uzun sürmesinde rol oynayan etmenleri insan hakları hukukunun temel ilkelerinden olan makul sürede yargılanma hakkı kapsamında değerlendirmek ve ortaya konulan sorunlara getirilen çözüm önerilerini tartışıp pragmatist bir yaklaşım ile kanaatimize uygun bazı öneriler sunabilmektir. Ceza adaleti kavramı toplumsal barışa giden yoldaki en hassas olgudur. Öte yandan hızla gelişen ve değişen çağın gereksinimlerine uyulması hukuk devletinden beklenen en temel eylemlerden biridir. Bu bağlamda devletler çağdaş uygarlık düzeyinin yakalanması için çaba göstermek durumundadır.¹

Toplumdaki ceza adaleti sisteminin ve bu sistemin işleyişinin bireylere güven ve huzur vermesi gerekmektedir. Bu nedenle ceza adaletinin gecikmeden, etkili ve doğru olarak tecelli etmesi çok önemlidir. Ne yazık ki ülkemizde son yıllarda bireylerin mahkemelere duyduğu güven oldukça azalmıştır. TÜSİAD tarafından gerçekleştirilen bir araştırmaya göre, Türkiye’de yargılama sistemi etkin değildir.² Yine, İstanbul Bilgi Üniversitesi İnsan Hakları Hukuku Uygulama ve Araştırma Merkezi tarafından gerçekleştirilmiş olan Adalet Gözet Projesi kapsamında yapılan araştırmalara göre, vatandaşların mahkemelere duyduğu güven Türk Silahlı Kuvvetleri’ne ve Anayasa Mahkemesi’ne duyduğu güvenden daha az olup genelde mahkemelere güvenenlerin sayısı % 50’den azdır. Aynı araştırmada vatandaşlar mahkemeler hakkındaki en olumsuz değerlendirmeleri mahkemelerin hızına ilişkin olarak yapmışlardır.³

¹ Fendoğlu Hasan Tahsin, Avrupa Birliği Müktesebatına Uyum Reformları, Adalet Kitabı, derleyen Bülent Arı, Selim Aslantaş, Adalet Bakanlığı Yay., Ankara, 2007, s. 290.

² TÜSİAD, Yargılama Düzeninde Kalite, Teziç Erdoğan, Yayla Yıldızhan, Bayraktar Köksal, Yurtcan Erdener, Öztekin Selçuk, Batum Süheyl, Yüzbaşıoğlu Necmi, Lebib Yay., Kasım 1998, s. 18. Ayrıca bkz. TÜSİAD, a.g.e. Ek-2, Yargı Sisteminin İşleyişi ile İlgili Temel Sorunlar Anketi Sonuçları, s. 109.

³ Kalem Seda, Jahic Galma, Elveriş İdil, Adalet Barometresi Vatandaşların Mahkemeler Hakkındaki Görüşleri ve Değerlendirmeleri, İ.B.Ü. Yay., İstanbul, 2008, s. 5; ayrıca bkz. www.adaletgozet.com [15.11.2008].

Bu alanda gerçekleştirilen bir başka araştırma ise Prof. Dr. Feridun Yenisey'in proje yürütücüsü olduğu ve Marmara Üniversitesi Araştırma Fonu tarafından gerçekleştirilen "Ceza Adalet Sisteminin İşleyişindeki Etkinlik Araştırması"dır. Bu araştırmanın sonuçları da sulh, asliye ve ağır ceza mahkemelerinde yargılamanın her aşamada beklediği, takıldığı ve sonuç olarak yargılamada süratin sağlanamadığını göstermektedir.⁴ Dolayısıyla Türk yargı sisteminin bir reforma tabi tutulması gerekliliğinin yıllardan beri vurgulanmasındaki haklılık ortaya çıkmaktadır.⁵ Zira yargı sistemimizdeki yanlışlıklar ve eksiklikler nedeni ile vatandaşların yargıya olan güvenleri azalmaktadır. Adaletin sağlanıp sağlanmayacağı konusunda dahi şüphe duyan bireyler bir de bu sürecin ne kadar uzun olacağını düşünerek ya haklarını aramaktan vazgeçmekte ya da haklarını hukuk dışı alternatiflerle arama yoluna sapmaktadırlar. Bu durum gerek toplumsal barışı gerekse hukuk devletinin temel ilkelerini tehlikeye atan önemli bir sorundur.⁶

Hukuk barışının sağlanması için adaletin tecelli etmesi kadar vaktinde tecelli etmesi de önemlidir.⁷ Ancak yargılamanın hızlı yapılması gerekliliğinin *acelecilik* olarak anlaşılması gerektiğini de burada belirtmekte fayda vardır.⁸

⁴ Yenisey Feridun (Pr. Yür.), Ceza Adalet Sisteminin İşleyişindeki Etkinlik Araştırması, Yeni Türkiye Der. Yargı Reformu Özel Sayısı, Yıl:2, S.10, Yeni Türkiye Medya Hizmetleri, Ankara, 1996, s. 1065-1168.

⁵ Türk Ceza Hukuku sisteminde kanunsal bazda bir reform hareketi gerçekleştirilmiş ve 26.12.2004 tarihinde 5237 sayılı yeni TCK, 04.12.2004 tarihinde 5271 sayılı yeni CMK, 13.12.2004 tarihinde 5275 sayılı yeni CGİK kabul edilerek yeni bir ceza adalet sistemi kurulması yolunda ilk adım atılmıştır. Ancak kanunlar mevcut olsa da kurumlar henüz teşkilatlandırılmadığından ne yazık ki sistem henüz oturabilmiş değildir. Dolayısıyla ceza yargılaması alanında uygulamasal yönden ve mevcut kanunun eksiklikleri açısından reform ihtiyacı kanaatimizce devam etmektedir. Bu konuda detaylı bilgi için bkz. Kunter Nurullah, Yenisey Feridun, Nuhoglu Ayşe, Muhakeme Hukuku Dalı Olarak Ceza Muhakemesi Hukuku, 15. Bas., Beta Yay., İstanbul, 2006.

⁶ Oktay M. Seyfi, Yargı Reformu: Hemen, Yeni Türkiye Der. Yargı Reformu Özel Sayısı, Yıl:2, S.10, Yeni Türkiye Medya Hizmetleri, Ankara, 1996, s. 48-57; Çelik Adem, Adil Yargılanma Hakkı (Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Türk Hukuku), Adalet Yay., Ankara, 2007, s. 105.

⁷ Görgün Şanal, Yargılamanın Gecikmesi ve Hızlanmasında Hakim, Taraf ve Avukatların Rolü, Yargı Reformu 2000 Sempozyumu, Konuşmalar, Bildiriler, Tartışmalar, Belgeler, İzmir Barosu Yay., İzmir, 2000, s. 170-178.

⁸ Pradel Jean, Çev. Sulhi Dönmezer, Çağdaş Sistemlerde Karşılaştırmalı Ceza Usulü-ISISC Kollokuyumlarının Sentez Raporu, Beta Yay., İstanbul, 2000, s. 185; TÜSİAD, a.g.e. s. 38; Kunter, Yenisey, Nuhoglu, a.g.e. s. 40.

Toroslu'ya göre, “*Adaleti çabukluğa feda etmemek gerekir.*”⁹ Nitekim yargılama hızla sonuçlandırılmaya çalışılırken bu süreçte temel hak ve ilkeleri ihlal etmeksizin mümkün olan en kısa yargılama süresi sağlanmalıdır. Zira sürat ceza adaleti sisteminde kamuoyunun güveninin teşekkülü açısından önemli olduğu kadar tüm delillerin toplanabilmesi ve doğru değerlendirilebilmesi açısından da önemlidir.

Adil Yargılanma Hakkı kapsamında yer alan “makul sürede yargılanma hakkı” hukuk devleti ilkesinin bireylere tanıdığı korumalardandır. Bireylerin hukuk devleti adaletine güvenlerinin sağlanması için öncelikle devletin üç ana erkenden ve devletin egemenlik faaliyetlerinden biri olan “yargılama faaliyetlerinin” makul bir süre içerisinde sonuçlandırılması gerekmektedir. Zira yargılama faaliyetinin uzaması, özellikle ceza yargılamasında delillerin kaybolmasına yol açmakta, yargılamanın maliyetlerini arttırmakta ve suç konusu eylem ya da işlem ile ceza arasında illiyet bağının kurulmasını güçleştirmektedir.¹⁰

Makul sürede yargılanma hakkı birçok insan hakları metninde yer almış temel bir hak olup, bu belgelerde genel hatları ile tanımlanmıştır. Esasen Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi önüne en çok getirilen ihlal iddiası bu hakka ilişkin olup¹¹ bu kavrama ilişkin ölçütler mahkeme içtihatları ile şekillenmekte ve gelişmektedir.¹²

⁹ Toroslu Nevzat, Ceza Yargılamalarının Çabuklaştırılması Sorunu, Yeni Türkiye Der. Yargı Reformu Özel Sayısı, Yıl:2, S.10, Yeni Türkiye Medya Hizmetleri, Ankara, 1996, s. 613.

¹⁰ Evik Vesile Sonay, Ceza ve Ceza Yargılaması Hukuku Bağlamında Adil Yargılanma Hakkı, Proje Yön. Kayıhan İçel, Yay. Haz. Yener Ünver, Adil Yargılanma Hakkı ve Ceza Hukuku, Seçkin Yay., Ankara, 2004, s. 297.

¹¹ Grabenwarter Christoph, Çev. Can Osman, Yargılama Güvenceleri-Adil Yargılanma Hakkı (İHAS Md. 6), Proje Yön. Kayıhan İçel, Yay. Haz. Yener Ünver, Adil Yargılanma Hakkı ve Ceza Hukuku, Seçkin Yay., Ankara, 2004, s. 181; Gözübüyük Şeref, Gölcüklü Feyyaz, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması, 7. Baskı, Turhan Kitapevi, Ankara, 2007, s. 287; Pache Eckhard, Çev.Yener Ünver, Adil Bir Yargılanma İlişkin Avrupa Temel Hakkı, Prof. Dr. Nurullah Kunter'e Armağan, Adil Yargılanma Hakkı ve Ceza Hukuku, Proje Yön. Kayıhan İçel, Yay. Haz. Yener Ünver, Seçkin Yayın., Ankara, 2004, s. 67.

¹² Özyavuz Senem, Medeni ve Siyasal Haklar Sözleşmesi'nde Adil Yargılanma Hakkı: Sanık Haklarına Genel Bir Bakış, Proje Yön. Kayıhan İçel, Yay. Haz. Yener Ünver, Seçkin Yay., Ankara, 2004, s. 427 vd.

Yargılamanın hızlandırılması için usul kanunların değiştirilmesinin gerekliliğinden söz edilebilirse de bu tek başına yeterli bir çözüm değildir.¹³ Kanun reformunun yanı sıra uygulama ve uygulayıcıların da sisteme bakış açılarının revize edilmesinin gerektiği düşünülebilir. Yargılamanın hızlandırılması için gerek doktrinde gerekse uygulamada hukukçular tarafından birçok çözüm önerisi ileri sürülmektedir. Bu çözüm önerilerinden ilk akla gelenler iş yükünün azaltılması, hakim ve savcı kadrosunun iş yüküne paralel olarak arttırılması, dava inceleme yöntemlerinde teknolojik bilginin daha etkin kullanılması, yeterli bilgi donanımını haiz kalem personeli yetiştirilmesi, mahkemelerin gerekli araç ve gereçlerle donatılması, kamu kurumlarından mahkemelere hızlı bilgi geçişini sağlayıcı tedbirlerin alınması gibi önerilerdir. Ancak tüm bu unsurların ve çözüm önerilerinin önemli bir mali bütçe tahsisini gerektirdiğini de vurgulamak yerinde olacaktır. Bu çalışmada öncelikle ceza yargılamasını yavaşlatan faktörler ve mevcut sorunlar yeri geldikçe çözümsel fikirlere de yer verilerek ortaya çıkarılmaya çalışılacak ve çalışmanın sonuç bölümünde de şahsi kanaatimize ve çözüm önerilerine yer verilecektir.

Yargılamanın uzun sürmesi problemi hukukun tüm alanlarında şüphesiz ki önemli olmakla birlikte, ceza davalarında ayrı bir önemi daha haizdir. Zira ceza yargılaması bireylerin temel hak ve özgürlüklerinin kısıtlanmasına veya tamamen kaldırılmasına neden olabilen ve şekli değil maddi gerçeğin ortaya çıkarılmasına hizmet eden bir faaliyettir.

Hukuk devleti olan ve adil yargılama taahhüdünde bulunan ülkelerden biri olarak Türkiye'nin kanayan yarası durumundaki yargılama sürelerinin uzunluğu konusunda efektif reformlar gerçekleştirmesi ve artık çözüm arayışından çok çözüme giden işlemlerin uygulamaya konulması gerekmektedir. Zira AİHM önünde Türkiye aleyhine açılan davaların büyük bir kısmını makul sürede yargılanma hakkının ihlali iddiaları oluşturmaktadır. Her ne kadar Türk hükümeti

¹³ Pekcanitez Hakan, Yargılama'nın Hızlandırılmasına İlişkin Avrupa Usul Hukukundaki Gelişmeler, Yargı Reformu 2000 Sempozyumu, Konuşmalar, Bildiriler, Tartışmalar, Belgeler, İzmir Barosu Yay., İzmir, 2000, s. 52-74.

AİHM önündeki savunmalarında davaların karmaşıklığını ileri sürse ve bunu çoğu kez ispatlasa da, AİHM dava çok karmaşık dahi olsa devletin yargılamayı “işlevsel” kılmak görevinin olduğunu belirtmektedir.¹⁴ Bu durum itibarı ile Türkiye hem uluslararası alanda insan haklarını ihlal düzeyi yüksek olan bir ülke olarak itibar kaybetmekte hem de çok ağır tazminatlara mahkûm edildiğinden sırtına ayrıca önemli boyutta ekonomik bir külfet binmektedir.

Çalışmanın mahiyeti itibarı ile 5237 sayılı yeni Türk Ceza Kanunu ve 5271 sayılı yeni Ceza Muhakemesi Kanunu kavram ve kurumlarına ve bu yeni ceza adaleti sistemi ile getirilenlere yeri geldikçe yer verilmiş ve bu konulara ilişkin doktrinde yer alan görüşler ve kendi görüşlerimiz belirtilmiştir. Ancak çalışmanın esasen ceza yargılamasında insan hakları ihlaline neden olan bazı etmenleri irdelemeyi amaç edinen yapısı nedeniyle ve bu amacın ötesine geçilip, ceza muhakemesi hukukundaki maddi kavramlarda boğulmamak adına ceza hukukuna ilişkin bu konular ve kavramlar mümkün olduğunca sınırlı tutulmuş ve sadece çalışmamız konusu dahilindeki hususlar ele alınmıştır.

Çalışmada sistematik olarak öncelikle “adil yargılanma hakkı” ve “makul sürede yargılanma hakkı” kavramları genel olarak ele alınmış, bu temel hakların hem uluslararası hem de ulusal mevzuat açısından himaye altına alınması amacına paralel olarak ülkemiz ceza adaleti sistemi değerlendirilmiştir.¹⁵

Ülkemizdeki ceza adaleti sistemi (ve bu çalışmanın konusu açısından özel olarak “ceza davaları”) ele alınırken saptanan eksiklikler ve yanlışlıklara hem öğretilde hem de uygulamada getirilen çözümler de çalışmada irdelenmiştir. Bu nedenle ceza adaleti sistemimizin tıkanan noktalarında kendi fikirlerimizi

¹⁴ Özenç Berke, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nin 6. Maddesi Çerçevesinde Makul Sürede Yargılanma Hakkı, Bülent Tanör Armağanı, Legal Yay., İstanbul, 2004, s. 497.

¹⁵ Muhakkak ki “adil yargılanma” ve “makul sürede yargılanma” hakları medeni hukuk alanında da büyük önemi haizdir. Ancak çalışma konumuzun alanı ceza yargılaması olduğundan medeni hukuka ilişkin değerlendirmeler kapsam dışı bırakılmıştır. Burada belirtmek gerekir ki ceza adaletine etki eden faktörlerin en önemlilerinden birisi hukuk davalarıdır. Hukuk davalarındaki yargılama bireylerin güvenini kazanmadıkça ve bireylerin adalet hissini tatmin etmedikçe hukuk davaları ceza sistemine yeni davalar kazandırmaktadır. Bkz. Yücel Mustafa Tören, Türkiye’de Yargının Etkinliği, TBB, Ankara, 2008, s. 76.

olgunlaştırabilmek açısından karşılaştırmalı hukuk verileri ve karşılaştırmalı hukukta getirilen çözümler de araştırılmış ve yeri geldikçe çalışmada kullanılmıştır.

II. KAVRAMSAL GENEL BAKIŞ

A- Adil Yargılanma Hakkı

Adil yargılanma hakkı, hukuk devleti prensibi gereği, devletin yargılama faaliyetlerinde insan haklarına uygun bir işleyiş gerçekleştirmesidir. İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi'nin “Adil Yargılanma Hakkı”¹⁶ başlıklı 6. maddesine göre;

1. Herkes, gerek medeni hak ve yükümlülükleriyle ilgili nizalar, gerek cezai alanda kendisine yöneltilen suçlamalar konusunda karar verecek olan, yasayla kurulmuş bağımsız ve tarafsız bir mahkeme tarafından davasının makul bir süre içinde, hakkaniyete uygun ve açık olarak görülmesini istemek hakkına sahiptir. Hüküm açık oturumda verilir; ancak, demokratik bir toplumda genel ahlak, kamu düzeni ve ulusal güvenlik yararına, küçüklerin korunması veya davaya taraf olanların özel hayatlarının gizliliği gerektirdiğinde veya davanın açık oturumda görülmesinin adaletin selametine zarar verebileceği bazı özel durumlarda, mahkemenin zorunlu göreceği ölçüde, duruşmalar dava süresince tamamen veya kısmen basına ve dinleyicilere kapalı olarak sürdürülebilir.

2. Bir suç ile itham edilen herkes, suçluluğu yasal olarak sabit oluncaya kadar suçsuz sayılır.

3. Her sanık en azından aşağıdaki haklara sahiptir:

a) Kendisine yöneltilen suçlamanın niteliği ve nedeninden en kısa zamanda, anladığı bir dille ve ayrıntılı olarak haberdar edilmek;

¹⁶ Adil Yargılanma Hakkı terimsel olarak İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi'nin İngilizce metninde “Fair Trial” kavramının tercümesidir. Kimi yazarlar bu çevirinin kavramın tam karşılığını vermediğini belirterek “doğru yargılama” veya “dürüst yargılama” olarak tercüme edilmesinin daha uygun olacağını belirtmektedirler. Zira burada kastedilen anlam yargılamanın sonucunun adil olması değil, yargılamanın kendisinin kişi hak ve hürriyetlerine uygun olarak gerçekleştirilmesidir. Bu yöndeki görüşler için bkz. Dönmezer Sulhi, Adil Yargılanma Hakkı Üzerine Notlar, Ord. Prof. Dr. Sulhi Dönmezer Armağanı, C.I, Türk Ceza Hukuku Derneği-Atatürk Araştırma Merkezi Başkanlığı, Ankara, 2008, s. 223; Dönmezer Sulhi, Ceza Muhakemesi Kanunu 1999 Tasarısının Temel İlkeleri, CMUK Sempozyumu, M.Ü. İnsan Hakları Ceza Hukuku ve Kriminoloji Araştırma ve Uygulama Merkezi, Beta Yayın., İstanbul, 1999, s. 17. Kanaatimizce bu tespit doğru olmakla birlikte, kavramın “adil yargılanma hakkı” şeklindeki tercümesinin yerleşmiş olması ve mevzuatımızda da bu terimle anılması nedeniyle çalışmamızda bu tercümenin kullanılması tercih edilmiştir.

b) Savunmasını hazırlamak için gerekli zamana ve kolaylıklara sahip olmak;

c) Kendi kendini savunmak veya kendi seçeceği bir savunmacının yardımından yararlanmak ve eğer savunmacı tutmak için mali olanaklardan yoksun bulunuyor ve adaletin selameti gerektiriyorsa, mahkemece görevlendirilecek bir avukatın para ödemeksizin yardımından yararlanabilmek;

d) İddia tanıklarının sorguya çekmek veya çektirmek, savunma tanıklarının da iddia tanıklarıyla aynı koşullar altında çağırılmasının ve dinlenmesinin sağlanmasını istemek;

e) Duruşmada kullanılan dili anlama dışı veya konuşma dışı takdirde bir tercümanın yardımından para ödemeksizin yararlanmak.”

1. Tanım

Centel'e göre ceza hukuku alanında adil yargılanma, sanığa ve mağdura tanınan hakları ve genel olarak insan haklarını ihlal etmeden gerçekleştirilen yargılamadır.¹⁷ Yurtcan, adil yargılanma hakkını bireylerin savunma haklarını uyumsuzlıklardan önce kurulmuş mahkemelerdeki tabii hakimler önünde tüm güvencelerin sağlandığı bir ortamda kullanılması olarak tanımlamaktadır.¹⁸ Aliefendioğlu ise adil yargılanma hakkını şöyle tanımlar: “Adil yargılanma, herkesi adaletin aynı kefesine koymak yerine, herkesin kendisini haklı gördüğü bu dünyada gerçek haklıyı bularak, uyumsuzluğu etik değerlere uygun biçimde karara bağlamaktır.”¹⁹

İHAS 6. madde kapsamındaki adil yargılanma hakkı, doğru ve dürüst bir yargılama sağlanarak adalet sisteminin kaliteli ve etkin işleyebilmesi için bir takım güvenceler getirmiştir. Adil yargılanma hakkı kapsamında değerlendirilen

¹⁷ Centel Nur, Adil Yargılanma Hakkı ve Savcının Tarafsızlığı, Prof. Dr. Çetin Özek Armağanı, Galatasaray Üniversitesi Yay., İstanbul, 2004, s. 200.

¹⁸ Yurtcan Erdener, Ceza Yargılaması Hukuku Temel İlkeler, Alfa Yay., İstanbul, 2002, s. 116.

¹⁹ Aliefendioğlu Yılmaz, Adil Yargılanma Hakkı Etik (éthique) Açından Yargı Bağımsızlığı ve Yansızlığı, Özgürlükler Düzeni Olarak Anayasa, Fazıl Sağlam 65. Yaş Armağanı, İmaj Yayınevi, Türk Alman Kamu Hukukçuları Forumun Yay., Ankara, 2006, s. 9. Ayrıca aynı yönde bkz. Centel Nur, Adil Yargılanma Hakkı ile Silahların Eşitliği Bağlamında Savcılık ve Soruşturma, Bir Adli Organ Olarak Savcılık, TBB, Ankara, 2006, s. 188; Çelik, a.g.e. s. 26; Akıllıoğlu Tekin, İnsan Hakları-I- (Kavram, Kaynaklar ve Koruma Sistemleri) AÜSBF İnsan Hakları Merkezi Yay., Ankara, 1995, s. 215.

güvenceler şunlardır: Yasal, tarafsız ve bağımsız bir yargı yerine başvuru hakkı, hakkaniyete uygun yargılanma hakkı, aleni (halka açık) yargılanma hakkı, makul sürede yargılanma hakkı, suç isnadını öğrenme hakkı, masumiyet karinesi, ücretsiz müdafiden yararlanma hakkı, hukuka aykırı yolla elde edilen delillerin yargılamada kullanılmaması hakkı, savunmasını ispat için tanık dinletme hakkı, savunmasını hazırlamak için gerekli zamana ve kolaylıklara sahip olma hakkı, tercümandan ücretsiz yararlanma hakkı.²⁰

Öte yandan 22.11.1984 tarihinde imzalanarak 01.11.1988'de yürürlüğe giren İHAS 7 no'lu Ek Protokol²¹ uyarınca adil yargılanma hakkı kapsamında değerlendirilen diğer haklar ise şunlardır: Temyize başvurma hakkı, adli hata halinde tazminat alma hakkı ve bir eylemden dolayı bir kez yargılanma hakkı.²²

2. Adil Yargılanma Hakkı Kavramının Uluslararası ve Ulusal Dayanakları

Adil yargılanma hakkı evrensel bir insan hakları ilkesidir. Çünkü bireylere tanınan en temel hak olarak ulusal ve uluslararası birçok mevzuat, belge, metin ve sözleşmelerde yer bularak koruma altına alınmıştır. Çalışmanın bu bölümünde adil yargılanma hakkına ilişkin ulusal ve uluslararası düzenlemelere yer verilecektir.

a) 1948 tarihli Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi

İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi 10 Aralık 1948 tarihinde Birleşmiş Milletler Genel Kurulu Kararı ile kabul edilmiştir. Bu bağlamda bildirge tavsiye niteliğinde bir metin olup, uluslararası hukuk bağlamında bir sözleşme olmadığından bağlayıcılığı da bulunmamaktadır.²³ Ancak kendisinden sonra gelen birçok insan

²⁰ Tezcan Durmuş, Erdem Mustafa Ruhan, Sancaktar Oğuz, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Işığında Türkiye'nin İnsan Hakları Sorunu, Seçkin Yay., Ankara, 2004, s. 332-355.

²¹ 22 Kasım 1984'de Strasbourg'da imzalanan bu İHAS ek protokolü, 1 Kasım 1988'de yürürlüğe girmiştir. Protokol, Türkiye tarafından 19 Ekim 1992'de imzalanmış, 23 Şubat 1994 gün ve 3975 sayılı yasa ile onaylanması uygun bulunmuş ve 9 Haziran 1994 tarihinde Bakanlar Kurulu'na onaylanmıştır.

²² Bkz. 01.11.1988 t. 7 no'lu Ek Protokol.

²³ Gözübüyük - Gölcüklü, a.g.e. s. 6.

hakları belgesine ilham kaynağı olması açısından bildirgenin uluslar arası hukuk açısından önemi büyüktür.

Bildirgenin 10. maddesi şu şekilde kaleme alınmıştır:

“Herkesin, hak ve yükümlülükleri belirlenirken ve kendisine bir suç yüklenirken, davasının tam bir şekilde bağımsız ve tarafsız bir mahkeme tarafından hakça ve açık olarak görülmesini istemeye hakkı vardır.”

b) 1950 tarihli İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi

İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi Avrupa Konseyi üye devletleri tarafından Roma’da 04 Kasım 1950 tarihinde imzalanmıştır. İHAS Türkiye tarafından 18.05.1954 tarihinde onaylanmıştır.²⁴ İHAS ile oluşturulan uluslararası yargısal denetim mekanizması ile ülkeler kendi yargı yetkileri alanında bulunan herkese, uluslararası hukukun bir parçası olma ve hak sahibi olma statüsü vermişlerdir.²⁵

Temel olarak adil yargılanma hakkı İHAS’ın 6. maddesinde düzenlenmiştir.²⁶ Öte yandan İHAS’ın “Özgürlük ve Güvenlik Hakkı” başlıklı 5. maddesinin 3. fıkrası da bu kapsamda değerlendirilmektedir. Bu hükme göre;

“Bu maddenin 1.c fıkrasında öngörülen koşullara uyarınca yakalanan veya tutuklu durumda bulunan herkes hemen bir yargıç veya adli görev yapmaya yasayla yetkili kılınmış diğer bir görevli önüne çıkarılır; kendisinin makul bir süre içinde yargılanmaya veya adli kovuşturma sırasında serbest bırakılmaya hakkı vardır...”

c) 1966 tarihli Birleşmiş Milletler Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi

Birleşmiş Milletler Genel Kurulunca 16 Aralık 1966 tarihinde kabul edilerek devletlerin imza ve onayına açılan Sözleşme, İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi ile tanınan haklardan siyasal ve kişisel olanların geniş ifadesini ve tanımlamalarını içermektedir.²⁷

²⁴ 10.03.1954 tarih ve 6366 sayılı kanun ile 19.03.1954 tarih ve 8662 sayılı RG’de yayınlanmıştır.

²⁵ Gözübüyük - Gölcüklü, a.g.e. s. 11.

²⁶ Tam metin için bkz. www.echr.coe.int [16.10.2008]

²⁷ Keskin-Kızıroğlu Serap, İnsan Hakları Konusunda Birleşmiş Milletler ve Avrupa Bünyesinde Uluslararası Sözleşmelerdeki Denetim Mekanizmalarına Genel Bakış, Uğur Alacakaptan’a

Sözleşme'nin "Adil Yargılanma Hakkı" başlıklı 14. maddesi şu şekildedir:

"1. Herkes mahkemeler ve yargı yerleri önünde eşittir. Herkes, hakkındaki bir suç isnadının veya hak ve yükümlülükleri ilgili bir hukuki uyuşmazlığın karara bağlanmasında, hukuken kurulmuş yetkili, bağımsız ve tarafsız bir yargı yeri tarafından adil ve aleni olarak yargılanma hakkına sahiptir. Davayı izleyenler ve basın mensupları, demokratik bir toplumdaki genel ahlak, kamu düzeni (order public) veya ulusal güvenlik nedeniyle veya tarafların özel yaşamlarının menfaatinin gerektirmesi halinde veya mahkemenin görüşüne göre aleniliğin adaletin gerçekleşmesine zarar vereceği özel şartların kesinlikle gerektirdiği ölçüde, duruşmalardan tamamen veya kısmen çıkarılabilir; ancak bir ceza davasında veya hukuk davasında verilen hüküm, gençlerin menfaati, veya aile uyuşmazlıkları veya çocuğun velayeti ile ilgili davalar aksini gerektirmedikçe aleni olarak tefhim edilir.

2. Hakkında bir suç isnadı bulunan bir kimse, hukuka göre suçluluğu kanıtlanıncaya kadar masum sayılma hakkına sahiptir.

3. Hakkında bir suç isnadı bulunan bir kimsenin bu isnadın karara bağlanmasında, tam bir eşitlik içinde asgari şu haklara sahiptir:

a) Hakkındaki suç isnadının niteliği ve nedenleri konusunda ayrıntılı bir şekilde ve anlayabileceği bir dilde derhal bilgilendirilme;

b) Savunmasını hazırlamak ve kendi seçtiği avukatla görüşmek için yeterli zamana ve kolaylıklara sahip olma;

c) Sebepsiz yere gecikmeden yargılanma;

d) Duruşmalarda hazır bulundurulma ve kendisini bizzat veya kendi seçeceği bir avukat aracılığıyla savunma; eğer avukatı bulunmuyorsa sahip olduğu haklar konusunda bilgilendirilme; adaletin yararı gerektirdiği her durumda kendisine bir avukat tayin edilme ve eğer avukata ödeme yapabilecek yeterli imkanı yoksa ücretsiz olarak avukat tayin edilme;

e) Aleyhindeki tanıkları sorguya çekme veya çektirme ve lehindeki tanıkların mahkemeye çıkmalarını ve aleyhindeki tanıklarla aynı koşullarda sorguya çekilmelerini sağlama;

f) Mahkemede konuşulan dili anlamıyor veya konuşamıyorsa, bir çevirmenin yardımından ücretsiz olarak yararlanma;

g) Kendisini suçlandırıcı tanıklık yapmaya veya bir suçu itirafa zorlanmama.

4. *Küçüklerin yargılanmasında küçüklerin yaşlarını ve rehabilitasyonlarını ilerletme gereğini göz önünde tutacak bir yargılama usulü izlenir.*

5. *Bir suçtan ötürü mahkum olan bir kimse, mahkumiyetinin ve aldığı cezanın daha yüksek bir yargı yeri tarafından hukuka göre incelenmesini isteme hakkına sahiptir.*

6. *Bir kimse bir suçtan ötürü nihai bir kararla mahkum olduğunda ve bu mahkumiyeti adli hata bulunduğu gerekçesiyle bozulduğunda veya kendisi bağışlandığında, eğer mahkumiyet kararının verildiği tarihte bilinmeyen olayların ortaya çıkarılmamış olmasının nedenleri kısmen veya tamamen kendisine yüklenebileceği kanıtlanmadıkça, bu tür mahkumiyetin sonucu olarak ceza çeken bir kimseye hukuka uygun olarak tazminat ödenir.*

7. *Bir ülkenin hukukuna ve ceza yargılama usulüne uygun olarak daha önce kesin biçimde mahkum olan veya beraat eden bir kimse aynı suçtan ötürü ikinci kez yargılanamaz ve cezalandırılmaz.”*

d) 1948 tarihli Amerikan İnsan Hakları ve Ödevleri Bildirisi

Avrupa Konseyi dahilinde oluşturulan sistemin bir benzeri de Amerika Kıta Devletlerindeki insan hakları ihlallerini incelemek üzere kurulmuştur.²⁸ Bu sistemde de iki organdan oluşan bir mekanizma öngörülmüştür: Amerikan İnsan Hakları Komisyonu (*Inter-American Commission of Human Rights*) ve Amerikan İnsan Hakları Mahkemesi (*Inter-American Court of Human Rights*).

2 Mayıs 1948 tarihli Amerikan İnsan Hakları ve Ödevleri Bildirisi'nin 18. maddesine göre;

“Her kişi, yasal haklarına saygı gösterilmesini temin etme üzere mahkemeye başvurabilir. Keza, her kişiye, herhangi bir temel anayasal hakkını ihlal ederek ona zarar veren kamusal makamların tasarruflarına karşı onu koruyacak olan mahkemeler önünde, basit ve kısa usuller sağlanmış olmalıdır.”

e) 1981 tarihli Afrika İnsan Hakları Şartı

Afrika Kıtası Devletleri de insan hakları ihlallerini takip edebilmek adına kıtasal anlamda örgütlenmişler ve 1981 tarihli Nairobi Zirvesi ile Afrika İnsan

²⁸ Ünal Şeref, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi İnsan Haklarının Uluslararası İlkeleri, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yay., 2001, s. 65.

Hakları Şartı'nı (*The African Charter on Human And People Rights*) kabul etmişlerdir.

Yargılama kurumu olan Afrika İnsan Hakları Mahkemesi ise Afrika Birliği Protokolü ile 1998 yılında oluşturuldu. Afrika İnsan Hakları Mahkemesi'nin kurulmasını öngören Protokol 15. devletin taraf olmasının ardından 1 Ocak 2004 yılında yürürlüğe girdi.²⁹

Afrika İnsan Hakları Şartı'nın 7. maddesi şu şekildedir:

“1. Her birey davasının/taleplerinin dinlenmesine hak sahibidir. Bu hak aşağıdaki hususları kapsar:

a) Yürürlükteki sözleşmeler, yasalar, düzenlemeler ve geleneklerle tanınan ve güvence altına alınan temel haklarını ihlal eden tasarruflara karşı yetkili ulusal organlara başvurma hakkı;

b) Bir yetkili mahkeme ya da yargı yeri tarafından suçluluğu kanıtlanana dek masum sayılma hakkı;

c) Kendi seçeceği bir avukat tarafından savunulması hakkı dahil, savunma hakkı;

d) Bir tarafsız mahkeme ya da yargı yeri tarafından makul bir süre içerisinde yargılanma hakkı.

2. Hiç kimse işlendiği zaman yasal olarak cezalandırılabilir bir suç oluşturmayan bir eylem ya da ihmalden ötürü suçlanamaz. İşlendiği tarihte hiçbir hükümle düzenlenmemiş bulunan bir suç için hiçbir ceza verilemez. Ceza kişiseldir ve yalnızca suçlu olan üzerinde uygulanabilir.”

f) T.C. 1982 Anayasası

Adil yargılanma hakkı kavram olarak mevzuatımızda 2001 tarihli anayasa değişiklikleri ile oluşturulmuştur. Ancak belirtmek gerekir ki bunun öncesinde İHAS'ın imzalanıp yürürlüğe girmesi ile Anayasanın 90. maddesi hükmü uyarınca adil yargılanma hakkı ve İHAS kapsamındaki tüm temel hak ve özgürlükler zaten iç hukukumuzun bir parçası haline getirilmiştir. Öte yandan yeni CMK tasarı halinde iken adil yargılanma hakkını tanımlayan bir hükme yer

²⁹ Bkz. <http://insanhaklarimerkezi.bilgi.edu.tr>

verilmiş olduğu halde, tasarının bu hükmü içermeyen hali ile kanunlaştırılmış olduğunu burada belirtmek yerinde olacaktır.³⁰

1982 Anayasasında adil yargılanma hakkı kapsamındaki makul sürede yargılanma hakkı ile ilgili düzenlemeleri şöyle sıralayabiliriz:

i. “Kişi Hürriyeti ve Güvenliği” başlıklı 19. maddenin 7. fıkrasına göre;

“Tutuklanan kişilerin, makul süre içinde yargılanmayı ve soruşturma veya kovuşturma sırasında serbest bırakılmayı isteme hakları vardır. Serbest bırakılma ilgilinin yargılama süresince duruşmada hazır bulunmasını veya hükmün yerine getirilmesini sağlamak için bir güvenceye bağlanabilir.”

ii. “Hak Arama Hürriyeti” başlıklı 36. maddenin 1. fıkrasına göre; *“Herkes, meşru vasıta ve yollardan faydalanmak suretiyle yargı mercileri önünde davacı veya davalı olarak iddia ve savunma ile adil yargılanma hakkına sahiptir.”*

iii. “Duruşmaların Açık ve Kararların Gerekçeli Olması” başlıklı 141. maddenin 4. fıkrasına göre; *“Davaların en az giderle ve mümkün olan süratle sonuçlandırılması, yargının görevidir.”*

3. Adil Yargılanma Hakkının Kapsamı

İHAS 6. madde ile düzenlenen adil yargılanma hakkı, hem madde lafzında açıkça yer alan bir takım hakları hem de madde lafzında açıkça bulunmamakla birlikte AİHM içtihatları ve yorumları ile oluşan kavramları barındırmaktadır.³¹ Adil yargılanma hakkı, genel ifadeleri ile kanuni, tarafsız ve bağımsız bir mahkemede yargılanma hakkını, hakkaniyete uygun yargılanma hakkını, makul sürede yargılanma hakkını ve aleni yargılanma hakkını kapsamaktadır.³²

³⁰ Bu konuda bkz. Yurtcan Erdener, Ceza Yargılaması Hukuku, Beta, 2007, s. 41-42.

³¹ Özenç, a.g.e. s. 479-498.

³² Akıllıoğlu, a.g.e. s. 46.

AİHM adil yargılanma hakkına ilişkin başvurularda somut olayın özellikleri doğrultusunda tüm yargılama sürecinin adil olarak işleyip işlemediğine ilişkin değerlendirme yapmakta ve dolayısıyla madde lafzını geniş yorumlamaktadır.³³

AİHM hem devlet başvurularında hem de bireysel başvurularda iç hukuk yollarının tüketilmesini bir başvuru şartı (kabul edilebilirlik şartı) olarak aramaktadır.³⁴ Ancak yargılamanın devam ettiği hallerde makul sürede yargılanma hakkının ihlali iddiasına dayalı başvurularda iç hukuk yollarının tüketilmesi şartı aranmamaktadır.³⁵

B- Ceza Hukuku ve Adil Yargılanma Hakkı

Gelişen dünyada “hukuk devleti” olma iddiasında olan ülkelerin ceza yargılamasında sanık haklarını tüm ilkeleri ile uygulaması beklenmektedir. Bu bağlamda adil yargılanma hakkı ilkelerinin ceza kanunlarının sadece lafzında değil kanun koyucunun iradesine ve kanunların ruhuna yansıtılması gerekmektedir.³⁶

İHAS 6. maddesi yargılama hukuku alanında ve özellikle ceza yargılaması hukukunda sağladığı güvencelerle insan hakları ve uygulamasında çok büyük bir önem arz etmektedir. Diğer bir ifade ile adilliğin, ceza yargılamasının en büyük gereksinimlerinden olduğu belirtilmektedir.³⁷

³³ AİHM’a göre; “Sözleşmedeki anlamıyla demokratik bir toplumda adil yargılanma hakkı öylesine öncelikli bir role sahiptir ki, 6.(1) fıkranın dar yorumlanması bu maddenin amacına uygun düşmez.” (Bkz. 17.01.1970 t., 2689/65 başvuru no., Delcourt – Belçika Kararı) Ayrıca bkz. Doğru Osman, İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi İçtihatları, C.1, Legal Yay., İstanbul, 2004, s. 67-70.

³⁴ İHAS. 35. maddeye göre; “Uluslararası Hukukun genel olarak kabul edilen prensiplerine göre, ancak iç hukuk yollarının tüketilmesinden sonra ve kesin karardan itibaren altı aylık süre içinde Mahkeme’ye başvurulabilir....”

³⁵ Gözübüyük - Gölcüklü, a.g.e. s. 284.

³⁶ Alacakaptan Uğur, 1929’dan Bugüne Ceza Muhakemesi Yasası, Güncel Sorunlar, CMUK Sempozyumu, Marmara Üniversitesi İnsan Hakları Ceza Hukuku ve Kriminoloji Araştırma ve Uygulama Merkezi, Beta Yay., İstanbul, 1999, s. 17.

³⁷ Robinson Patrick L., Fair but Expeditious Trials, Dynamics of Internatioanl Criminal Justice, Essay in Honour of Sir Richard May, Derleyen Hırad Abtahi ve Gideon Boas, Martinus Nijhoff Publishers, 2006, s. 170.

Ceza hukuku alanında makul sürede yargılanma hakkı, yine ceza hukukunun temel ilkelerinden olan yargılamanın çabukluğu ilkesinde de kendini gösterir. Zira yargılamanın çabukluğu ilkesi gereğince, toplumda suç işlendiğinde bu durum en kısa sürede açıklığa kavuşturulmalıdır ki delillerin toplanması ve değerlendirilmesi kolaylaşsın, sanık suç töhmeti altında uzun bir süre kalmasın ve mağdur aleyhine bozulan adalet dengesi düzelebilsin.³⁸

1 Haziran 2005 tarihinde yürürlüğe giren 5271 sayılı yeni CMK ve 5237 sayılı yeni TCK ile oluşturulan yeni Türk ceza adaleti sisteminde makul sürede yargılanma ilkesini gözeten birçok düzenlemeye yer verilmiştir.³⁹

Ancak sadece mevzuat düzenlemeleri ile ceza hukuku alanında adil yargılanma hakkı ilkesinin tam anlamı ile yerleştirilemeyeceği bilinmektedir.⁴⁰ Bu hakkın tüm kurumları ile özümsemesi için yargılama sisteminin sùjelerinden ve genel olarak hukuk sisteminden kaynaklanan teknik sorunlara çözümler getirilmelidir. Zira mevzuat ne kadar ideal olursa olsun onu layığı ile uygulayacak sùjelere ve uygulama imkanı verecek teknik koşullara ve imkanlara ihtiyaç olduğu şüphesizdir.

III. ADİL YARGILANMA HAKKI KAPSAMINDA “MAKUL SÜRE”

A- Kavram

Makul sürede yargılanma hakkı, adil yargılanma hakkının görünüşlerinden birisidir. Bu bağlamda makul sürede gerçekleştirilmeyen bir yargılama adil de değildir.⁴¹ Davaların makul sürede sonlandırılmaması sorunu birçok ülkede⁴²

³⁸ Yurtcan, Ceza Yargılaması Hukuku, s. 67-68.

³⁹ CMK 190. Maddesine göre, ancak zorunlu hallerde duruşmanın makul sürede sonlandırılması mümkün kılınacak şekilde duruşmaya ara verilebilecektir. CMK 195. maddede de davanın makul sürede sonuçlandırılabilmesi için belirtilen suçlarda sanığın yokluğunda dahi duruşma yapılabilmesi öngörülmüştür.

⁴⁰ Yücel, a.g.e. s. 42.

⁴¹ Robinson, a.g.e. s. 171. Ayrıca bkz. Yurtcan, Ceza Yargılaması Hukuku, s. 44.

⁴² Örneğin Hollanda’da ilk derece mahkemelerinde suç tarihi ile hüküm tarihi arasına 12 ila 13 ay geçmektedir. Fransa’da ortalama hazırlık süresi 1993’de 12,4 aya ulaşmıştır. Bu konuda detaylı bilgi için bkz. Pradel, a.g.e. s. 185-221.

yaşanmakta olup bu bağlamda gecikmiş adaletin adaletsizlik yarattığı kabul edilmektedir.⁴³

Yargılama uzun bir süre devam ettikten sonra yargılama sonucu bireylerin lehine de olsa bu noktada bireyin insan haklarına uygun olarak tam bir hukuki korumadan yararlandığı kabul edilemez. Zira birey uzun bir süre davanın nasıl sonuçlanacağı endişesi ile yaşamıştır.⁴⁴ Esasen yargılamanın makul sürede sonuçlandırılması hakkı kavramının var oluş sebebi de budur. Amaç davaların sürüncemede kalmasının önüne geçilerek bireylere davanın sonucuna ilişkin tasa, kaygı ve elem yaşatmamak ve uzun süren dava nedeni ile bireylerin malvarlığında önemli azalmalara sebebiyet vermemektir.⁴⁵

Öte yandan yargılama süresinin makul sınırların ötesinde uzaması söz konusu yargılamaya ilişkin delillere ulaşılabilirlik derecesini de azaltmakta ve suç ile deliller arasında kurulması gereken nedensellik ilişkisini de olumsuz etkilemektedir.⁴⁶ Zira uzun süren yargılama sürecinde olayın tarafları olayın ayrıntılarını unutabilmekte ve yaşanan gecikme ve süreç nedeni ile bireyler ümitsizliğe düşerek davalarını takip etmekten dahi kaçınabilmektedirler.⁴⁷

Bu bağlamda adil yargılanma hakkı kapsamında makul sürede yargılanma hakkının korunması ve yargılama faaliyetlerin makul bir süre dahilinde tamamlanmasının hukuk devleti açısından önemi büyüktür. Dolayısıyla anılan düzenleme ile ilgili Avrupa Konseyi'ne üye birçok devlet iç hukuklarında özel

⁴³ Alfini James J., Lubet Steven, Shaman Jeffrey M., Geyh Charles Gardner, *Judicial Conduct and Ethics*, LexisMexis, 2007, s. 6-13; İnceoğlu Sibel, *Adil Yargılanma Hakkı ve Yargı Etiği*, Avrupa Konseyi-T.C. Başbakanlık İnsan Hakları Başkanlığı İle Yürütülen İnsan Hakları Reformlarının Uygulanması Destek Projesi, Ankara, 2007, s. 109; aynı şekilde bkz. Evik, a.g.e. s. 297; Akıllıoğlu, a.g.e. s. 104, İnceoğlu Sibel, *İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Kararlarında Adil Yargılanma Hakkı Kamu ve Özel Hukuk Alanlarında Ortak Yargısal Hak ve İlkeler*, Beta Yayınları, İstanbul, 2008, s. 370 vd..

⁴⁴ Tezcan - Erdem - Sancaktar, a.g.e. s. 339; Evik, a.g.e. s. 297.

⁴⁵ Aşçıoğlu Çetin, *Yargıda Temel Sorun Doğru ve Güvenli Yargılanma Hakkı*, Yeni Türkiye Der. Yargı Reformu Özel Sayısı, Yıl:2, S.10, Yeni Türkiye Medya Hizmetleri, Ankara, 1996, s. 357.

⁴⁶ Kibar Recep, *Türk Hukukunda Sanık Hakları*, Yetkin Yay., Didim, 1997, s. 43.

⁴⁷ Akıllıoğlu, a.g.e. s. 104.

düzenlemelere gitmiş ve esasen İHAS'ın kendisi de devletlerin iç hukuklarının bir parçası haline gelmiştir.

İHAS, Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından kabul edilip Resmi Gazete'de yayınlanmakla iç hukukumuzun bir parçası olmuştur.⁴⁸ 1982 Anayasası'nın 90. maddesinin son fıkrası uyarınca uluslararası sözleşmeler yasa hükmünde olup bunlara karşı anayasaya aykırılık iddiası ile Anayasa Mahkemesi'ne başvurulamaz. Öte yandan 5170 sayılı Kanun kapsamında 07.05.2004 tarihli değişiklikle maddenin sonuna eklenen hükme göre;

“... Usulüne göre yürürlüğe konulmuş temel hak ve özgürlüklere ilişkin milletlerarası andlaşmalarla kanunların aynı konuda farklı hükümler içermesi nedeniyle çıkabilecek uyuşmazlıklarda milletlerarası andlaşma hükümleri esas alınır.”

Bu nedenle iç hukuk ile İHAS maddeleri çatışsa dahi hakimin Sözleşme kurallarına öncelik tanıması ve ulusal mevzuatı Sözleşme kuralları doğrultusunda yorumlaması gerekmektedir. Zira anlaşmalar hukukunun temel kuralı olan ahde vefa ilkesi de uluslararası bir sözleşmeyi imzalayan ve kabul eden bir devletin bu sözleşme hükümlerine bağlı kalmasını ve iyi niyetle uygulanmasını sağlamasını gerektirir.⁴⁹ Kaldı ki insan hakları ihlallerinin ve bu ihlaller nedeni ile AİHM'a yapılan başvuruların önüne ancak bu şekilde geçilebilecektir.⁵⁰

⁴⁸ 20 Mart 1950'de Roma'da imzalanan Sözleşme, 3 Eylül 1952'de yürürlüğe girdi. Türkiye, Sözleşmeyi 18 Mayıs 1954'de onayladı. (R.G. 19 Mart 1954-8662) Sözleşme metni, 21 Eylül 1970'de yürürlüğe giren 3 no'lu Protokol'un 20 Aralık 1971'de yürürlüğe giren 5 no'lu Protokol'un ve 1 Ocak 1990'da yürürlüğe giren 8 no'lu Protokol'un düzenlemelerine uygun olarak değiştirilmişti ve ayrıca, yürürlüğe girdiği 21 Eylül 1970'ten bu yana 5. maddesinin 3. fıkrasına uygun olarak Sözleşme'nin bir parçası olan 2 no'lu Protokol'un metnini içermekteydi. Protokolların getirdiği bütün bu değişikliklerin veya eklemelerin yerini, yürürlüğe girdiği tarih olan 1 Kasım 1998'den itibaren 11 no'lu Protokol aldı. Bu tarihten itibaren, 1 Ekim 1994'te yürürlüğe giren 9 no'lu Protokol yürürlükten kaldırıldı. (Bkz. <http://www.inhak-bb.adalet.gov.tr> [24.10.2008])

⁴⁹ Tarhanlı Turgut, Avrupa Düzeni ve Anayasal Düzen İlişkisinde Hukukun ve Yargıcın İşlevi, Bülent Tanör Armağanı, Legal Yay., İstanbul, 2004, s. 671. Ayrıca bkz. Kaboğlu İbrahim, Türkiye'nin Anayasal Düzeni Açısından Hukuk Devleti İlkesi, Özgürlükler Düzeni Olarak Anayasa, Fazıl Sağlam 65. Yaş Armağanı, İmaj Yay., Türk Alman Kamu Hukukçuları Forumu Yay., Ankara, 2006, s. 298.

⁵⁰ Gözübüyük - Gölcüklü, a.g.e. s. 21.

Davaların makul sürede sonuçlandırılması birçok ülkede özel düzenlemelerle koruma altına alınmıştır.⁵¹ Bu konuda önemli bir örnek Amerika Birleşik Devletleri eyaletlerindeki uygulamalardır. ABD’de birçok eyalette yasama organı ve yüksek mahkemeler davaların belirlenen zaman standartlarında çözümlenmesi gerektiğini öngörmektedirler.⁵²

AİHM önüne getirilen başvuruların en büyük kısmı makul sürede yargılanma hakkı ihlaline ilişkindir.⁵³ Uygulamaya bakıldığında davaların “makul sürede” sonuçlanmadığı, yargılamanın uzun sürdüğü görülmektedir. Nitekim İHAS 6. maddesi 1. fıkrası kapsamında AİHM’de Türkiye aleyhine açılan birçok davada mahkeme makul sürede yargılanma hakkının ihlal edildiğini karara bağlamıştır.⁵⁴

Yargılama süresinin hangi koşul ve şartlar altında “makul” sayılacağı konusunda İHAS’ta bir açıklama getirilmemiş olmakla birlikte bu husus AİHM’in içtihatları ile doldurulmuş durumdadır. AİHM yerleşmiş içtihatlarında makul süre konusundaki değerlendirmelerini ileride açıklayacağımız üç kıstas doğrultusunda gerçekleştirmektedir. Ancak burada kısaca vurgulamak gerekirse, AİHM davaların makul sürede sonuçlandırılmasını devletin görevleri arasında görmekte ve bu konuda devlet tarafından ileri sürülen genel nedenleri kabul etmemektedir.⁵⁵

⁵¹ Karşılaştırmalı hukuka bakıldığında, Portekiz Anayasası mad. 32, Kanada Haklar ve Özgürlükler Şartı 11-b maddesi, Amerikan Anayasası 6. Zeyli ve 1974 tarihli Hızlı Yargılama Yasası (The Speedy Trial Code of 1974) ile makul sürede yargılanma hakkının iç hukuk metinleri dahilinde düzenlendiğini görmekteyiz.

⁵² Alfini-Lubet-Shaman-Geyh, a.g.e. s. 6-5, 6-6, 6-7. Bu zaman standartlarında bitirilemeyen davalar için hakimlerin bu davalar hakkında dönemsel olarak (aylık veya üç aylık) rapor yayınlamaları öngörülmüştür. Zaman standartlarına hakimlerce uyulmamasının sonuçları birçok eyalette belirlenmemiştir. Bununla birlikte bazı eyaletler hakimin tüm maaşını veya maaşının bir kısmını bu standartlara bağlı hale getirmişlerdir. (Örneğin Arizona, Kaliforniya, Idaho, Minnesota, Oregon eyaletleri) Bazı eyaletlerde ise zaman standartlarına uyulmaması halinde doğrudan Eyalet Yargılama İdaresi Komisyonu’na (State’s Judicial Conduct Commission) rapor gönderilmektedir.

⁵³ Grabenwarter, a.g.e. s. 181-244.

⁵⁴ Örnek kararlar için bkz. 25.11.1997 t., 91/18954 başvuru no., Zana-Türkiye Kararı; 25.09.2001 t., 96/32962 başvuru no., Kızılöz-Türkiye kararı (www.inhak-bb.adalet.gov.tr [20.10.2008])

⁵⁵ Bkz. 28.06.1978 t. 73/8732 başvuru no., König-Almanya Kararı (Doğru, a.g.e. C.1, s. 356-360) 28.07.1999 t. 96/35265 başvuru no., Bottazzi-İtalya Kararı

(<http://cmiskp.echr.coe.int/tpk197/search.asp?sessionId=16615996&skin=hudoc-en> [21.10.2008])

Dolayısıyla makul süreyi “davanın somut özelliklerine göre mümkün olan en kısa süre” olarak kabul etmek yerinde olacaktır.

B- Yargılama Süresi

Ceza davalarında yargılamanın başladığı süre suç isnadının yapıldığı anda yani “ilgilinin suç işlediğine dair resmi bir iddianın olması ile” işlemeye başlar.⁵⁶ Dolayısıyla yargılama faaliyeti zaman zaman dosya hakim önüne gelmeden henüz suçun soruşturulmaya başladığı tarihte, gözaltına alınma ya da tutuklanma tarihinde veya suçlamaya ilişkin resmi bildirim yapıldığı tarihte başlar.⁵⁷ Diğer bir ifade ile ilgilinin suç işlediği şüphesi altında bulunduğu resmen bildirilmesi⁵⁸ ile *cezai tahkikatının dışarıya doğru ilk adımının atılmasıyla*⁵⁹ yargılama süresi başlamış olur.

Ceza yargılaması faaliyetinin sona erdiği tarih ise sanığın mahkum edildiği cezanın kesinleşme tarihi ya da temyiz süresinin sonudur.⁶⁰ Diğer bir anlatımla, olasılık dahilindeki tüm kanunyolları dahil yargılamanın kesin hüküm ile sonuçlandığı tarih değerlendirilen yargılama süresinin sonu olarak kabul edilmektedir.⁶¹ Dolayısıyla ilk derece mahkemesince hükmün verilmesinin

⁵⁶ Bkz. 27.02.1980 t. 75/6903 başvuru no, Deweer –Belçika Kararı (Doğru, a.g.e. C.1, s. 344-355.)

⁵⁷ İnceoğlu, Adil Yargılama Hakkı ve Yargı Etiği, s. 116, İnceoğlu Sibel, İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Kararlarında Adil Yargılama Hakkı Kamu ve Özel Hukuk Alanlarında Ortak Yargısal Hak ve İlkeler, s. 378. Bu konuda örnek kararlar için bkz. 15.07.1982 t. 78/8130 başvuru no., Ecker –Almanya Kararı (Doğru, a.g.e. C.1, s. 473-480.) , t. 10.12.1982 t. 77/7913 başvuru no., Foti ve Diğerleri – İtalya Kararı (Doğru, a.g.e. C.1, s. 525-536.)

⁵⁸ Ladewig Hans-Meyer, Çev. Hakan Hakeri, Adil Yargılama Hakkı -II, Adil Yargılama Hakkı ve Ceza Hukuku, Pr. Yön. Kayıhan İçel, Yay. Haz. Yener Ünver, Seçkin Yay., Ankara, 2004, s. 87-98. Ayrıca bkz. Batum Süheyl, Yenisey Feridun, Erkut Celal, İnceoğlu Sibel, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Adil Yargılama İlkesi Işığında Hukuk Devleti ve Yargı Reformu, TÜSİAD Yay., 2003, s.123 vd.

⁵⁹ Grabenwarter, a.g.e. s. 216.

⁶⁰ Örnek karar için bkz. 15.07.1982 t. 78/8130 başvuru no., Ecker –Almanya Kararı (Doğru, a.g.e. C.1, s. 473-480); ayrıca bkz. Gürkaynak İpek, (“Hukuk İlintili Yurttaşlık Eğitimi” konulu konuşma metninden alıntı) “Hukuk Öğretimi ve Hukukçunun Eğitimi”, TBB, Ankara, 2004, s. 115-118.

⁶¹ Gözübüyük - Gölçüklü, a.g.e. s. 285.

ardından ayrıca istinaf ya da temyiz gibi kanun yollarına başvurulmuşsa bu aşamalarda geçen süreler de yargılama süresine dahildir.⁶²

Yargılama süresi, içerisinde “bekleme zamanlarını” da barındıran bir kavramdır. Bu nedenle “bekleme zamanları” olgusunu da burada kavramsal olarak ele almak faydalı olacaktır. Dönmezer’e göre, yargılama süresi içinde değişik bir takım bekleme süreleri vardır. Dönmezer bunları *fuzuli bekleme süreleri* ve *kurumsal bekleme süreleri* olarak sınıflandırmaktadır. Fuzuli bekleme süresi, savcılığa gelen bir dosyanın geliş tarihinden sırası geldiğinde ilgili savcı tarafından inceleninceye kadar geçen süre veya bir merciin bir diğer merciden cevap almak üzere beklediği süredir. Bu süre zarfında dosya üzerinde aslında hiçbir işlem yapılmamakta, Dönmezer’in ifadesi ile *dosya uyumaktadır*. Kurumsal bekleme süresi ise, mahkemenin belirli usuli işlerin yapılması için sanığa ya da mağdura verdiği süre veya iş yükü nedeni ile duruşmanın ertelenmesi ile arada geçen süredir.⁶³

Yargılama süreleri belirlenirken bekleme süreleri de hesaba dahil edilmekte olup esasen bu süreler aşağıda açıkladığımız AİHM ölçütlerinden “yargılama makamlarının tutumu” veya “başvurucunun tutumu” altında değerlendirilmektedir.

C- Makul Süre Kavramının Etmenleri (AİHM Ölçütleri)

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi yargılamanın “makul süre” dahilinde sonuçlandırılıp sonuçlandırılmadığını incelerken, her dava için genel geçer bir kural olan mutlak bir süre öngörmemiştir. Zira “*fairness*” (doğruluk, dürüstlük ve resmi tercümelere kullanılan ifadesi ile adillik) kavramının kendisi değişken standartlara tabidir.⁶⁴ Bununla birlikte “makul” sözcüğünün kendisi göreceli bir anlamı haiz olmakla birlikte, her somut olay kendi özel koşullarını

⁶² Ünal, a.g.e. s. 180.

⁶³ Dönmezer Sulhi, Ceza Adalet Sistemimiz Üzerinde Düşünceler, Yeni Türkiye Der. Yargı Reformu Özel Sayısı, Yıl:2, S.10, Yeni Türkiye Medya Hizmetleri, Ankara, 1996, s. 556.

⁶⁴ Greer Steven, The European Convention on Human Rights-Achievements, Problems and Prospects, Cambridge University Press, 2006, s. 251.

oluşturduğundan genel geçer bir süre tespiti mümkün değildir. Fakat genel olarak Mahkeme sekiz yıl ve üzerindeki tüm davaları sözleşmenin 6. maddesine aykırı bulmuştur.⁶⁵ Bununla birlikte somut olayın özelliklerine göre yargılama sekiz yıldan az sürdüğü halde makul sürede yargılanma hakkının ihlal edildiği yönünde AİHM kararları da bulunmaktadır.⁶⁶

AİHM makul sürede yargılanma hakkının ihlal edilip edilmediği hususunda her somut olaydaki özellikleri nazara alarak değerlendirme yapmakta ve olayın zorluğu, davacının yaklaşımı, mahkemelerin tutumu ve olayın başvuru açısından önemine göre karar vermektedir.⁶⁷ İHAS makul sürede yargılanma hakkını bireylerin davalarının sürüncemede kalmasının ve onların bu elem ve endişe içinde yaşamasının insan haklarına aykırı olması, uzayan ceza davalarında delillerin tespit ve değerlendirilmesinde güçlük yaşanması ve delil ile olay arasında illiyet bağı kurulmasının güçleşmesi nedenleri ile güvence altına almaktadır.⁶⁸ Bu nedenledir ki makul süreyi aşan bir yargılamada davanın sonucunun bireyin aleyhine olacağı ortaya çıksa dahi, bu durum insan hakkı ihlali olmadığına dair üye devlet lehine bir defa teşkil etmeyecektir. Aynı şekilde kamu davasının zamanaşımı ile düşmüş olması veya kovuşturmayaya yer olmadığına ilişkin karar verilmesi de makul sürede yargılanma hakkının ihlal edilmiş olmasına engel değildir.⁶⁹

⁶⁵ İnceoğlu, Adil Yargılanma Hakkı ve Yargı Etiği, s. 113.

⁶⁶ İnceoğlu Sibel, İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Kararlarında Adil Yargılanma Hakkı Kamu ve Özel Hukuk Alanlarında Ortak Yargısal Hak ve İlkeler, s. 373. Ayrıca AİHM'in makul süre ile ilgili örnek kararları için bkz. 08.06.1995 t. 90/16419 başvuru no., Yağcı-Sargın – Türkiye Kararı (www.inhak-bb.adalet.gov.tr [17.10.2008]); 25.02.1993 t. 87/13089 başvuru no., Dobbartin - Fransa Kararı (<http://echr.coe.int/echr/en/hudoc> [18.10.2008]); 07.06.1990 t. 91/17621 başvuru no., Kemmache – Fransa Kararı (<http://echr.coe.int/echr/en/hudoc> [18.10.2008]); 08.06.1995 t. 90/16026 başvuru no., Mansur – Türkiye Kararı (www.inhak-bb.adalet.gov.tr [17.10.2008]).

⁶⁷ Ladewig Hans-Meyer, Çev. Hakan Hakeri, Adil Yargılanma Hakkı -II, Adil Yargılanma Hakkı ve Ceza Hukuku, Proje Yön. Kayıhan İçel, Yay. Haz. Yener Ünver, Seçkin Yay., Ankara, 2004, s. 93; Grabenwarter, a.g.e. s. 217; Ünal, a.g.e. s. 180. Ayrıca bkz. örnek karar olarak; 13.07.1983 t. 79/8737 başvuru no., Zimmermann-Steiner – İsviçre Kararı (Doğru, a.g.e. C.1, s. 617-624.)

⁶⁸ Ladewig, a.g.e. s. 93; Grabenwarter, a.g.e. s. 217.

⁶⁹ Tezcan - Erdem - Sancaktar, a.g.e. s. 339.

⁷⁰ Gözübüyük - Gölçüklü, a.g.e. s. 28; Tezcan - Erdem - Sancaktar, a.g.e. s. 340.

AİHM makul sürede yargılanma hakkının ihlal edildiğine ilişkin başvurularda dava konusunun niteliğini ve davanın karmaşıklığını, başvuruçunun ve devletin tutumlarını incelemekle birlikte dava konusu değerler veya çıkarın başvuruçucu açısından önemini de göz önünde bulundurmaktadır.⁷⁰

AİHM'in makul süreyi belirlerken değerlendirdiği kriterleri irdelemeden önce şu hususun altını çizmek yerinde olacaktır. Hakimlerin iş yükü, hakim sayısının yeterli olmaması, hakimlerin eğitimlerinin yeterli olmaması, avukatla takip zorunluluğu olmadığı için tarafların hukuki işleyişi bilmemelerinden kaynaklanan aksaklıklar, bilirkişi incelemelerinin çok uzun sürmesi, tebligatta yaşanan sorunlar ve gecikmeler, resmi makamların mahkeme müzekkerelerine zamanında yanıt vermemesi, mahkemeler arası yetki-görev uyuşmazlıkları gibi hususlar, AİHM tarafından yargılamanın uzamasında haklı gerekçe olarak kabul edilmemektedir.⁷¹

1. Davanın niteliği ve karmaşıklığı

Dava konusu somut olayın hukuksal niteliği karmaşık ise, AİHM daha uzun bir dava sürecini meşru görebilmektedir.⁷² Burada nitelik kavramından kastedilen, hukuki meselelerin çözümündeki güçlük, karmaşıklık ve delillerin toplanmasında yaşanan güçlük ve karmaşıklığıdır.⁷³ Davanın karmaşık yapısı yargılamayı uzatan temel ve esas neden ise kural olarak sözleşmeciler devlet sorumluluğu kalkmaktadır.⁷⁴ AİHM bunu belirlerken dava konusu olayın karmaşıklığı, sanık ve tanık sayısındaki çokluk, davada uluslararası unsurların olup olmaması, bilirkişi incelemesine ihtiyaç olup olmaması gibi unsurları göz önünde bulundurmaktadır.

⁷⁰ Özenç, a.g.e. s. 489.

⁷¹ Çelik, a.g.e. s. 111.

⁷² Grabenwarter, a.g.e. s. 217.

⁷³ Gözübüyük - Gölçüklü, a.g.e. s. 286.

⁷⁴ Özenç, a.g.e. s. 586.

2. Başvurucunun Tutumu

Başvurucunun yargılama sırasındaki eylem veya işlemleri sebebi ile yargılama süresi uzamış ise, AİHM bu hususu da nazara alarak değerlendirme yapmaktadır.⁷⁵ Başvurucunun tutumu davayı uzatan ana neden ise makul sürenin aşıldığı ve İHAS 6. maddenin ihlal edildiği iddiası AİHM tarafından kabul edilmemektedir. Ancak burada belirtmek gerekir ki, ceza yargılamasında sanığa yargılama makamları ile işbirliği yapma yükümlülüğü getirilemez.⁷⁶ Zira hukuk devletinde sanıkların susma hakkı mevcuttur.⁷⁷ AİHM başvurucunun tutumu kıstasını ele alırken somut olaya bu perspektiften yaklaşmaktaysa da sanığın kötü niyetli yaklaşımlarını da dikkate almaktadır.

Dolayısıyla başvuru muhakkak ki savunma hakkı çerçevesinde kanun yollarına başvuracak, susma hakkını kullanacak veya çeşitli taleplerde bulunacaktır. Ancak esas olan başvuru bu talep ve işlemlerinde *tabii ve anlaşılır* olması ve *gerekli titizlikle* bu davranışları gerçekleştirmiş olmasıdır. Aksi halde başvuru yargılamadaki gecikmelerden sorumlu tutulması sonucu doğacaktır.⁷⁸

3. Yargılama Makamlarının Tutumu

Devlet, kendi egemenliği dahilinde olan yargılama faaliyetini gerçekleştirirken gerekli olan özen ve dikkati göstermek ve bu konuda mümkün olduğunca hızlı davranmak yükümlülüğü altındadır.⁷⁹ Devletteki yetkili makamların yargılamayı hızlandırmak için gerekli ivedilikle davranmış olmaları devlete yüklenen bir

⁷⁵ Grabenwarter, a.g.e. s. 217.

⁷⁶ Batum - Yenisey - Erkut – İnceoğlu, a.g.e., s.129.

⁷⁷ Gözübüyük - Gölcüklü, a.g.e. s. 287; Çelik, a.g.e. s. 114-116.

⁷⁸ Villeger Mark, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin bakış Açısıyla Savcı ve Silahların Eşitliği, Bir Adli Organ Olarak Savcılık, TBB, Ankara, 2006, s. 181-183.

⁷⁹ İnceoğlu, Adil Yargılama Hakkı ve Yargı Etiği, s. 121-122. Örnek kararlar için bkz. 22.10.2002 t. 01/66561 başvuru no., Merit v. Ukrayna (<http://echr.coe.int/echr/en/hudoc>) [20.10.2008]; 25.11.1997 t. 91/18954 başvuru no., Zana-Türkiye Kararı (www.inhak-bb.adalet.gov.tr) [20.10.2008]; 13.07.1983 t. 79/8737 başvuru no., Zimmermann-Steiner – İsviçre Kararı (Doğru, a.g.e. C.1, s. 617-624.)

sorumluluk olup AİHM ihlal başvurularında bu noktayı da dikkate almaktadır.⁸⁰ Diğer bir ifade ile AİHM devletleri yargılamanın gecikmesindeki ihmal ve kusurlarından dolayı sorumlu tutmaktadır.⁸¹ Bu kriterde “yargılama makamları” ifadesinden kastedilen yalnızca hakimler ve mahkemeler değildir. Resmi tüm mercilerin eylem ve işlemlerindeki gecikmeler göz önünde bulundurulmaktadır.⁸² İnceoğlu’na göre, “*Yargısal organlar, ‘davanın hızlı bir biçimde sonuca ulaştırılması’ yükümlülüğü ile ‘adaletin gerçekleştirilmesi’ yükümlülüğü arasında bir denge kurmalıdırlar.*”⁸³

Öte yandan yargılamada hareketsiz kalınmış dönemler başvuruçunun tutumu ya da davanın karmaşıklığı ile açıklanamıyor ve ulusal makamlar da tatmin edici bir açıklamada bulunamıyorlarsa bu durum makul sürenin aşılmış olduğuna işaret etmektedir. Bu durum aynı zamanda yargısal gecikmelerin makul olduğunu ispat külfetinin taraf devletlere yüklenmiş olduğu anlamına gelmektedir.⁸⁴

IV. TÜRKİYE’DE ORTALAMA YARGILAMA SÜRELERİ

Adalet Bakanlığı Adli Sicil ve İstatistik Genel Müdürlüğü’nün 2007 yılına ilişkin yayınladığı verilere göre, Türkiye’de ceza davalarındaki ortalama yargılama süreleri oldukça uzun olmakla birlikte yıllar itibarı ile bu süreç daha da uzamaktadır. Adalet Bakanlığı’nın yayınladığı istatistiklere göre, ceza mahkemelerinde ortalama yargılama süresi 244 gündür.⁸⁵

Ceza mahkemelerinde ortalama yargılama süresinin mahkeme türüne ve yıllara göre dağılımını gösteren bu verilerin⁸⁶ oldukça çarpıcı olduğunu söylemek

⁸⁰ Grabenwarter, a.g.e. s. 217.

⁸¹ Gözübüyük - Gölcüklü, a.g.e. s. 287.

⁸² Çelik, a.g.e. s. 116.

⁸³ İnceoğlu Sibel, İnsan Hakları Bakımından Türk Usul Hukukundaki Değişim ve Sorunlar, Uğur Alacakaptan’a Armağan, C.II, Derl. Mehmet Murat İnceoğlu, İ.B.Ü. Yay., İstanbul, 2008, s. 371-389.

⁸⁴ Özenç, a.g.e. s. 488.

⁸⁵ <http://www.basin.adalet.gov.tr/istatistik/2008istatistik/istatistik.html> [30.11.2008])

⁸⁶ Adalet Bakanlığı Adli Sicil ve İstatistik Genel Müdürlüğü 28.11.2008 tarih ve 2 sayılı Haber Bülteni (www.adli-sicil.gov.tr [30.11.2008]) (Çalışmamız dahiline yalnızca 2001’den itibaren

mümkündür. Zira ceza mahkemelerimizdeki ortalama yargılama süreleri sürekli artmaktadır.

Adalet Bakanlığı'nın verilerinden hareketle son 10 yıla ilişkin sayılar aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.⁸⁷

Tablo 1. Ceza Mahkemelerinde Ortalama Yargılama Süresinin (Gün) Mahkeme Türüne ve Yıllara Göre Dağılımı

YILLAR	CMK m.250 ile görevli AĞIR CEZA	ÇOCUK	ÇOCUK AĞIR CEZA	AĞIR CEZA	ASLİYE CEZA	SULH CEZA	TRAFİK	İCRA CEZA	FIKRİ SINAI HAK. CEZA	CEZA MAH. GENELİ
1998	380	525	-	358	337	132	10	116	-	205
1999	307	665	-	357	368	142	12	131	-	219
2000	406	755	-	363	406	167	23	140	-	237
2001	336	408	-	331	311	160	24	127	-	194
2002	364	557	-	347	427	169	19	147	-	232
2003	363	433	-	354	400	180	13	136	-	241
2004	450	357	-	347	338	178	13	97	200	210
2005	393	326	267	343	326	174	24	130	423	234
2006	352	335	323	337	367	217	193	119	512	244
2007	341	517	619	342	365	240	264	143	580	246

*Bu tablodaki veriler www.adli-sicil.gov.tr adresinden alınmıştır.

Tabloda son yıllarda ortalama yargılama sürelerinin bazı mahkemelerde çok az oranda da olsa düştüğü görülmektedir. Ancak çocuk ağır ceza mahkemeleri ve fikri sınai haklar ceza mahkemelerinin yeni kurulması ve dolayısıyla diğer mahkemelerdeki iş yükünün azaltılması söz konusu olmuştur. Bu bağlamda tablo bir bütün olarak incelendiğinde, yeni mahkemeler kurulmasına rağmen yargılama sürelerinde reel bir azalma yaşamadığımızı söylemek mümkündür.

başlan yıllara ilişkin veriler alınmış olup, önceki yıllara ilişkin verilere www.adli-sicil.gov.tr adresinden ulaşılabilir.)

⁸⁷ http://www.adli-sicil.gov.tr/istatistik_2007/ceza%20mahkemeleri/ceza19-2007.pdf [29.11.2008]

V. TÜRKİYE'DE CEZA DAVALARININ UZUN SÜRMESİNDE ROL OYNAYAN ETMENLER

A- Yargılamanın Süjeleri Açısından

Çalışmanın bu bölümünde ceza yargılamasının süjeleri olarak hakim, savcı, sanık, müşteki ve taraf vekillerinin yargılama sürecinin uzamasındaki etkileri ve rolleri tartışılacaktır.

1. Hakimin Rolü

Ceza yargılamasında hakim önüne getirilen uyuşmazlığı kanuna, hukukun genel ilkelerine ve vicdani kanaatine göre çözen süjedir. Bu nedenle hakimler tüm hukuk sistemlerinde sistemin merkezi konumundadırlar.⁸⁸ Bu başlık altında, Türk yargılama sisteminde ceza davalarının uzun sürmesinde hakim süjesinin rolü irdelenirken hakimlerin mesleğe girişleri, atama sistemleri, eğitimleri ve karşılaştıkları iş yükü konuları ayrı ayrı durum değerlendirmesi ile ele alınacak ve hakim süjesinin salt kendisinin davaların uzun sürmesindeki etkisi bu hususların birlikte değerlendirilmesi ile sorgulanacaktır.

a) Hakimlerin Atama (Tayin), Terfi ve Değerlendirilme Sistemi

Hakimlerin atama, terfi ve değerlendirilme sisteminin davaların uzamasındaki etkisi iki boyutlu olarak ele alınabilir. Birincisi hakimlerin atanmalarında, terfilerinde ve değerlendirilmelerinde Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulu bünyesinde yer alan Adalet Bakanı ve Bakanlık Müsteşarı'nın sahip oldukları geniş yetkiler nedeniyle hakimlerin bağımsızlığının etkilenmesidir. Bu husus aşağıda "Hakimlerin Bağımsızlığı" başlıklı bölümde detaylı olarak ele alındığından burada sadece bu bölüme atıfta bulunmakla yetiniyoruz.

Diğer boyut ise atama sisteminin kendi koşulları ve getirileri nedeniyle davaların uzun sürmesinde önemli bir faktör olmasıdır. Hakimlerin atama ve değerlendirilme sisteminin ve sistemin koşullarının davaların uzun sürmesindeki etkisi aşağıda irdelenecektir.

⁸⁸ Elliott Catherine, Quinn Frances, English Legal System, Pearson Longman, 2004, s. 117.

aa) Hakimlerin Atama (Tayin) Sistemi

19.02.1988 tarih ve 19730 sayılı Resmi Gazete’de yayınlanarak yürürlüğe giren Hakimler ve Cumhuriyet Savcılarını Hakkında Uygulanacak Atama ve Nakil Yönetmeliği’nin 2. maddesinin 1. fıkrasına göre, Türkiye beş bölgeye ayrılmıştır.⁸⁹ Bu bölgelerdeki görev süreleri de aynı yönetmelikte beşinci bölgede iki, dördüncü bölgede üç, üçüncü bölgede üç, ikinci bölgede beş, birinci bölgede yedi yıl olarak düzenlenmiştir.⁹⁰

Dolayısıyla yeni göreve başlayan bir hakim 13 yıl çalıştıktan sonra, birinci bölgede de 7 yıl çalışarak meslekte 20 yılını tamamlamaktadır. Yine aynı Yönetmeliğe göre, birinci bölgede yedi yılını dolduran bir hakim, birinci bölge dahilinde başka bir yere atanabilmektedir. Hakim ve savcılar için emeklilik yaşının 65 olduğu⁹¹ düşünüldüğünde bu hükmün önemi ortaya çıkmaktadır. Zira mevcut düzenlemeye göre, 13 yıl çalışarak 1. bölgeye gelmiş bir hakim bundan sonra sadece 1. bölgede çalışmaya devam etmektedir.

Bu nedenle özellikle görev süresinin kısa olduğu beşinci, dördüncü ve üçüncü bölgelerde her iki veya üç yılda bir mahkemelerin hakimi değişmekte ve kısa dönemde sürekli değişen hakimler nedeniyle dosyalar en baştan ele alınmakta, incelenmekte, önceki hakim tarafından yapılan iş ve işlemler yeterli bulunmayıp yeniden aynı işlemler yapılmakta ve bu gibi nedenlerin oluşturduğu kısır döngü ile yargılama süresi uzamaktadır.

⁸⁹ Hakimler ve Cumhuriyet Savcılarını Hakkında Uygulanacak Atama ve Nakil Yönetmeliği, mad.2/1’e göre; “*Adalet teşkilâtı bulunan yerler, coğrafi ve ekonomik şartları, sağlık, sosyal ve kültürel durumları; mahrumiyet dereceleri ile ulaşım, gelişme ve önemli merkezlere yakınlıkları ve diğer durumları bakımından ilişik listede gösterildiği üzere beş bölgeye ayrılmıştır.*”

⁹⁰ A.g. Yönetmelik, mad.3’e göre; “*Bu Yönetmelikteki istisnai hükümler dışında, en az hizmet süresi beşinci bölgede iki, dördüncü bölgede üç, üçüncü bölgede üç, ikinci bölgede beş, birinci bölgede yedi yıldır.*”

⁹¹ 2802 sayılı HSK’nın “*Hakimlik Ve Savcılık Teminatı*” başlıklı 44. maddesine göre, “*Hâkimler ve savcılar azlolunamazlar. Bir mahkemenin veya kadronun kaldırılması nedeniyle de olsa aylık ve ödeneklerinden ve diğer özlük haklarından yoksun kılınamazlar, kendileri istemedikçe 65 yaşından önce emekliye sevk olunamazlar. Meslekten çıkarılmayı gerektiren bir suçtan dolayı hüküm giymiş olanlar, görevini sağlık bakımından yerine getiremeyeceği kesin olarak anlaşılanlar ve meslekte kalmalarının uygun olmadığına karar verilenler hakkında kanundaki istisnalar saklıdır.*”

Bu konuda karşılaştırmalı hukukta İngiltere örneğine değinmek yerinde olacaktır. Hakim atamaları İngiltere’de 1995 sonrasında değişikliğe tabi tutulmuş ve bazı reformlara gidilmiştir. İngiltere’de gerek ilk derece hakimleri gerekse yüksek mahkeme hakimleri için, daha alt mahkemelerde belirlenen sürelerde çalışmış olma koşulunu yerine getiren hakimler arasından yapılacak atamalarda gazetelere ilan verme ve isteyenlerin başvurularını toplama yöntemi izlenmektedir. Bunun dışında bazı hakimlere özel davet gönderilmekte ve görev teklif edilmektedir. İngiltere sisteminde zorunlu bir tayin ya da atama sistemi olmadığından, atamalar hakimlerin istemlerine bağlı olarak gerçekleştirilmektedir.⁹²

Şüphesiz ki ülkemizde tüm coğrafi yerlerdeki sosyal, ekonomik ve kültürel şartların aynı olmadığı bilinen bir gerçektir. Bu nedenle birçok Avrupa ülkesinde olduğu gibi hakimler için tayin sisteminin olmaması ve hakimlerin göreve başladıkları yerden sürekli devam etmelerinin ülkemiz şartlarında uygulanamayacak olduğu ileri sürülebilir. Fakat devletin, ülkenin herhangi bir yerinde göreve başlayan hakimlerin sürekli tayin edilmeksizin görevlerine devam etmelerini sağlayabilecek çeşitli alternatifler ve cezbedici uygulamalar üretebileceğinin de göz önünde bulundurulması soruna çözümsel yaklaşımda faydalı olabilecektir. Hakimlerin ilk göreve başladıkları yerde görevlerine devam etmesi hakimlerin tüm dosyalara daha hakim olmasına, nasılsa tayinim çıkacak mantığı ile yaklaşılmasına neden olacaktır. Bunların da ötesinde hakim in atandığı yerde kalması sistemi hakimlere tam bir coğrafi teminat da sağlayacağından⁹³, sistem yargılamanın sürecini önemli ölçüde kısaltacaktır. Nitekim mevcut sistemimizde yer alan *zaman esasına bağlı olarak meslek hayatı boyunca hakimlerin yer değiştirmesi* sistemi hakimlik teminatı ile çelişmektedir.⁹⁴ Bu konu ayrıca aşağıda hakimlerin bağımsızlığı bahsinde de incelenecektir.

⁹² Elliott - Quinn, a.g.e. s. 121-124.

⁹³ Elveriş İdil, Yargıç Atama – Nakil Sistemi ve Yargı Bağımsızlığı, İstanbul Barosu Der., C.78, S.2004/2, s. 422 vd.

⁹⁴ Elveriş İdil, a.g.e., s. 422 v.d.

bb) Hakimlerin Terfi ve Değerlendirilme Sistemi

Bazı hukuk sistemlerinde hakimlerin adalet dağıtıcısı olarak mertebelerinin en yüksekte olduğu kabul edildiğinden yükselmeleri (terfi etmeleri) kabul görmese de Türk hukuk sisteminde hakimlerin kıdem, çalışkanlık, başarı gibi kıstaslar ile yükselmeleri kabul edilmektedir.⁹⁵ Hakimlerin zihinlerindeki atama endişesi ile davalara baktıkları ve kanuna ve vicdani kanaatlerine uygun olan karar vermek ile kendisinin terfisinde, bir üst dereceye geçmesinde rol oynayacak bir karar verme endişesi arasında kalıp kalmadıkları hususu burada sorgulanması gereken bir konudur.

Türk hukuk sistemine bakıldığında, 2802 sayılı Hakimler ve Savcılar Kanunu'na göre, hakim ve savcılar terfilerinde Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulu yetkili olup terfilere ilişkin getirilen bir takım kıstaslarla çalışmaların ölçülmesi ve hakim ve savcılar terfi ettirilmesi sistemi benimsenmiştir.⁹⁶ Dolayısıyla terfi endişesi ile belirli bir sınıf, derece ve bölgeye gelmeyi amaç edinen hakimler, terfi alma konumuna yaklaştıklarında o mahkemeden ayrılacakları gerçeği ile karşı karşıya kalmaktadırlar.⁹⁷ Bu düşünce ile her etkenden uzak, salt dava konusu olaya odaklanarak davayı çözümlmek yerine, hakimler dosyanın nasılsa kendi yerine atanacak hakimce çözümleneceği düşüncesi ile hareket edebilmektedirler.

Yukarıda da işaret edildiği üzere hakimlerin terfileri konusunda iki görüşten bahsedilebilir. Bunlardan hakimlerin terfi etmesini kabul etmeyen görüşe göre, yükselmeyi kabul için öngörülen ölçütler tek başına asla yeterli değildir. Bir hakim topluma faydalı olmasında tek başına ne kıdemi ne dürüstlüğü ne de bilgisi yeterlidir. Tüm nitelikler beraber bulunmalıdır.⁹⁸

⁹⁵ Yurtcan, Ceza Yargılaması Hukuku Temel İlkeler, s. 170.

⁹⁶ Bkz. 2802 sayılı HSK mad.18 – 35 maddeleri

⁹⁷ Demirkol Ferman, Yargı Bağımsızlığı, Kazancı Hukuk Yay., İstanbul, 1991, s. 116-118.

⁹⁸ Tosun Öztekin, Türk Suç Muhakemesi Hukuku Dersleri, İ.Ü.H.F. Yay., C.1, İstanbul, 1984, s. 469 vd.

Tosun'a göre ise, insanların verimli çalışmaya teşvik edilebilmesinin bazı yolları vardır. Bu yollar kötü çalışanı cezalandırmak veya iyi çalışanı ödüllendirmektir. Eğer ki bir sistem tüm hakimlere en iyi imkanları sağlayamıyorsa, iyi imkanları en fazla oranda en iyi hakimlere sağlamaktan başka çare yoktur.⁹⁹ Demirkol'a göre, atama mekanizmasının kendisi hakimi korkak ve bürokratik kılmaktadır. Bu nedenle hakimler verdikleri kararlara göre değil, çalışmalarına göre terfi ettirilmelidirler. İyi çalışan hakim kendiliğinden terfi etmeli, kötü çalışan ise terfi ettirilmemeli ve denetlenmelidir.¹⁰⁰ Zira hakimler davalarda karar verirken etkisi altında kaldıkları terfi mekanizması ile verecekleri kararların kendi terfilerinde de etkili olacak olması nedeniyle daha pasif ve tamamen bürokratik hareket etmektedirler. Bu durum da davanın esası açısından değil de vereceği kararın onanması hedefi doğrultusunda hakimlerin davadan kopuk olarak kendileri açısından daha “garantici” hareket etmesi söz konusu olmakta ve davaların uzamasına sebebiyet verilmektedir.¹⁰¹

Hukuk sistemimizde Yargıtay, hükümlerini temyizden inceledikleri hakimlerin ilmi liyakatlerine göre not vermektedir. Not verilirken göz önünde tutulan hususlar hakimlerin gerekçeli kararlarındaki hukuki isabet, davanın idaresindeki sevk ve hatalar gibi hususlardır. Verilen notlar hakimlerin sicil dosyalarına işlenir ve yükselmek için gerekli orandaki nota ulaşamayan hakim terfi ettirilmez.¹⁰²

b) Hakimlerin İş Yükü

Yargı organlarımızın bakabilecekleri dosya sayılarının çok üstünde bir kapasite ile çalışmaya çalıştıkları, iş yüklerinin çok fazla olduğu ve bu ağır iş yükü altında

⁹⁹ Tosun, a.g.e. s. 478.

¹⁰⁰ Demirkol, a.g.e. s. 117.

¹⁰¹ Bu yaklaşımda da hakimlerin kim tarafından denetleneceği sorunu ortaya çıkmaktadır ki esasen hakimlerin denetlenmesi başlı başına büyük bir tartışma konusudur. Bu konuda HSK'nın yürütmeden tamamen arındırılmış bir kurum haline getirilmesi ve denetleme işini üstlenmesi düşünülebilirse de bu halde de hangi kıstaslara göre denetleme yapılacağı sorunu ortaya çıkmaktadır.

¹⁰² Yurtcan, Ceza Yargılaması Hukuku Temel İlkeler, s. 170. Ayrıca bkz. 2802 sayılı HSK'nın 61. ve 121. Maddeleri Uyarınca Hâkimlik Ve Savcılık Mesleğinde Bulunanlara Uygulanacak Sicil Fişleri Hakkındaki Yönetmelik.

verimli ve etkili bir yargılama yapılamayacağı ülkemizin bilinen bir gerçeğidir.¹⁰³ Nitekim Adalet Bakanlığı Adli Sicil ve İstatistik Genel Müdürlüğü'nün 2007 yılına ilişkin yayınladığı verilere¹⁰⁴ göre, son on yılda Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığı'na gelen dosya sayısı %155, Ceza Dairelerine gelen dosya sayısı %138, Cumhuriyet Başsavcılıklarına gelen dosya sayısı ise %113.2 artmıştır.

Adli Sicil ve İstatistik Genel Müdürlüğü verilerine¹⁰⁵ göre, mahkemelerdeki (ceza, hukuk ve idari) hakim sayısı ve mahkemelere gelen dava sayısı ve bir hakime düşen dava sayısı aşağıdaki tabloda gösterilmiştir:

Tablo 2. Hakim Sayısı, Mahkemelere Gelen Dava Sayısı ve Bir Hakime Düşen Dava Sayısı

YIL	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Hakim Sayısı	5839	6084	6600	5825	6211	6405	6260
Mahkemelere Gelen Dava Sayısı	5553378	5388547	5147072	5340388	524391	5455920	5934915
Bir Hakime Düşen Dava Sayısı	951	885	779	917	844	852	948

* Adalet Bakanlığı Adli Sicil ve İstatistik Genel Müdürlüğü 28.11.2008 tarih ve 2 sayılı Haber Bülteninden alınmıştır.

İstatistiki verilerin de açıkça ortaya koyduğu üzere, yoğun iş yükü altında çalışan hakimler dosyaların tümüne başından itibaren yeterince hakim olamamakta bu nedenle de yargılama sırasında gereksiz deliller toplanmakta ve reddedilmeyen gereksiz talepler nedeni ile yargılama süresi uzamaktadır.¹⁰⁶

¹⁰³ Görgün, a.g.e. s. 170; Demirbaş Timur, Yargının Yapısal Sorunları, Yargı Reformu 2000 Sempozyumu, Konuşmalar, Bildiriler, Tartışmalar, Belgeler, İzmir Barosu Yay., İzmir, 2000, s. 362.

¹⁰⁴ Adalet Bakanlığı Adli Sicil ve İstatistik Genel Müdürlüğü 28.11.2008 tarih ve 2 sayılı Haber Bülteni (www.adli-sicil.gov.tr [30.11.2008])

¹⁰⁵ Adalet Bakanlığı Adli Sicil ve İstatistik Genel Müdürlüğü a.g. bülten (Çalışmamız dahiline yalnızca 2001'den itibaren başlan yıllara ilişkin veriler alınmış olup, önceki yıllara ilişkin verilere www.adli-sicil.gov.tr adresinden ulaşılabilir.)

¹⁰⁶ Görgün, a.g.e. s. 175. Ayrıca bu konu hakkında detaylı bilgi için bkz. TÜİK, Adalet İstatistikleri 2005, T.C. Başbakanlık Türkiye İstatistik Kurumu, 2007, s. 55-63.

Hakimler davalarda gerekli – gereksiz tüm deliller toplandıktan ve karar aşamasına gelindikten sonra dosyaya hakim olmaya çalışmaktadırlar. Esasen ağır iş yükü altında kapasitesinin onlarca kat fazlası ile mücadele eden bir hakimin yapabileceği başkaca da bir alternatifin kalmadığını düşünmek mümkündür.

Yine aynı istatistikî sonuçlar göstermektedir ki mahkemelere (Ceza, Hukuk ve İdari Yargı) 1998 yılında gelen toplam dava sayısı 4.101.543 iken, 2007 yılında bu sayı 5.934.915'e ulaşmıştır. Bir hakime düşen yıllık dava sayısı ise 1998 yılında 734 iken, 2007 yılında %29.2'lik artış oranı ile 948 olmuştur.

Ceza mahkemelerinin son on yıllık iş yüküne bakıldığında ise; gelen dava sayısında artış olduğu görülmektedir. 1998 yılında ceza mahkemelerindeki dava sayısı (önceki yıldan devreden, yıl içinde açılan ve bozularak gelen toplam dava sayısı) 2.228.788 iken, bu sayı %37.2'lik artış oranı ile 2007 yılında 3.058.701 olmuştur.

Öte yandan bir diğer çarpıcı gerçek ise ülkemizin tüm coğrafi yerlerindeki sosyal, ekonomik ve kültürel koşulların aynı olmaması ve yaşanan göçler nedeni ile nüfusun yoğunlaştığı yerlerde yargının iş yükünün büyük oranlarda artması, nüfusun azaldığı yerlerde ise iş yükünün azalmasıdır. Bu olgu karşısında kırsal kesim ile metropol mahkemelerindeki iş yükü ve hakim-savcı sayısı açısından büyük tutarsızlıklar yaşanmaktadır.¹⁰⁷

Bu veriler karşısında öncelikle yurt çapındaki mahkemeler arasındaki iş yükünün dengelenmesi için gerekli önlemlerin alınmasının ve her ilçede mahkeme kurulması uygulamasının bir an evvel terk edilmesinin gerekliliği vurgulanmaktadır.¹⁰⁸ Esasen 5235 sayılı Kanun ile her ilçede bir mahkeme kurulması zorunluluğu kaldırılarak, yargı çevresinin değiştirilmesi yetkisinin Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulu'na verilmesi bu yöndeki olumlu bir gelişme

¹⁰⁷ Yücel, a.g.e. s. 16.

¹⁰⁸ Yücel, a.g.e. s. 16. Ayrıca bu konuda bkz. Elveriş İdil, a.g.e., s. 439.

olarak değerlendirilmektedir.¹⁰⁹ Öte yandan çalışmanın ilerleyen bölümlerinde alternatif uyuşmazlık çözümleri olarak bilinen (*alternative dispute resolution*) çözümlere de yer verilmiş ve bu konudaki mevcut mevzuat ve görüşlerimiz irdelenmiştir.

c) Hakim Kadrosunun Yetersizliği

Yargılama süresini uzatan bir diğer faktör de hakimlerin iş yüküne paralel olarak, hakim sayısındaki yetersizliktir. Türkiye’de her bir mahkemeye ortalama olarak yılda 1000 ila 1200 arasında dava düşmektedir.¹¹⁰ Hakim kadrosundaki eksikliklerin ülkedeki nüfus artışı ve iş yükü ile paralellik göstermediği ve bu nedenle yargılama sürecinin uzadığı bilinmektedir.¹¹¹

Mevcut hakim ve savcı kadrosu zaten yetersizken, kadro içinde dahi boşluklar bulunmaktadır. Adalet Bakanı’nın 2009 yılı bütçe sunuş konuşmasında açıkladığı verilere göre, Türkiye’de var olan hâkim ve cumhuriyet savcısı kadrosu 14.697 olup bu kadroda halen 3796 adet hakim ve cumhuriyet savcısı açığı bulunmaktadır.¹¹² Dolayısıyla kadro eksikliği ve kadro açığı konuları derhal ele alınmalı, hakim kadrosu mahkemelerin iş yüküne paralel olarak genişletilmeli ve eksik kadrolar doldurulmalıdır.¹¹³

Hakim kadrosunun arttırılması devlet bütçesinden adalete ayrılan pay ile yani maddi olanaklar ile ilintili olduğu kadar hukukçuların hakimlik mesleğini cezbedici bulması ile de ilgilidir. Öte yandan bilindiği üzere ülkemizde adli

¹⁰⁹ 26.09.2004 t. ve 5235 sayılı Adli Yargı İlk Derece Mahkemeleri İle Bölge Adliye Mahkemelerinin Kuruluş, Görev Ve Yetkileri Hakkında Kanun’un “*Ceza Mahkemelerinin Kuruluşu*” başlıklı 9. maddesine göre; “*Ceza mahkemeleri, her il merkezi ile bölgelerin coğrafi durumları ve iş yoğunluğu göz önünde tutularak belirlenen ilçelerde Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulunun olumlu görüşü alınarak Adalet Bakanlığınca kurulur.*”

¹¹⁰ Demirbaş, a.g.e., s. 362.

¹¹¹ Yücel, a.g.e. s. 14.

¹¹² Bkz. Adalet Bakanı Mehmet Ali Şahin’in TBMM Plan ve Bütçe Komisyonunda Yaptığı 2009 yılı bütçe sunuş konuşması (Bkz. <http://www.basin.adalet.gov.tr/bkonusma/bkonusma.html> [20.11.2008])

¹¹³ Aynı yönde bkz. Kılıçoğlu Ahmet, Yargının Sorunları, Yeni Türkiye Der. Yargı Reformu Özel Sayısı, Yıl:2, S.10, Yeni Türkiye Medya Hizmetleri, Ankara, 1996, s. 317.

yargıda meslekten hakimlik sistemi geçerlidir.¹¹⁴ Bu nedenle gerek karmaşık gerekse basit davaların tümünde devlet yetiştirilmiş profesyonel hakimleri istihdam etmektedir.

Bu konuda karşılaştırmalı hukukta İngiltere örneği dikkat çekicidir. İngiltere’de sulh ceza mahkemeleri (*magistrates’ courts*) genel olarak cezai uyuşmazlıkları çözüme bağlamaktadır. Bu mahkemelerdeki davaların çoğunda “*lay magistrates*” ya da “*justices of the peace*” veya “*JPs*”¹¹⁵ olarak adlandırılan meslekten olmayan yani hukuk eğitimi görmemiş, profesyonel olmayan hakimler¹¹⁶ görevlendirilmektedir. Bu hakimlerin sayısı profesyonel hakim sayısından fazladır.¹¹⁷ Bunun dışında daha karmaşık davalar için adliyelerde tam zamanlı ücretli hakimler (*Stipendiary Magistrates*) ve yarı zamanlı vekil ücretli hakimler (*Acting Stipendiary Magistrates*) görev almaktadırlar. Görülmektedir ki İngiltere, çözümü daha basit olan sulh ceza mahkemelerindeki uyuşmazlıklar için meslekten olmayan hakimler atayarak eğitilmiş hakim sayısından, daha karmaşık olan davalarda efektif olarak yararlanmak ve kadroyu çoğaltıp hem iş yükünü azaltmak hem de yargılamanın süresini kısaltmak için alternatif çözümler getirmiştir. Karmaşık davalar için ise ücretli ve vekil hakimlerle kadro sorununa çözüm bulma yoluna gitmiştir.¹¹⁸ Yine aynı şekilde Almanya’da da profesyonel

¹¹⁴ Yurtcan, Ceza Yargılaması Hukuku, s. 74.

¹¹⁵ Elliott - Quinn, a.g.e. s. 207.

¹¹⁶ Meslekten olmayan hakimleri üç kategoride toplamak mümkündür. Birincisi, belli bir uzmanlık alanına göre seçilen uzman hakimlerdir. İkincisi, halk arasından kura ile ya da seçim ile göreve getirilen hakimlerdir. Son kategori ise kararı halk arasından seçilen kişilere bırakan jüri sistemidir. (Bkz. Kunter, Yenisey, Nuhoglu, a.g.e. s. 293-294) İngiltere’de jüri sisteminin tarihsel sembolik bir önemi olmasına rağmen, son yıllarda ceza yargılamasında maddi tasarruf sağlamak açısından jürinin kullanılacağı alanların kısıtlandığı görülmektedir. Bkz. Elliott - Quinn, a.g.e. s. 177-178.

¹¹⁷2004 verilerine göre, İngiltere’de 30.000’in üzerinde “*lay magistrate*” yani meslekten olmayan hakim varken, meslekten olan profesyonel hakim (*district judges*) sayısı 105’tir. Meslekten olmayan hakimlere ücret ödenmemektedir. Bkz. Elliott - Quinn, a.g.e. s. 207 ve s. 215.

¹¹⁸ Council of Europe, Judicial Organisation in Europe, Council of Europe Publishing, 2000, s. 99-103. Öte yandan belirtmek gerekir ki İngiltere’de meslekten olmayan hakimler ekonomik olması (meslekten bir hakim ceza adaleti sistemine yıllık ortalama 90.000 £ külfet getirirken, meslekten olmayan bir hakimin külfeti ortalama 495 £ civarındadır.), yargılamaya halkın da doğrudan katılabilmesi nedeni ile demokrasiye olan katkısı, yerel halktan olması nedeniyle yerel bilgisinin olması sebepleri ile olumlu karşılanmaktadır. Ancak buna karşın meslekten olmayan hakimlerin zaman zaman tutarsız ve etkisiz olabilmeleri gibi sebeplerle de eleştirilmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Elliott - Quinn, a.g.e. s. 215-219.

olmayan hakimler ceza davalarında profesyonel hakimler yanında istihdam edilmektedir.¹¹⁹

Ülkemizde de nizamiye mahkemeleri döneminde mahkemeye kadıların başkanlık ettiği, mahkeme üyelerinin ise halk arasından seçildiğini görmekteyiz. Ancak üyelerin etkisizliği nedeni ile bu sistem terk edilmiş ve tek hakim sistemine geçilmiş, bir süre sonra da bazı yerlerde hepsi hukukçu hakimlerden oluşan heyet uygulamasına gidilmiştir.¹²⁰ Ancak belirtmek gerekir ki, o dönemde halkın genel eğitim durumu nedeni ile profesyonel olmayan hakim (*lay judge*) sisteminden fayda sağlanamadığı görüşündeyiz. Gelişen şartlar ve toplumumuzun ulaştığı eğitim seviyesine istinaden yargılama sistemimizde meslekten olmayan hakimlerin usul ekonomisi açısından fayda getirebileceği düşünülebilir.¹²¹ Ancak burada önemle belirtmek gerekir ki, yargılama faaliyetlerinde meslekten olmayan hakimlere sadece sınırlı konularda yargılama yetkisi tanınması ve bu hakimlerin de temel hukuk eğitimi almalarının ve bir denetime bağlı tutulmalarının sağlanması hususlarının da göz önünde bulundurulması gerekecektir. Zira meslekten olmayan hakimlerin ancak ve ancak çözümleri basit olan uyuşmazlıklar¹²² ile sınırlı olarak görev alması ve böylelikle hukukçu kadronun iş yükünden biraz olsun sıyrılarak önemli davalarda görev almasının sağlanması fayda getirecek bir çözüm olarak düşünülebilir. Şüphesiz ki ceza yargılaması gibi bireylerin hak ve özgürlüklerinin kısıtlanması sonucunu doğuracak bir faaliyetin tüm alanlarında meslekten olmayan hakim uygulamasına gitmek hukuk devleti prensipleri ile bağdaşmayacaktır.

¹¹⁹ Council of Europe, a.g.e. s. 140.

¹²⁰ Bkz. Kunter, Yenisey, Nuhoğlu, a.g.e. s. 162 vd.

¹²¹ Bkz. aynı yönde Tosun, a.g.e. s. 423; Yurtcan, Ceza Yargılaması Hukuku, s. 74; Karşı görüş için bkz. Kunter, Yenisey, Nuhoğlu, a.g.e. s. 295.

¹²² Örneğin trafik cezalarına ve diğer idari yaptırımlara ilişkin yargılamalar, hürriyeti bağlayıcı ceza gerektirmeyen hafif suçlar bu kapsamda düşünülebilir.

Bu kısımda son olarak CEPEJ¹²³ tarafından 2006 verilerine dayanılarak hazırlanmış olan Avrupa Yargı Sistemleri (*European Judicial Systems*) başlıklı raporuna değinmek yerinde olacaktır. Söz konusu raporda kalem personelleri arasında hakimlere hukuki konu ve araştırmalarda yardımcı olan ve *rechtspfleger*¹²⁴ olarak adlandırılan bir personelden bahsedilmektedir. *Rechtspfleger* asli görevi bir çok konuda hakimin hukuki yardımcılığını yapmak olan (örneğin vatandaşlık verilmesi, ödeme emirleri, mahkeme kararlarının icrası gibi hukuki konularda) personel olarak tanımlanabilir. Türkiye’de *rechtspfleger* ya da bu meslek tanımına giren kalem personelinin bulunmadığı ve 12 Avrupa ülkesinde¹²⁵ *rechtspfleger* olarak çalışan personellerin bulunduğu raporda belirtilmiştir. Bazı hukuki konularda hakimlerin bu hukukçu personelden destek almalarının hakimin iş yükünü azaltma paralelinde yargılama süreçlerinin kısalmasına yardımcı olacağı düşünülebilir. Bu konuda efektif olabilecek bir diğer öneri hakim stajyerlerinin staj dönemlerini bu görevi icra ederek tamamlamaları yönündeki görüşlerdir.¹²⁶

d) Hakimlerin Meslek Öncesi ve Meslek İçi Eğitimleri

Yargılama sisteminin kalitesinde etkili olan bir diğer husus hakimlerin almış oldukları eğitim ve bunun neticesinde sahip oldukları hukuk nosyonudur. Aşçıoğlu’na göre, ne yazık ki ülkemizde yargılama faaliyeti bir *san’at* olmaktan çıkmış, hakimlik mesleği sıradan bir devlet memurluğu haline gelmiştir.¹²⁷ Yazar

¹²³ CEPEJ (European Commission for the Efficiency of Justice : Avrupa Adaletin Etkinliği Komisyonu) A.K. üye devletlerinin adalet sistemlerinin etkinliğini geliştirmek ve A.K. tarafından kabul edilen uluslar arası hukuki belgelerin daha etkin şekilde uygulanmasını sağlamak için A.K. Bakanlar Komitesi’nin 18.09.2002 tarih ve 2002/12 sayılı kararı ile kurulmuş bir komisyondur. (Ayrıntılı bilgi için bkz. www.coe.int/t/dg1/legalcooperation/cepej/ [27.12.2008])

¹²⁴ *Rechtspfleger*, doktrinde “hakim asistanlığı” olarak da tabir edilmektedir. Bu konuda bkz. Elveriş İdil, a.g.e., s. 439-440.

¹²⁵ Bu ülkeler şunlardır: Avusturya, Bosna Hersek, Hırvatistan, Çek Cumhuriyeti, Estonya, Almanya, Macaristan, İzlanda, Polonya, Slovakya, İspanya ve İsviçre. Ayrıntılı bilgi için bkz. www.coe.int/t/dg1/legalcooperation/cepej/ Hakim asistanları ABD’de federal mahkeme hakimleri yanında da bulunmaktadır. (bkz. Elveriş İdil, a.g.e., s. 439.)

¹²⁶ Bkz. Elveriş İdil, a.g.e., s. 440.

¹²⁷ Aşçıoğlu’na göre; “*Örnekleri giderek azalan ideal yargıç ve avukat tipi veya birkaç doyurucu yargı kararı ayrık tutulursa Türk Yargısı, yargıci ve avukatı ile bilimsellikten uzak el yordamıyla çalışmakta, “adil yargılanma hakkı ve hak arama özgürlüğü” bir rastlantı sonucu*

bu durumu yargı çalışanlarının neyi ne için yapacaklarını ve hukukun temel misyonunu bilmeden yargılama yapmalarına bağlamaktadır.¹²⁸ Bu durumu yaratan temel sebeplerden birinin hukuk eğitim sistemindeki olumsuzluklar olduğu söylenebilir.

Hakimlerin eğitimlerinin yargılama kalitesi ve özünde yargılama süresine olan etkisi aşağıda hakimlerin meslek öncesi ve meslek içi eğitimleri başlıkları altında ayrı ayrı ele alınacaktır.

aa) Meslek Öncesi Eğitim¹²⁹

Hakimlik mesleği kaynağını hukuk fakültesi mezunlarından aldığından, hukuk fakültelerindeki eğitim sisteminin gözden geçirilmesi gerekmektedir. Ülkemizde 33 adet hukuk fakültesi vardır ve hukuk öğrenimi 4 yıldır.¹³⁰ Bir üniversitenin hukuk fakültesine başlayabilmek için liseden mezun olup üniversite sınavında belirlenen puanları almak gerekmektedir. Bunun dışında bireyin hukuk nosyonunu edinebilecek bir genel kültür ve vizyona sahip olup olmadığını değerlendirebilecek bir ölçüt kullanılmamaktadır.¹³¹

Hukuk fakültelerinin eğitim sisteminde de büyük eksiklikler bulunmaktadır. Hukuk fakültelerindeki ders programının, eğitim sisteminin ve eğitim süresinin revize edilmesi, daha modern ve teknik olarak çağın getirdikleri ile desteklenmiş bir eğitim sunulmasının gerekli olduğu hem uygulamadaki hukukçular arasında hem de doktrinde sürekli beyan edilen bir olgudur.¹³²

gerçekleşebilmektedir.” İlgili tebliğin tamamı için bkz. Aşçıoğlu Çetin, Yargıç Gözüyle Hukuk Öğretimi, Hukuk Öğretimi Sempozyumu, A.Ü.H.F. Yay., No: 497, Derleyen Adnan Güriz, Ankara, 1993, s. 89-99.

¹²⁸ Aşçıoğlu, Yargıç Gözüyle Hukuk Öğretimi, s. 92.

¹²⁹ Hukuk eğitimi hakkında daha geniş değerlendirme, çalışmanın “Taraf Vekillerinin Eğitim Eksikliği” başlıklı kısmında yapılmıştır.

¹³⁰ Bkz. http://www.yok.gov.tr/hakkinda/fak_yuk_ens_2006.xls [12.11.2008]

¹³¹ Oysaki hukuk fakültesinde eğitim almak isteyen bireylerin bu eğitimi alabilecek bir alt yapılarının olup olmadığının ölçülmesi gerektiği kanaatindeyiz. Bu yöndeki görüşler için bkz. Doğusoy Bahadır, Hukuk Eğitiminde Kalite, Adalet Der., S.4, http://www.yayin.adalet.gov.tr/4_sayi.htm [09.11.2008]

¹³² Bkz. Aşçıoğlu, Yargıç Gözüyle Hukuk Öğretimi, s. 89-99; TÜSİAD, a.g.e. s. 91

TÜSİAD raporuna göre, hukuk fakültelerinin süresi uzatılmalı, ders programına felsefe, psikoloji, mantık, ahlak, matematik, kompozisyon, tiyatro, bilgisayar gibi derslerin eklenmesi gerekmektedir.¹³³

bb) Meslek İçi Eğitim

Hukuk, yaşayan ve sürekli kendini yenileyen, değiştiren bir bilim dalıdır. Sürekli gelişen ve kendini yenileyen bir alanda millet adına uyumsuzlukları çözmeye yetkisine sahip kılınan hakimlerin de hukuk ile paralel olarak kendilerini geliştirmeleri ve mesleki yaşamları boyunca eğitimlerine devam etmeleri gerekir. Aksi halde mesleki nitelikleri yeterli olmayan hakimlerce verilen kararların adaleti sağlamamasının yanında bu durumun yargılamayı da uzatacağı çıkarımını yapmak mümkündür.

Ülkemizde hukuk eğitiminin günümüz gereklerinin dışında, eskimiş ve ezberci bir anlayışla gerçekleştirildiği konusu çalışmanın önceki bölümlerinde izah edilmiş olup, burada o kısma atıfta bulunmakla yetiniyoruz. Böylesi bir hukuk sisteminden geçen hakimlerin hakimlik mesleğine başlamadan evvel de kaliteli bir meslek eğitimi ya da staj dönemi geçirdiklerini belirtmek mümkün değildir. Bugünkü staj mekanizmasında hakim adaylarının hukuk fakültelerinde edindikleri teorik bilgilerin somuta aktarılması yönünde bir eğitim verilememektedir.¹³⁴ Zira 2802 sy. HSK'nın atıfta bulunduğu 4954 sy. TAAK'nın 28 ve devamı maddelerine göre, hakim ve savcı adaylarının meslek öncesi eğitim süresi iki yıldır. Bu süre, hazırlık eğitimi, staj dönemi ve son eğitim dönemi olmak üzere üç dönemi kapsamaktadır. Staj dönemi adliyelerde, hazırlık eğitimi ve son eğitim dönemi ise Adalet Akademisi Eğitim Merkezinde gerçekleştirilmektedir. Hakimlerin staj dönemlerine ilişkin diğer değerlendirmelere çalışmanın ilerleyen bölümlerinde yer verilmiştir.

Öte yandan hakimlerin eğitimlerinin staj dönemi ile sınırlı kalmayıp, hakimlerin meslek hayatları boyunca gelişen hukuk ilmini, kazai ve ilmi

¹³³ TÜSİAD, a.g.e. s. 91

¹³⁴ Kunter, Yenisey, Nuhoglu, a.g.e. s. 296.

içtihatları takip edebilmelerinin sağlanması gerektiği vurgulanmaktadır.¹³⁵ Böylelikle hakimlerin salt fakülte yıllarında edindikleri bilgiler ile karar vermelerinin önüne geçilmiş olacağı işaret edilmektedir.¹³⁶

Yargılamanın süratle gerçekleştirilmesi ve sonucunda adaletin sağlanması için genelde tüm hukukçuların gerekli donanım ve niteliği haiz olmaları, özelde ise hakimlerin niteliklerinin yüksek olması gerektiği düşünülmektedir. Zira Demirbaş'ın da belirttiği üzere, ilk derece mahkemelerinde görev yapan hakimlerin hukukçu yetkinlikleri ve niteliklerinin yüksek olması durumunda verilen kararlar hukuka, kanunlara ve adalete uygun olacağından Yargıtay'daki başvuru sayıları azalmasa dahi Yargıtay'ın iyi hazırlanmış kararları incelemesi daha kolay olacak ve bu da süreci oldukça hızlandıracaktır.¹³⁷ Bu nedenlerle, hakimlerin zorunlu katılacakları sempozyum, panel, konferans gibi programlarla güncel hukuki konular üzerinde gerçekleştirilen çalışmalara katılmalarının zorunlu hale getirilmesinin gerekliliği belirtilmektedir.¹³⁸

Öte yandan Yargıtay içtihatlarının tamamının düzenli olarak yayımlanmasının ve bu kaynaklara erişimin ücretsiz olmasının pozitif sonuçlar doğuracak yaklaşımlar olacağını söylemek mümkündür. Çünkü tüm hukuk sùjelerinin ücretsiz olarak erişebileceği bir içtihat yayınlama sistemine geçilmesi, hukuk sùjelerinin mevcut kazai görüşleri, benzer davaların özelliklerini ve sonuçlarını önceden bilmesini sağlayabilecektir. Bu olgunun da yargılama süresinin kısalmasına olumlu bir katkı sağlayabileceği düşünülebilir. Böylelikle son içtihatlar ve görüşlerin tüm hukukçular tarafından ve özellikle hakimler tarafından takip edilmesi sağlanacak, bu da hakimin karar verme ve o alana hakim olma sürecini hızlandırabilecektir.

¹³⁵ Adalet Bakanlığı Personel Genel Müdürlüğü'nün 2007 yılı Faaliyet Raporunda açıkladığı verilere göre, 2007 yılında 1929 hâkim ve savcı meslek içi eğitim almıştır. (<http://www.pgm.adalet.gov.tr> [20.11.2008]) Yine aynı raporda adli yargı ilk derece mahkemelerindeki toplam hakim ve savcı sayısının 8394 olduğunun belirtildiği de hesaba katılırsa hakimlerin ve savcılarının meslek içi eğitimlerinin hiç de efektif olmadığı ortaya çıkmaktadır.

¹³⁶ Toroslu, a.g.e. s. 614.

¹³⁷ Demirbaş, a.g.e., s. 356.

¹³⁸ TÛSİAD, a.g.e. s. 93

Bu konuda karşılaştırmalı hukuk verilerine yer vermek faydalı olacaktır. Örneğin İngiltere’de hakimler genellikle avukat olarak tecrübe sahibi olan hukukçulardan seçildiği halde iyi bir avukat olmak için gerekli nitelikler ile iyi bir hakim olmanın gerektirdiği niteliklerin aynı olamayacağı gerekçesi ile hakimlerin staj döneminin kısa olması eleştirilmekte ve bu sürecin yeterli olmadığı vurgulanmaktadır. Hatta İngiltere’de tartışılan diğer bir boyut da avukatlık mesleği süresince bir kez bile ceza davasına bakmamış bir hukukçunun hakim olunca doğrudan ceza davasına bakabilmesi meselesidir.¹³⁹ Diğer bir anlatımla, İngiltere sisteminde değil yeni mezun olan bir hukukçunun hakim olarak göreve getirilmesi, avukatlık yaparak tecrübe sahibi olmuş hukukçuların bile uzman olmadıkları alanlarda hakimlik yapmalarının sakıncaları tartışılmaktadır.

Bizim hukuk sistemimize bakıldığında ise hakim ve savcı olabilmek için hiçbir tecrübe birikimi aranmamaktadır. Hatta, 2802 sayılı HSK’da, hakim ve savcıların mesleğe 30 yaşın altında iken başlaması zorunluluğu getirilmiştir. Diğer bir ifade ile hakim ve savcı olabilmek için gerekli yaş sınırı 30 olup¹⁴⁰ bu yaş yukarıdaki hukukçular hakim ve savcılık mesleklerine kabul edilmemektedirler. Dolayısıyla esasen bizim sistemimizde hakimlerin tecrübesiz hukukçulardan seçilmesi öngörülmektedir. Hakim ve savcıların tecrübeli avukatlardan seçilmesi sisteminin benimsenmesinin ve avukatlıktan ya da akademisyenlikten hakimliğe geçişin teşvik edilmesinin çalışmamızda ele alınan yargılama sürelerinin uzaması sorununa olumlu bir çözüm getirebileceği düşünülebilir.¹⁴¹ Böylelikle yargılamanın hem kalitesinin hem de süratının hakim tecrübe ve bilgi donanımı ile orantılı olarak artacağı söylenebilir.

Öte yandan hakimlik stajı döneminin de daha verimli bir süreç haline getirilmesinin sağlanması gerekmektedir. Esasen Türkiye Adalet Akademisi bu

¹³⁹ Elliott - Quinn, a.g.e. s. 130, 142.

¹⁴⁰ 2802 sayılı HSK’nın “*Adayların Nitelikleri*” başlıklı 8. maddesine göre, mesleğe alınacak hakim ve savcılar giriş sınavının yapıldığı yılın Ocak ayının son günü itibarıyla, lisans ve lisanüstü (Master) öğrenimi yapmış olanlar için otuz, doktora öğrenimini tamamlamış olanlar için otuzbeş yaşını bitirmemiş olması gerekmektedir.

¹⁴¹ Elveriş İdil, a.g.e., s. 418.

sebeple kurulmuştur. 4954 sayılı TAAK'nun 5. maddesinde Türkiye Adalet Akademisi'nin eğitim konusundaki görevi şöyle düzenlenmiştir:

“(a)Adli, idari ve askeri yargı hakim, savcılar ve noterler ile adalet hizmetlerine yardımcı personelin ve talep halinde avukatların, meslek öncesi ve meslek içi eğitimi ve gelişmesi için kurslar açmak; belli alanlarda uzmanlık programları, seminer, sempozyum, konferans ve benzeri etkinlikler düzenlemek; sertifika ile değerlendirilecek eğitim ve öğretim programlarını uygulamak; hukuk ve adalet alanında ilgili kurum, kuruluş ve kurulların hazırlayacakları eğitim planlarının ve araştırma projelerinin yapılmasına ve yürütülmesine yardımcı olmak,(b) Hukuk ve adalet alanını ilgilendiren eğitim ve öğretim çalışmaları hakkında ilgili kurum, kuruluş ve kurullara görüş bildirmek”.

Ancak ne yazık ki, Adalet Akademisi Başkanı Adalet Bakanı tarafından atanmaktadır. Bu bağlamda Adalet Akademisi'nin hakim ve savcı eğitimlerinde belirlediği müfredat ve ders içeriklerinin yürütme organı eli ile oluşturulması söz konusu olmaktadır. Diğer bir anlatımla hakimlerin tabi tutulacakları eğitimde dahi yürütmenin etkisi bulunduğunu söylemek mümkündür.¹⁴²

Yine de Adalet Akademisinin kurulmasının Türkiye'nin yargı reformunda olumlu bir gelişme olarak karşımıza çıktığı söylenebilir. Çünkü Adalet Akademisi'nden önce hakim ve savcılarının mesleki eğitimleri tamamen Adalet Bakanlığı'na bağlı bir kurum olan “Hakim ve Savcı Adayları Eğitim Merkezi”nde verilmekteydi. Bu dönemde müfredatın dahi Adalet Bakanlığı tarafından belirlenmesine varana dek hakim ve savcı adaylarının eğitimleri tamamen yürütmeye bağlı idi.¹⁴³ Bugün gelinen aşamada, Adalet Akademisi adı altında bir yapılanma ile hakim ve savcı adaylarına eğitim verilmesi olumlu bir gelişme olsa

¹⁴²4954 sayılı TAAK'nın 12. maddesinde Akademi'nin genel kurulunun Adalet Bakanı, Adalet Bakanlığı Müsteşarı, Ceza İşleri Genel Müdürü, Hukuk İşleri Genel Müdürü, Kanunlar Genel Müdürü, Avrupa Birliği Genel Müdürü, Personel Genel Müdürü, Eğitim Dairesi Başkanı ile dört yıl için seçilen diğer üyelerden oluşacağı düzenlenmiştir.

¹⁴³Bjoinberg Kjell, Richmond Paul, Çev. Adalet Bakanlığı Avrupa Genel Müdürlüğü Hâkimleri, Türkiye Cumhuriyeti'nde Yargı Sisteminin İşleyişi İstişari Ziyaret Raporu, Ankara Barosu Avrupa Birliği Merkezi Yay., 2004 s. 26

da, Adalet Akademisi eğitimi mevcut sistemi ile hakim ve savcılarının mesleki eğitimleri için yeterli değildir.¹⁴⁴

Hakim ve savcılarının mesleki eğitimlerinde uygulanacak yöntem ve alınacak kararlarda dahi yürütmenin etkin olması, müfredatın iktidar tarafından belirlenmesi yargılamanın süresini dolaylı olarak da olsa etkileyen bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Hakim ve savcılarının eğitimlerine dahi siyasi iktidar organı olan yürütme eliyle müdahale edilmesi, müfredatın iktidarın siyasi ve otoriter düşünce yapılarına uygun olarak belirlenmesi gibi nedenlerle hakimlerin uygulamaya yönelik, etkin, pratik eğitimler alamadığını söylemek mümkündür.

Hakimlerin (ve genel olarak yargılamanın her üç ayağının) aldıkları hukuk eğitimleri konusunda öğretilerde ve uygulamada çok güncel ve önemli bir proje ve yasa taslağı olarak ileri sürülen “Yüksek Adalet Kurumu” kavramına burada değinilmesi yukarıda aktarılan sorunlara çözümsel bir yaklaşım sunabilmek açısından oldukça yerinde olacaktır.

Yüksek Adalet Kurumu, *amaca uygun adalet hizmeti için yeni bir model* olarak ileri sürülmektedir.¹⁴⁵ Önerilen bu modelde yargının üç temel süjesi olan hakimlik, savcılık ve avukatlık mesleklerinin üçünün de bir kurum çatısı altında toplanmaları öngörüldüğünden, model köklü anayasa değişikliklerini gerektirmektedir.¹⁴⁶ Kurumun amacı ve görevi ilgili yasa taslağının 2. maddesinin 2. fıkrasında belirtilmiştir. Buna göre; “*Kurum, adalet hizmetinin düzenli, adil, çabuk, ucuz ve güvenceli görülmesi için gerekli her türlü önlemi almak, hukuki düzenlemeleri yapmak, eylem, işlem ve tasarruflarda bulunmak yetkisine sahiptir.*”¹⁴⁷ Kurumda her üç meslek temsilcilerinin de eşit sayıda bulunduğu 21 üye yer alması öngörülmektedir. Kurum Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulu

¹⁴⁴ Bu konuda bkz. Yüksek Adalet Kurumu Kanun tasarısı

¹⁴⁵ Yurtcan, Ceza Yargılaması Hukuku, s. 695 vd.

¹⁴⁶ Taslakta Anayasa'nın 135, 144, 159. maddelerinin değiştirilmesi öngörülmektedir.

¹⁴⁷ Prof. Dr. Erdener Yurtcan, Prof. Süheyl Batum ve Av. Münci İnci tarafından hazırlanan “Yüksek Adalet Kurumu Kanun Taslağı” metni için bkz. Yurtcan, Ceza Yargılaması Hukuku, s. 695-713.

yerine tasarlanmış ve ancak HSYK' dan çok daha bağımsız, özerk ve yargılamanın tüm sjelerini içinde barındıran bir kurum olarak oluşturulmuştur. Ayrıca Kurum içerisinde Yüksek Savcılar Kurulu, Yüksek Hakimler Kurulu ve Yüksek Avukatlar Kurulu olmak üzere her meslekle ilgili karar, işlem ve tasarrufta bulunmak yetkisi ile donatılmış kurullar öngörülmüştür.¹⁴⁸ Taslağın yargılamanın her üç ayağı açısından da gerek mesleki faaliyetleri ve gerekse eğitim standartlarının yükseltilmesi açısından yerinde düzenlemeler getirdiği kanaatindeyiz.

e) Hakimlerin Uzmanlaşması Sorunu

Gelişen ve sürekli değişen dünyada, hukuk da yaşayan bir ilim dalı olarak sürekli gelişmekte ve her geçen gün yeni hukuk dalları oluşmaktadır. Hukuk ilmi böylesine bir derya iken, hukuk eğitimimizde uzmanlaşma sisteminin mevcut olmaması büyük bir eksiklik. Çünkü bir hukukçunun hukukun her alanında etkin ve kaliteli faaliyet göstermesini beklemek olanaksızdır.

Hukuk sistemimizde ne avukatlar için ne de hakimler için uzmanlaşma zorunluluğu öngörülmemektedir. Avukatlar kendi çalıştıkları alanları belirleyerek bu yolla da olsa belirli konularda uzmanlaşmaya yönelebildikleri halde, bu imkan hakimler için söz konusu değildir. Diğer bir anlatımla ne yazık ki bugünkü hukuk sistemimizde hakimler için "cezada uzman hakim-cezada uzman olmayan hakim" ayrımı mevcut olmayıp, hukuk hakimleri ceza hakimliğine ceza hakimleri ise hukuk hakimliğine atanabilmektedirler. Oysaki ceza hakimlerinin ceza hukuku, adli tıp, kriminoloji gibi alanlarda *görevsel sentez yapabilecek kadar uzman olması* ceza yargılamasının kalitesini ve bu bağlamda süreci de etkileyecek önemli bir faktördür.¹⁴⁹

¹⁴⁸ Burada mesleklerin Kurum dahilindeki alt kurullar ile birbirinden ayrılması 1961 Anayasasındaki sisteme dönüş gibidir. Bu anlamı ile bu düzenlemenin çok yerinde olduğu kanaatindeyiz. (Ayrıca bu konuda bkz. yuk. 143. dipnot)

¹⁴⁹ Kunter, Yenisey, Nuhoğlu, a.g.e. s. 293.

f) Hakimlerin Bağımsızlığı Sorunu

Kunter, Yenisey ve Nuhoğlu'na göre hakimlerin yargılama görevini hiçbir baskı altında olmaksızın bu görevi hür olarak yerine getirebilmeleri hakimlerin bağımsızlığının göstergesidir.¹⁵⁰

1982 Anayasası'nın 138. maddesinde hiçbir organ, makam veya kişinin yargı yetkisinin kullanılmasında mahkemelere ve hakimlere emir ve talimat veremeyeceği, genelge gönderemeyeceği, tavsiye ve telkinde bulunamayacağı belirtilmiştir.¹⁵¹

Bununla birlikte hakimlerin bağımsızlığı ilkesi anayasal bir öğreti olan erkler ayrılığı ilkesinin de bir sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır.¹⁵² Yargının ve dolayısıyla hakimlerin hukuka, kanunlara ve vicdani kanaatlerine uygun karar vermeleri ve bu karar verme süreçlerinde tamamen bağımsız olabilmeleri hukukun genel ilkelerine ve hukuk devleti prensibine temel teşkil etmenin yanında dolaylı olarak yargılamanın süresini de etkileyen bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır.

Avrupa Konseyi Temmuz 2004 tarihli Raporunda, hakimlerin seçilmeleri, atanmaları, değerlendirilmeleri, eğitimleri, derecelerinin yükselmesi, disiplin soruşturmaları gibi tüm süreçlerde Türk yargısının gerçek anlamıyla henüz "bağımsız" olmadığını vurgulamıştır.¹⁵³ Hakimlere hukukun doğru uygulanması ve davaların hızlı, etkin ve adil sonuçlandırılması için yeterli yetki verilmesinin gerekliliği vurgulanmaktadır. Bu bağlamda hakimlerin hiçbir dış etki ile

¹⁵⁰ Kunter, Yenisey, Nuhoğlu, a.g.e. s. 298.

¹⁵¹ 1982 Anayasası 138. maddesi metni şöyledir: "*Hâkimler, görevlerinde bağımsızdırlar; anayasaya, kanuna ve hukuka uygun olarak vicdanî kanaatlerine göre hüküm verirler. Hiçbir organ, makam, merci veya kişi, yargı yetkisinin kullanılmasında mahkemelere ve hâkimlere emir ve talimat veremez; genelge gönderemez; tavsiye ve telkinde bulunamaz. Görülmekte olan bir dava hakkında Yasama Meclisinde yargı yetkisinin kullanılması ile ilgili soru sorulamaz, görüşme yapılamaz veya herhangi bir beyanda bulunulamaz. Yasama ve yürütme organları ile idare, mahkeme kararlarına uymak zorundadır; bu organlar ve idare, mahkeme kararlarını hiçbir suretle değiştiremez ve bunların yerine getirilmesini geciktiremez.*"

¹⁵² Elliott - Quinn, a.g.e. s. 127.

¹⁵³ Bjoinberg, Paul, a.g.e. s. 50-52.

karşılaşmadan bağımsız hareket edebilmelerinin önemi büyüktür.¹⁵⁴ Hakimlerin bağımsızlığı kavramı iki boyutlu olarak değerlendirilmektedir¹⁵⁵: “Kararsal Bağımsızlık” (*Decisional Independence*) ve “Kurumsal Bağımsızlık” (*Institutional Independence*). Kurumsal bağımsızlık, mahkemenin bir kurum olarak devletin diğer organ ve kuruluşlarından bağımsız olmasını ifade etmektedir. Kararsal bağımsızlık ise, hakimin dava konusu üzerinde karar oluştururken dış etmenlerden tamamen bağımsız olabilmesidir. Hakimler ve mahkemeler açısından her iki bağımsızlığın da tamamen sağlanması ve gerçekleştirilmesi hukuk devletinin en temel gerekliliği olup, bireylerin adilane yargılanması ve yargılama sisteminin kaliteli ve efektif olmasına açılan kapının ilk anahtarıdır.

aa) Hakimlerin Mesleğe Girişleri Aşamasında Bağımsızlık

Türkiye’de hukuk fakültelerinden mezun olan hukukçuların hakimlik ve savcılık mesleklerine girişlerinde “yazılı sınav” ve akabinde “mülakat” sistemi uygulaması devam etmektedir.¹⁵⁶ Ülkemizde hakim ve savcılarının mesleğine alınma sisteminin ne kadar efektif olduğu tartışılan bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda karşılaştırmalı hukuka yer verilmesi, konunun irdelenmesi ve sistemimizdeki olumsuzlukların ortaya konması açısından yerinde olacaktır.

Fransa’da hukuk fakültesi mezunları seçecekleri mesleğe göre eğitimlerine devam etmektedirler. Burada gerçek anlamı ile bir eğitim söz konusu olup bizim sistemimizdeki staj olgusu gibi bir geçişirme dönemi bulunmamaktadır. Hakim olmak isteyen hukukçular yazılı bir sınavın akabinde 3 yıllık bir eğitim almaktadırlar.¹⁵⁷

¹⁵⁴ Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesinin tavsiye kararı. Bkz. Aliefendioğlu, a.g.e. s. 21-24. Ayrıca bu konuda genel olarak bkz. İnceoğlu Sibel, Yargı Bağımsızlığı ve Yargıya Güven Ekseninde Yargıcın Davranış İlkeleri, Beta Yay., İstanbul, 2008, s.18 vd..

¹⁵⁵ Alfini-Lubet-Shaman-Geyh, a.g.e. s. 1-2,1-3.

¹⁵⁶ Bu konuda bkz. Elveriş İdil, a.g.e., s. 419.

¹⁵⁷ Oğuz Arzu, Karşılaştırmalı Hukuk, Yetkin Yay., Ankara, 2003, s. 144.

Hakimlik mesleğine girişte yazılı sınav uygulaması ile bireylerin hukuk nosyonu ve teorik bilgilerinin ölçümünün sağlanabileceği düşünülebilir. Ancak bu sınavdan 100 üzerinden en az 70 ve üzerinde not alanların dahil edildiği bir mülakat sisteminin yargılama sistemini henüz baştan olumsuz etkileyen bir faktör olduğu düşünülebilir. Zira söz konusu mülakatı yapan komisyon Adalet Bakanlığı Müsteşar Yardımcısı, Bakanlık Teftiş Kurulu Başkanı, Personel Genel Müdürü ve Hukuk İşleri Genel Müdüründen oluşmaktadır.¹⁵⁸ Görülmektedir ki henüz hakimlerin mesleğe alınma aşamalarında dahi bağımsız bir organ tarafından değerlendirme ve seçme yapılmamakta, hakimlik mesleğine alınacaklar Adalet Bakanlığı, diğer bir ifade ile “yürütme” organı, eli ile belirlenmektedir.

Avrupa Birliği Komisyonu’nun 11-19 Temmuz 2004 tarihli İstişare Ziyaret Raporu’nda da açıkça vurguladığı üzere, hakimlerin mesleğe seçilmelerinde uygulanan aleni ve objektif kriterler burada bulunmamaktadır. Bu seçimin bir de yürütme organı eliyle yapıldığı da düşünülürse, hakimlerin seçiminin siyasi iktidarın siyasi görüşleri ile paralel olduğu gerçeği ortaya çıkmaktadır.¹⁵⁹ Dolayısıyla Türkiye’de siyasal gücün yani iktidarın, yargının kendi düşüncesi dahilinde çalışmasını sağlama amacı güttüğünü söylemek mümkündür.¹⁶⁰

Şüphesiz ki bu raporda hakim adaylarının seçiminin Adalet Akademisi veya Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulu’na devredilmesi gerektiği görüşünün dayanağı, yargı bağımsızlığının sağlanması adına yürütme organının hakim aday seçiminde rol almayıp bu alanda kıdemli Hakim ve Savcılardan oluşan kurum ve kurulların etkin olmasıdır. Ancak bu dahi Türkiye’deki somut durum için yeterli olamayacak bir çözüm alternatifidir. Çünkü bilindiği üzere Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulu’nda Adalet Bakanı ve Bakanlık Müsteşarı da üyeler arasındadır.¹⁶¹ Diğer bir ifade ile hakim ve savcı aday seçimlerinde de yürütme

¹⁵⁸ Bjoinberg, Paul, a.g.e. s. 21 vd.

¹⁵⁹ Bjoinberg, Paul, a.g.e. s. 24.

¹⁶⁰ Aşçıoğlu, Yargıda Temel Sorun Doğru ve Güvenli Yargılanma Hakkı, s. 353.

¹⁶¹ 2461 sayılı HSYK 2. maddesine göre; “*Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu; Adalet Bakanının başkanlığında, Yargıtay’dan üç asıl ve üç yedek, Danıştay’dan iki asıl ve iki yedek üye ile Adalet Bakanlığı Müsteşarından kurulur.*” Ayrıca bkz. 1982 AY. 159. maddesi.

söz sahibidir. Dolayısıyla Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulunun dahi bağımsızlığının tartışıldığı ülkemizde, yargı bağımsızlığının tam ve etkin olarak sağlanması için kurumların baştan revize edilmesi, yürütmenin tüm uzantılarının söz konusu bu kurumlardan çekilmesi ve öncelikle hakim bağımsızlığının teminatı olan bu kurumlara bağımsızlık tanınması gerekmektedir.

Bağımsızlık konusunda bir diğer olumsuz etmen ise hakim ve savcılarının doğrudan Adalet Bakanlığı'na bağlı müfettişlerce denetlenmesidir. Nitekim Adalet Bakanlığı Teftiş Kurulu Tüzüğü'nün¹⁶² "Bağlılık" başlıklı 4. Maddesine göre; *"Kurul, doğrudan Bakana bağlıdır. Müfettişler, teftiş, denetleme, inceleme, araştırma ve soruşturmaları Bakan adına yaparlar. Müfettişlere, Bakan ve Kurul Başkanı dışında, hiçbir yerden emir verilemez."* Dolayısıyla hakim ve savcılarını denetleme görevini haiz olan Teftiş Kurulu ve bu Kurul müfettişleri doğrudan yürütmenin emir ve direktifleri ile hareket etmektedir ki bu durum da yargı bağımsızlığını zedeleyen bir diğer etmendir.

Yine aynı İstişare Ziyaret Raporunda belirtildiği üzere:

"11 Mayıs 2004 tarihli resmi cevabında Adalet Bakanlığı (T.C. Adalet Bakanlığı), hakim adaylarının seçimi sürecinde Adalet Bakanlığının etkisinin kaldırılması yönündeki tavsiyeye, fiilen hakimlik mesleğini icra etmedikleri için hakim adaylarına yargı bağımsızlığı teminatının uygulanamayacağı görüşü ile itiraz etmiştir. Buna ilaveten, Adalet Bakanlığı'ndan mülakatı yapan heyette görev alanların daha önce hakimlik mesleğini icra ettiklerini bu nedenle mekanizmanın kabul edilebilir olduğunu ileri sürmüştür."

Adalet Bakanlığının bu cevabının hukukun genel ilkelerine aykırı olduğu ortadadır. Çünkü hakim adayının staj döneminde yargı bağımsızlığından faydalanamaması, hakimlerin mesleki eğitimlerinde yürütmenin baskısını gösterir ki yürütme baskısı ve yönlendirmesi ile stajını tamamlayan bu adayların hakim olduklarında ne kadar bağımsız sayılabilecekleri şüphe götürür. Ayrıca belirtmelidir ki, yargı bağımsızlığından anlaşılması gereken sadece yargının yürütmeye karşı olan bağımsızlığı değildir. Yargının devletin tüm erklerine,

¹⁶² 2992 sayılı Kanun'a dayanılarak 02.02.1988 t. - 87/12580 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile kabul edilip 10.03.1988 tarih ve 19750 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanmıştır.

yasamaya, basına ve medyaya ve çevre faktörüne karşı da bağımsız olması gerekmekte ve yargı kendi içerisinde dahi bağımsızlığını koruyabilmelidir.¹⁶³

Görülmektedir ki, Adalet Bakanlığı'nın “Yargı Bağımsızlığı İlkesi”ne yaklaşımı oldukça sınırlıdır. Oysaki hakimlerin seçimlerinde yürütmenin söz sahibi olması, siyasi bir organ olan yürütmenin kendi siyasi görüş ve fikirlerine yakın olan adaylar seçmesi ihtimaline kuvvetle işaret eder. Bu nedenle yargı bağımsızlığı ilkesi daha baştan zarar görmüş olur.

“Yargı Bağımsızlığı İlkesi” hukuk devleti olmanın bir getirisi olmakla birlikte, bu ilkenin tam olarak uygulanamaması yargılamanın uzun sürmesinde rol oynayan bir etmen olarak da karşımıza çıkmaktadır. Zira bağımsız olmayan ve yürütmeye bağımlı olan bir hukuk sisteminde bürokrasi önemli yer kaplamaktadır.

bb) Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulunun Bağımsızlığı

Anayasamızın 159. Maddesine göre;

“Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulu, mahkemelerin bağımsızlığı ve hakimlik teminatı esaslarına göre kurulur ve görev yapar.

Kurulun başkanı Adalet Bakanıdır. Adalet Bakanlığı müsteşarı Kurulun tabii üyesidir. Kurulun üç asil ve üç yedek üyesi Yargıtay Genel Kurulunun, iki asil ve iki yedek üyesi Danıştay Genel Kurulunun kendi üyeleri arasından, her üyelik için gösterecekleri üçer aday içinden Cumhurbaşkanınca, dört yıl için seçilir. Süresi biten üyeler yeniden seçilebilirler. Kurul seçimle gelen asil üyeleri arasından bir başkanvekili seçer....”

Çalışmamızın önceki kısımlarında da değinildiği üzere, Anayasamızın bu hükmü gereği Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulunda “yürütme organı” da temsil edilmekte ve hatta “yürütme organı” bu kurula başkanlık etmektedir.

Öncelikle belirtmek gerekir ki, Anayasamızın 159. hükmü kendi içerisinde çelişik ifadeler içermektedir. Maddenin ilk fıkrasında Hakimler ve Savcılar

¹⁶³ Aşçıoğlu, Yargıda Temel Sorun Doğru ve Güvenli Yargılanma Hakkı, s. 353; Kunter, Yenisey, Nuhoglu, a.g.e. s. 300-305.

Yüksek Kurulunun “*hakim bağımsızlığı ve teminatı esası*” ile hareket edeceği belirlenip, hemen bir sonraki fikrasında ise Kurula yürütme organından iki kişinin dahil edilmesinin hüküm altına alınması yargı bağımsızlığı ilkesine gölge düşürmektedir. Adalet Bakanı’nın başkanlık ettiği ve Adalet Bakanlığı Müsteşarının da asil üye olarak dahil olduğu 7 kişilik bir kurulda yürütmenin mevcut ve etkin bir konumda olduğu açıkça ortadadır.¹⁶⁴

Öte yandan Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulu Üyelerinin Cumhurbaşkanı tarafından atanması, Yüksek Kurulun kendine ait bir finansal kaynağı, fonu, binası ve sekreteryası olmaması, Adalet Müfettişlerinin doğrudan Yüksek Kurula değil de Adalet Bakanlığı’na bağlı çalışmaları gibi etkenler de Yüksek Kurul’un bağımsızlığının sorgulanmasını gerektirir unsurlardır. Yüksek Kurul kararlarının kesin olduğu diğer bir ifade ile bu kararlar aleyhine yargı yoluna gidilemediği de göz önüne alındığında Yüksek Kurulun bağımsızlığına duyulması gereken güvenin önemi iyice belirginleşmektedir.¹⁶⁵

AİHM kararlarına bakıldığında da Mahkeme’nin Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulu’nun tarafsızlığının ciddi şekilde şüpheli bulunduğunu ifade ettiği görülmektedir.¹⁶⁶ Soysal’a göre, Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulu’nda siyasal niteliği haiz hiçbir üye bulunmamalıdır. Bazı hizmetler için idari birim görevlileri Kurula katılsalar bile bu kişilerin alınan kararlarda ağırlıklarının olmaması gerekmektedir.¹⁶⁷

Hakimlerin mesleğe alınmaları, atamaları, yükselmeleri, disiplin cezası almaları gibi bir ülkede yargı bağımsızlığını birinci derecede etkileyen tüm

¹⁶⁴ 1961 AY. Hakim ve Savcılar Yüksek Kurulu’nun seçilmesi sistemi ise siyasi iktidarı mümkün olduğunca uzak tutmaktaydı. 1961 Anayasasının 143. maddesinde yapılan 1971 değişikliklerinde, 11 asil 3 yedek üyeden oluşan HSYK’nın tüm üyeleri Yargıtay Genel Kurulu tarafından seçilmekteydi. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Tanör Bülent, Yüzbaşıoğlu Necmi, 1982 Anayasasına Göre Türk Anayasa Hukuku, YKY Yay., İstanbul, 2001, s. 441 vd.

¹⁶⁵ Kunter, Yenisey, Nuhoğlu, a.g.e. s. 302-303.

¹⁶⁶ Örnek karar olarak bkz. 13.11.2008 t. 00/64119 başvuru no., Kayasu – Türkiye Kararı. Kararın orijinal metni sadece Fransızca dilinde olup bu metin için bkz. <http://echr.coe.int/echr/en/hudoc> [15.03.2009]

¹⁶⁷ Soysal Mümtaz, Yargı Reformu İçin Genel Bakış, Yargı Reformu 2000 Sempozyumu, Konuşmalar, Bildiriler, Tartışmalar, Belgeler, İzmir Barosu Yay., İzmir, 2000, s. 17-30.

olguları karara bağlayan bir organın yürütmeden tamamen bağımsız olduğuna ve yürütmenin etkisi veya baskısı altında kalmayacağına şüphe duyulmamalıdır ki, hukuk devleti tüm unsurları ile birlikte mevcudiyetini hissettirsin.

Öte yandan yukarıda açıklanan veriler ile birlikte hakimlerin yerlerinin değiştirilmesi, aylıklarının ödenmesi, atamalarının gerçekleştirilmesi gibi tüm hususların da yürütmeye tabi kılınması hakim ve yargı bağımsızlığını zedelemekle birlikte¹⁶⁸, bu etmenler altında vereceği kararların kendi yaşantısındaki etkilerini düşünmek zorunda kalan hakimlerin gerçekleştirdikleri yargılama faaliyetlerinin süresini de kuşkusuz etkilemektedir.

TÜSİAD'ın Yargılama Düzeninde Kalite isimli raporunda da belirttiği üzere; *“Hakimin adaleti tam bir iç huzuru ile dağıtabilmesi için maddi sıkıntılardan kurtulmuş ve belirli bir refah seviyesine ulaşmış olması gerekir.”*¹⁶⁹

Tüm bu açıklamalar ışığında, hakimin bağımsızlığı unsurlarından biri olan *“karar vermede bağımsızlık”*¹⁷⁰ unsuru yukarıda açıklanan durum dahilinde mevcut sistemimizde sıkıntılıdır. Hakimlerin karar vermelerinde baskı unsuru oluşturan faktörler, hukuk devletinin temel ilkelerinden olan yargı bağımsızlığına gölge düşürmekle birlikte yargılamanın süresini de dolaylı olarak uzatan bir rol oynamaktadır.

Bu nedenle, Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulu revize edilmeli, Hakimler Yüksek Kurulu ve Savcılar Yüksek Kurulu olarak ayrı ayrı teşkilatlandırılmalı, yani 1961 anayasası dönemi düzenlemelerine geri dönmelidir.¹⁷¹

2. Taraf Vekillerinin Rolü

Yargılama süresine etki eden bir diğer süje ise taraf vekilleridir. Gerek sanık müdafii, gerekse müşteki vekilinin eğitim yetersizliği, CMK uygulama

¹⁶⁸ TÜSİAD, a.g.e. s. 28

¹⁶⁹ TÜSİAD, a.g.e. s. 28

¹⁷⁰ Bkz. Yurtcan Erdener, Ceza Adaleti Reformu Çalışmaları, Yeni Türkiye Der. Yargı Reformu Özel Sayısı, Yıl:2, S.10, Yeni Türkiye Medya Hizmetleri, Ankara, 1996, s. 192.

¹⁷¹ Bu konuda bkz. Tanör - Yüzbaşıoğlu, a.g.e. s. 438-442.

servislerinin işleyişi ve davaya uzatmaya yönelik işlem ve eylemler yargılama sürecine etki etmektedir. Bu hususlar sayılan başlıklar altında aşağıda irdelenecektir.

a) Taraf Vekillerinin Eğitim Yetersizliği

Türkiye’de avukatların mesleki eğitimlerine ilk olarak başladıkları kurumlar hukuk fakülteleridir. Ancak ne yazık ki hukuk eğitim ve öğretim sistemimizin kalitesinde de başarılı olamadığımız doktrinde sürekli dile getirilen bir olgudur.¹⁷²

Şu an ülkemizde 18’i devlet ve 15’i vakıf üniversitesi olmak üzere toplam 33 adet hukuk fakültesi bulunmaktadır.¹⁷³ Bu fakültelerin çoğunun yeterli öğretim üyesi kadrosu ve gerekli donanımı haiz bir kütüphanesi olmaksızın hizmet vermekte olduğu belirtilmektedir.¹⁷⁴ Demirbaş’a göre, hukuk eğitimindeki tek sorun çok sayıda ve yetersiz donanımda hukuk fakültesinin var olması ve her geçen gün bunlara yenilerinin katılıyor olması değildir. Diğer bir sorun artık ülkemizdeki öğretim sisteminin çağın gereksinimlerini karşılayamayan, pasif bir sistem haline gelmiş olmasıdır.¹⁷⁵

Hukuk fakültelerimizdeki yazılı sınav sisteminin öğrencileri ezberci anlayışa ittiği ve böylelikle hukuk eğitimi sistemimizin muhakeme ve hitabet yeteneği yüksek hukukçular yetiştirilmesi gayesinden çok uzakta kaldığı ifade edilmektedir.¹⁷⁶ Güran’a göre, hukuk eğitiminde kullanılan tek ölçme aracının yazılı sınav olması ve 1968 yılından bu yana sözlü sınavların kaldırılmış olması öğrencileri ezbere yöneltmenin yanı sıra, 4 senelik fakülte eğitimlerinde bir kere dahi söz almamış, hitabet kabiliyetleri gelişmemiş hukukçuların mezun olmasına neden olmaktadır.

¹⁷² Demirbaş, a.g.e. s. 356 vd.

¹⁷³ Bkz. http://www.yok.gov.tr/hakkinda/fak_yuk_ens_2006.xls [12.11.2008]

¹⁷⁴ Demirbaş, a.g.e. s. 356 vd.

¹⁷⁵ Demirbaş, a.g.e. s. 356 vd.

¹⁷⁶ Güran Sait, (“Fakültelerimizde Hukuk Öğretimi ve Hukukçunun Eğitimi” konulu konuşma metninden alıntı), TBB, Ankara, 2004, s. 84-93.

Bu konuda Dokuz Eylül Üniversitesi tarafından gerçekleştirilen bir anketin sonuçları dikkat çekicidir.¹⁷⁷ Pekcanitez, bu anket verilerine göre hukuk fakültesi öğrencilerinin % 60'ının derse devam etmeden, % 80'inin hiç soru sormadan, % 80'den fazlasının ise bir kez dahi kütüphaneye girmeden ve nasıl bilimsel araştırma yapılacağını bilmeden mezun olduğunu belirtmektedir.

Dolayısıyla ülkemizde var olan çok sayıda iyi hukukçunun sistemin¹⁷⁸ bir getirisi olarak yetişmediği ve tamamen kendi kişisel çaba ve birikimleri ile yetiştiklerini söylemenin pek de yanlış olmayacağı kanısındayız. Bu nedenlerle hukuk fakültesi öğrencileri sadece dersler ile muhatap kılınmamalı, bu derslerin uygulamaları gerçekleştirilmeli ve öğrenciler mezun olmalarının akabinde uygulama ile ilk kez sadece teorik bilgiler edinmiş hukukçular olarak karşılaşmamalıdır.¹⁷⁹

Hukuk fakültelerindeki eğitimin temel teorik bilgiler verilmesi ile birlikte ağırlıklı olarak pratiğe ve aktif öğrenime dayalı bir metot ile gerçekleştirilmesi gerektiği kanaatindeyiz. Nitekim bu konuda Dokuz Eylül Üniversitesi'nde uygulanan "*Probleme Dayalı Öğrenim*" metodunun getirdiği faydalar ve bu sistemin yararları önemli bir veridir.¹⁸⁰ Bu sistemde özetle eğitim 15 öğrencilik gruplar halinde, öğretim görevlilerin "yönlendirici" konumunda olduğu, dersin tüm

¹⁷⁷ Prof. Dr. Hakan Pekcanitez bu anket sonuçlarını 9-10-11 Ocak 2003 tarihinde TBB tarafından düzenlenen "Hukuk Öğretimi ve Hukukçunun Eğitimi" konulu uluslararası toplantıda açıklamıştır. Bkz. Pekcanitez Hakan, ("Aktif Eğitim veya Probleme Dayalı Öğrenim", başlıklı bildirisinden alıntı), Hukuk Öğrenimi ve Hukukçunun Eğitimi, Türkiye Barolar Birliği, Ankara, 2004, s. 111.

¹⁷⁸ Türk hukuk sistemi Cumhuriyetin kurulmasını takiben 5 Kasım 1925 yılında açılan Ankara Hukuk Mektebi (şimdiki adı ile Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi) ile laik hukuk eğitimine geçmiştir. Yeni Cumhuriyetin zor şartlara rağmen oluşturduğu bu atılım o dönemin şartları açısından büyük başarılar imza atmıştır. (Bu konuda detaylı bilgi için bkz. Bozkurt Gülnihal, Türkiye'de Hukuk Eğitiminin Tarihçesi, Hukuk Öğretimi Sempozyumu, AÜHF Yay., No: 497, Derleyen Adnan Güriz, Ankara, 1993, s. 51-69.)Taraflımızca eleştirilen husus, çağımızın gelişmeleri ve gereklilikleri karşısında geride ve pasif kalan mevcut hukuk eğitimi sistemimizdir. Yeni Cumhuriyet döneminde gösterilen olağanüstü çaba ve zor şartlar altında gerçekleştirilmiş büyük başarının ve bu başarı getirilerinin eleştirilmesinin haddimiz olmamasına binaen taraflımızca bu açıklamayı yapma gereği duyulmuştur.

¹⁷⁹ Karahan Sami, Reform Ama Nerede, Yeni Türkiye Der. Yargı Reformu Özel Sayısı, Yıl:2, S.10, Yeni Türkiye Medya Hizmetleri, Ankara, 1996, s. 219.

¹⁸⁰ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Pekcanitez, Aktif Eğitim veya Probleme Dayalı Öğrenim, s. 109-118.

akışının öğrencilerce belirlendiği, öncelikle hazırlanan senaryoların öğrencilere dağıtılıp bu senaryolardaki problemlerin tespit edildiği ve öğrencilere tanınan birkaç günlük araştırma süresinin ardından çözüm tartışmaları ile konunun değerlendirildiği bir sistemdir.¹⁸¹

Öğrencinin aktif katılımını sağlayabilmek için uygulanması gereken sistemin bu olabileceğini düşünmek mümkündür. Ancak kuşkusuz ki mevcut şartlarda bu sistemin işletilmesi teknik olarak zordur. Bunun başlıca sebebi, ülkemizde hukuk fakültelerinin öğrenci kontenjanlarının yüksek olmasıdır. Nitekim 2008 yılı verilerine göre, hukuk fakültelerinin toplamda aldığı öğrenci sayısı 5789'dur.¹⁸² Toplam hukuk fakültesi sayısının ise 33 olduğunu düşündüğümüzde, ortalama olarak fakülte başına düşen öğrenci sayısı 175'tir.¹⁸³ Bu sayıya bir de derslerden kalan öğrenciler eklendiğinde bir sınıftaki öğrenci sayısı bu sistemin işletilmesine olanak vermeyecek kadar artmaktadır.

Bu bağlamda hukuk eğitiminde yapılması gereken revizyonlardan birinin öğrenci sayısının aktif bir eğitime olanak verecek düzeyde azaltmak olduğu düşünülebilir. Bunun dışında eğitim sistemi ve müfredatta da güncel değişiklikler yapılmasının olumlu sonuçlar getirmesi mümkün olabilecektir. Hukuk öğreniminde edinilmesi gereken bilgi ve ilimin derinliği karşısında, 4 yıl olan hukuk eğitiminin uzatılması ve derslerin öğrencilerin sindirerek, aşırı yüklemeye yapılmaksızın işlenebileceği boyutlara çekilmesi daha verimli ve aktif öğrenime dayalı bir sistem için olumlu sonuçlar doğurabilecek öneriler olarak değerlendirilebilir. Şunu da belirtmekte fayda olacaktır ki; burada kastedilen kesinlikle derslerin sadeleştirilmesi değildir. Tam tersine derslerin kapsamlı fakat geniş bir zamana yayılarak, daha özümserenek işlenmesi ve bu bağlamda eğitim süresinin uzatılmasının verimli olabileceği düşünülebilir.

¹⁸¹ Pekcanitez, Aktif Eğitim veya Probleme Dayalı Öğrenim, s. 109-118.

¹⁸² www.osym.gov.tr [20.11.2008]

¹⁸³ Öte yandan birçok devlet üniversitesinin kontenjanının 400-450 arasında olduğu da göz ardı edilmemelidir. www.osym.gov.tr [20.11.2008]

Öte yandan hukuk fakültelerinde temel teorik eğitimin ardından bir zaman sonunda uzmanlaşmaya yönelik eğitim verilmesinin gerekliliği de düşünülebilecek bir başka konudur. Bu konuda Fransa'daki hukuk eğitimi önemli bir örnektir. Fransa'da hukuk öğreniminin 3. ve 4. yıllarında öğrenciler uzmanlaşmak istedikleri alanları seçmekte ve o alanda ağırlıklı eğitim görmektedirler. Avukat olmak isteyen hukuk fakültesi mezunları ise bir seçme sınavının akabinde avukatlık okulunda 1 yıllık bir eğitim almakta ve ardından bitirme sınavını geçmeleri halinde avukatlık mesleğine başlayabilmektedirler.¹⁸⁴

İtalya'da ise hukuk fakültesinden mezun olan hukukçular en az iki yıl bir avukat yanında staj yaptıktan sonra avukatlık sınavına girmeye hak kazanmaktadırlar. Sınav yazılı ve sözlü olmak üzere iki aşamalıdır. Sınavı kazanan avukat öncelikle izin aldığı bölgedeki mahkemelerde görev yapabilmekte, burada 6 yıl görev yaptıktan sonra veya öngörülen özel bir sınavı kazandıktan 2 yıl sonra tüm ülkede ve bunun üzerine 8 yıl daha çalıştıktan sonra yüksek mahkemelerde çalışabilmektedir.¹⁸⁵

Almanya'da ise hukuk fakültesi eğitimi ardından öngörülmüş iki aşamalı bir devlet sınavı sistemi söz konusudur. İlk devlet sınavından geçen hukukçular için 15 aylık bir staj dönemi başlamaktadır. Staj süresinde hem teorik dersler verilmekte hem de bir hakim veya avukat yanında pratiğe yönelik eğitim verilmektedir. Staj sonunda ikinci devlet sınavı yapılmaktadır. Böylelikle staj döneminde “*assessor*” unvanını alan kişi ancak ikinci devlet sınavını da kazanırsa “*volljurist*” unvanını alarak hukukçu olmaktadır. İkinci devlet sınavından alınan notlara göre kişiler hakim veya avukat olmaktadır.¹⁸⁶

Kıta Avrupası sisteminden verilen örneklerin ardından bir de Anglo-sakson sistem olan İngiltere'deki avukatlık mesleğine değinmekte fayda görüyoruz. İngiltere'de genel adı ile “*lawyer*” olarak anılan avukatlar “*solicitor*” ve

¹⁸⁴ Oğuz, a.g.e. s. 144.

¹⁸⁵ Oğuz, a.g.e. s. 170.

¹⁸⁶ Oğuz, a.g.e. s. 210.

“*barrister*” olmak üzere iki gruptur. *Solicitor*’lar müvekkillerine ticari ya da hukuki konularda danışmanlık yapmaktadırlar. Sadece belirli ilk derece mahkemelerinde duruşmaya çıkma yetkileri bulunmaktadır. Yüksek mahkemelerde duruşmaya çıkma yetkisine sahip değildirler. *Barrister*’lar ise yüksek mahkemelerde avukatlık yapmaktadırlar. Öte yandan müvekkiller *barrister*’lar ile doğrudan iletişim kuramazlar.¹⁸⁷ Bir yüksek mahkemede dava açmak isteyen veya bir *barrister*’dan hukuki mütalaa almak isteyen kişi bunu ancak bir *solicitor* aracılığı ile gerçekleştirebilmektedir. Müvekkil ile *barrister*’ın bir görüşme yapması zorunluluğu var ise bu görüşme yalnızca *solicitor*’ın bürosunda ve onun da katılımı ile gerçekleşebilmektedir.¹⁸⁸ İngiltere’de *solicitor*’lar Avukatlar Birliği (*Law Society*)’ne bağlı olarak çalışmaktadır. *Solicitor*’ların staj, disiplin gibi tüm işlemleri bu Birlik üzerinden gerçekleştirilmektedir. *Barrister*’lar ise Baro’ya (*Council Bar*) bağlı olarak faaliyet göstermektedirler.¹⁸⁹

Ülkemizde ise ezberci anlayışa dayalı bir hukuk eğitiminin ardından avukatlık mesleğine atılmak isteyen genç hukukçular bir formalite ve geçiştirme dönemi olarak görülen 1 yıllık staj süresi geçirmekte ve ardından doğrudan avukat olmaktadır. Bu sistemin mesleğinde etkin ve yeterli avukatlar yetişmesine imkan vermediğini düşünmek mümkündür. Nitekim Adalet Gözet Projesi kapsamında yapılan araştırmanın verilerine göre, araştırma katılımcılarının %45’i avukatlarının hizmetlerinden memnun kalmadıklarını belirtmişlerdir.¹⁹⁰

Avukatlık mesleğine başlanabilmesi için gerekli olan staj dönemi süresinin mesleğe başlamak için gerekli nosyonu edinmeye imkan tanıyacak şekilde uzatılması ve efektif hale getirilmesi düşünülebilir. Bu dönem dahilinde avukat adaylarının ciddi ve etkin bir mesleki eğitime tabi tutulmalarının ve bu eğitim

¹⁸⁷ Bu ayırım İngiltere’de yavaş yavaş kırılmaya başlanmıştır. Bu konuda bkz. Elliott - Quinn, a.g.e. s. 146-152.

¹⁸⁸ Oğuz, a.g.e. s. 276-280.

¹⁸⁹ Elliott - Quinn, a.g.e. s. 146 – 157.

¹⁹⁰ Kalem, Jahic, Elveriş, a.g.e. s. 22.

sürecinde edindikleri bilgi ve nosyonun gerçekleştirilecek bir sınav ile ölçülmesinin gerekliliği ifade edilmektedir.¹⁹¹

Nitekim 02.05.2001 tarihinde 4667 sayılı kanunla getirilen değişikliklerle 1136 sayılı Avukatlık Kanununda kapsamlı ve köklü bir değişikliğe gidilerek avukatlık sınavı düzenlemesi hukuk sistemimize getirilmişti. Ancak ne yazık ki bu sınav bir kez dahi uygulanmadan, 28.11.2006 tarihinde 5558 sayılı Avukatlık Kanunu'nda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun ile kaldırılmıştır. Ancak avukatlık sınavının kaldırılmasının, böyle bir sınavın yargılama sistemi süljelerinden avukatların aldıkları eğitimin kalite çıtasını yükseltebilecek olması nedeniyle, yerinde olmadığını belirtmek mümkündür.

Son olarak yine belirtmek gerekir ki avukatların eğitimleri konusunda getirilen önemli bir proje Yüksek Adalet Kurumu Kanun Tasarısıdır. Bu tasarıda yargılamanın üç ayağı olarak hakim, savcı ve avukatların aynı çatı altında ve fakat kendi mesleki kurulları denetim ve nezaretinde mesleki eğitim almaları öngörülmektedir. Bu konu çalışmamızın önceki bölümlerinde irdelenmiş olduğundan burada sadece bu kısma atıf yapmakla yetiniyoruz.

b) Baroların CMK Uygulama Servislerinin İşleyişi

Ceza Muhakemesi Kanunu uygulama servislerinin (CMK servisleri) işleyişindeki aksaklık ve eksiklikler, servisin etkinliği ve ulaşılabilirliği konusu da yargılama süresini etkileyen bir faktördür. Müdafî yardımından faydalanmak isteyenlere müdafî atanması için Baro ile iletişime geçme, müdafîi listesi içinden o zaman diliminde uygun avukata ulaşılabilmesi, müdafîin sanığın bulunduğu yere intikali, CMK avukatlarının davalardaki uzatıcı rol oynayan hareketleri vs. hususlar yargılama sürecini etkilemektedir.

“Mahkemede Tek Başına: İstanbul Mahkemeleri’nde Müdafiliğin Erişilebilirliği ve Etkisi” Araştırması¹⁹² sonuçları göstermektedir ki, sanıkların

¹⁹¹ Aynı yönde bkz. Çapoğlu Gökhan, Adalet Reformu Üzerine, Yeni Türkiye Der. Yargı Reformu Özel Sayısı, Yıl:2, S.10, Yeni Türkiye Medya Hizmetleri, Ankara, 1996, s. 100.

¹⁹² Bu araştırma İstanbul Bilgi Üniversitesi ve Açık Toplum Adalet İnisiyatifi’nin ortaklaşa yürüttükleri Türkiye’de Müdafilik Projesi kapsamında gerçekleştirilmiştir. Geniş bilgi için bkz.

sadece % 2,8'i CMK uygulama servisinden ve bir CMK avukatının desteğinden faydalanmıştır.¹⁹³ CMK uygulama servisi ücretsiz bir sistem olduğu halde sanıkların çok büyük bir kısmının bu hizmetten faydalanmak istememesi oldukça düşündürücü olmakla birlikte, CMK uygulama sisteminin etkinliği konusunda da negatif bir veri olarak karşımıza çıkmaktadır. CMK uygulama servisinin etkin olarak kullanılamamasının muhakkak ki farklı nedenleri bulunmaktadır. Bu nedenler adı geçen araştırmada detaylıca irdelenmiştir. Ancak bizim çalışmamızın konusu bakımından bu araştırma CMK uygulama servislerinin istenildiği şekilde işler olmadığı ve ulaşılabilirliğinin az olduğunu bilimsel olarak göstermesi bakımından önem arz etmektedir.

Nitekim efektif olmayan ve erişilebilirliği mutlak olmayan bir adli yardım hizmeti sistemimiz bulunmaktadır ve bu gerçeğin yol açtığı bir dizi sorun nedeni ile yargılama faaliyetlerinin uzamasına sebebiyet verilmektedir. Araştırmanın sonuçlarından da faydalanarak bu sorunları şu şekilde sıralayabiliriz:

i. Uygulamada gerek zorunlu müdafii atanması gerekse talep üzerine müdafii atanması soruşturmanın yapıldığı il barosundan istenilmektedir.¹⁹⁴ Dolayısıyla CMK hizmeti barolar nezdinde sağlanmakta olup her baro kendi içerisinde bir sistem geliştirmiştir. İstanbul Barosu'nda avukat atamaları avukatların görevli olduklarını gösteren bir nöbet listesi üzerinden yapılmakta iken bu sistemin avukatlar arası eşitsizliğe yol açtığı savı ile sistem değiştirilmiş ve en az görev alan avukattan başlayan bir liste oluşturulmuştur.¹⁹⁵ Ancak bu sistemin de süreyi uzattığına şüphe yoktur. Çünkü öncelikle aranan avukat görevi reddederse bir

Elveriş İdil, Jahic Galma, Kalem Seda, Mahkemede Tek Başına: İstanbul Mahkemelerinde Müdafiliğin Erişebilirliği ve Etkisi, İ.B.Ü. Yay., İstanbul, 2008.

¹⁹³ Elveriş - Jahic - Kalem, a.g.e. s. 45.

¹⁹⁴ 5271 s. CMK 156. maddesine göre; “(1) 150 nci maddede yazılı olan hallerde, müdafii;(a) Soruşturma evresinde, ifadeyi alan mercii veya sorguyu yapan hakimin istemi üzerine, (b) Kovuşturma evresinde, mahkemenin istemi üzerine, Baro tarafından görevlendirilir. (2) Yukarıda belirtilen hallerde müdafii soruşturmanın veya kovuşturmanın yapıldığı yer barosuna görevlendirilir. (3) Şüpheli veya sanığın kendisinin sonradan müdafii seçmesi halinde, baro tarafından görevlendirilen avukatın görevi sona erer.”

¹⁹⁵ Elveriş İdil, Jahic Galma, Kalem Seda, Mahkemede Tek Başına, Uğur Alacakaptan'a Armağan, C.1, İ.B.Ü. Yay., İstanbul, 2008, s. 240.

sonraki aranmakta ve bu silsile nedeni ile avukatın atanması aşaması bile saatlerce sürmektedir. Söz konusu araştırmanın hakimlerle yapılan mülakat kısmında hakimlerin çoğu CMK Uygulama Servisi'nin gerektiği gibi işlemediğini belirtmiş ve buna neden olarak da Barodaki servis teşkilatlanması ve atamalardaki gecikmeleri göstermişlerdir. Mülakata katılan hakimlerin birçoğu, CMK uygulama servisinin müdafii atamalarını merkezden yaptığını ve ancak İstanbul'un büyüklüğü ve trafik sorunu nedeni ile mahkemelerin çoğu zaman müdafileri beklemek zorunda kaldığı, duruşmaların geciktiğini ve hatta çoğu zaman ileriki bir tarihe ertelendiğini belirtmişlerdir.¹⁹⁶ Yine savcılarının da büyük çoğunluğu CMK sistemi işlerliğinin en büyük sorununun "zaman" olduğunu ifade etmişlerdir.

ii. Yargılama esnasında CMK avukatının değişmesi veya CMK avukatının dosyadan yeni haberdar olup dosyayı incelememiş olması gibi nedenler¹⁹⁷ de CMK servisinin eksiklikleri açısından yargılamayı uzatan bir diğer neden olarak belirtilmiştir. Araştırmada hakimlerle yapılan mülakatlarda bir hakimin kaydettiği şu sözler dikkat çekicidir: *"Bir müdafinin gelmeyişi 6 ay attırır dosyayı! Ben zaten 6 ay sonraya gün vermek zorunda kalıyorum ve bu nedenle günü verirken müşterinin yüzüne bakmıyorum, çünkü bakamıyorum."*¹⁹⁸

iii. Bir diğer sorun, müdafilerin CMK servisine yaklaşımları olarak karşımıza çıkmaktadır. Araştırmada avukatlar arasında yapılan mülakatta avukatların çoğunluğu CMK sisteminin etkin olmaması nedenleri olarak, avukatların deneyimsizliği, dosyalara yüzeysel yaklaşımları, sanık ile irtibata geçmemeleri

¹⁹⁶ Elveriş - Jahic - Kalem, a.g.e. s. 89. Ayrıca bu konuda bkz. Elveriş İdil, Kutucu Serçin, Yaşar İmmihan, Türkiye'de Adli Yardım Sisteminin Değerlendirilmesi, Türkiye'de Adli Yardım Karşılaştırmalı İnceleme ve Politikalar, Derl. İdil Elveriş, İ.B.Ü. Yay., s. 51-63.

¹⁹⁷ 5271 sayılı CMK 150. mad. hükmü şöyledir: *"(1)Şüpheli veya sanık, müdafii seçebilecek durumda olmadığını beyan ederse, istemi halinde bir müdafii görevlendirilir. (2) Şüpheli veya sanık on sekiz yaşını doldurmamış ya da sağır veya dilsiz veya kendisini savunamayacak derecede malul olur ve bir müdafii de bulunmazsa istemi aranmaksızın bir müdafii görevlendirilir. (3) Alt sınırı beş yıldan fazla hapis cezasını gerektiren suçlardan dolayı yapılan soruşturma ve kovuşturmada ikinci fıkra hükmü uygulanır.(4) Zorunlu müdafilikle ilgili diğer hususlar, Türkiye Barolar Birliğinin görüşü alınarak çıkarılacak yönetmelikle düzenlenir."*

¹⁹⁸ Elveriş - Jahic - Kalem, a.g.e. s. 71.

gibi unsurları belirtmişlerdir. Araştırmanın bu soruna işaret eden verisi, incelenen dosyaların % 34'ünde CMK avukatlarının tutuklu yargılanan sanıkların tutukluluklarına itiraz etmemiş olmalarıdır.¹⁹⁹ Oysa Ceza Hukuk Sistemimizde tutukluluk istisnaidir.²⁰⁰ Kanunda belirtilen şartlar gerçekleşmedikçe bireyler tutuklu yargılanamazlar. Bu nedenle hakkında ceza davası görülen bir birey için en temel haklardan biri olan “tutukluluğun istisnai olması” kuralının CMK avukatlarının % 38'i tarafından ileri dahi sürülmemiş olması, genelleme yapmak mümkün olmasa da, servis avukatlarında tecrübe eksikliği ve/veya duruşmalara formalite icabı katılıp dosyalara yüzeysel yaklaştıkları görüşünü teyit eder niteliktedir.

c) Taraf Vekillerinin Davayı Uzatmaya Yönelik İşlemleri

Bu noktada şüphesiz ki taraf vekillerine de görev düşmektedir. 1136 sayılı Avukatlık Kanunu'nun 1. ve 2. maddeleri ve TBB Avukatlık Meslek İlke ve Kuralları'nın²⁰¹ 22. maddesi gereği avukatlar davaların sürüncemede bırakılmasından kaçınma yükümlülüğü altındadırlar. Nitekim meslek etiği kuralları avukatlık mesleğinin onurunu ve mesleğe duyulan güveni ve saygıyı korumak için avukatların mesleki çalışmalarında ve yaşantılarında uymakla yükümlü oldukları kuralları belirlemektedir.²⁰²

Bu bağlamda avukatların haksız ve/veya hukuka aykırı olduğu açıkça görülen davalar konusunda müvekkillerini yönlendirmeleri ve bu tür davalarda davayı uzatmak yönünde hareket etmekten imtina etmeleri gerekmektedir. Bu bahiste

¹⁹⁹ Elveriş - Jahic - Kalem, a.g.e. s. 91-99.

²⁰⁰ 5271 sayılı CMK 100. madde uyarınca, kuvvetli suç şüphesi ve tutuklama nedenlerinden birisi varsa bireyler tutuklanabilir. Tutuklama nedenleri kişinin kaçma tehlikesi, delilleri karartma ya da tanık veya mağdur üzerinde baskı kurma tehlikesinin olduğu hallerdir.

²⁰¹ Avukatlık Meslek Kuralları, 1136 s. Avukatlık Kanunu'nun 34, 110/16 ve 134. maddeleri gereğince uyulması zorunlu kurallardır. Bu kurallar, 1136 s. Kanun'un 11/7 maddesi uyarınca TBB Yönetim Kurulu tarafından düzenlenmiş, Genel Kurul tarafından kabul edilerek 26.01.1971 tarihinde yürürlüğe girmiştir. AMK mad. 22. göre, “Avukat savunma için zorunlu olmadıkça davanın uzaması sonucuna varacak isteklerden kaçınır.” (Bkz. Avukatlık Kanunu, Yönetmelikler, Diğer Düzenlemeler, İstanbul Barosu Yay., 2007, İstanbul, s. 241-249)

²⁰² Sav Atila, Meslek Kuralları, Ankara Barosu Yay., Ankara, 2007, s. 13-22.

Dönmezer'in bir yazısında²⁰³ ifade ettiği şu sözlerine yer vermek yerinde olacaktır: *“Hukukçu zahmetli ve fakat toplum için mutlaka iyi biçimde icrası zorunlu bir mesleğin mensubu olduğunu hiçbir zaman aklından çıkarmamalı ve uyması gerekli genel ve mesleki ahlak kurallarının etkisini her zaman üzerinde his etmelidir.”*

Taraf vekillerine beyanlarını ve savunma veya iddialarını anlatabilmeleri için en geniş olanakların sağlanması gerekmektedir. Bu nedenle ceza yargılamasında avukatların rolü güçlendirilmeli, avukatlara da delil toplama yetkisi verilmelidir.²⁰⁴

3. Sanığın Rolü

a) Sanığın Hukuki İşleyişi Bilmemesi

İstanbul Bilgi Üniversitesi, İnsan Hakları Hukuku Uygulama ve Araştırma Merkezi'nin gerçekleştirdiği “Mahkemede Tek Başına: İstanbul Mahkemeleri'nde Müdafiliğin Erişilebilirliği” başlıklı araştırmaya göre, ceza yargılamasında bireylerin temel haklarına ilişkin önemli düzeyde bir bilgisizlikleri söz konusudur.²⁰⁵ Ülkemizde bireylerin büyük çoğunluğu kanunlar önündeki en temel ve genel haklarını ve mahkemelerin işleyişlerinin genel çizgilerini dahi bilmemektedirler. Bu nedenle yargılama faaliyetinde bir müdafî tarafından temsil edilmeyen sanık ve şüpheliler kendi haklarını yeterince savunamama tehlikesinde bulunmakla birlikte yargılamanın uzamasına da neden olmaktadır.

Hukuk devleti ceza adalet sisteminde bireylerin müdafî ile temsil edilmesinin hem insan haklarının korunması yönünden hem de hukuki işleyişin serileştirilmesi yönünden öneminin büyük olduğu belirtilebilir. Usulü bilmeyen bireylerin yargılama faaliyetine destek olup sürat katmak yerine süreci yavaşlatacağı ve bununla birlikte hak kaybına da uğrayacağı muhtemeldir. Bu nedenle bu bahiste

²⁰³ Dönmezer Sulhi, Hukukçu ve Sorumluluğu, Ord. Prof. Dr. Sulhi Dönmezer Armağanı, C.I, Türk Ceza Hukuku Derneği-Atatürk Araştırma Merkezi Başkanlığı, Ankara, 2008, s. 140.

²⁰⁴ TUSİAD, a.g.e. s. 82

²⁰⁵ Elveriş - Jahic - Kalem, Mahkemede Tek Başına, s. 253.

Türk ceza adaleti sisteminde “zorunlu müdafilik” (avukatla dava takip zorunluluğu) kavramının yeri ve sınırlarının irdelenmesi yerinde olacaktır.

Zorunlu müdafilik kurumu, sanığın istemine veya iradesine bağlı olmaksızın kanunda düzenlenen hallerde sanığın bir müdafinin yardımından yararlanmasını *adaletin selameti açısından* zorunlu kılan bir sistemdir.²⁰⁶ 2005 yılında yürürlüğe giren yeni Ceza Muhakemeleri Kanunu ile 18 yaşını doldurmamış ya da sağır veya dilsiz veya kendisini savunamayacak kadar malul olan şüpheli ve sanıklar ile üst sınırı en az 5 yıl hapis cezası olan bir suçla yargılanan her sanık için zorunlu müdafilik sistemi getirilmiştir. Bu suretle zorunlu müdafilik sisteminin yelpazesi geniş tutulmuştur. Ancak bu halde müdafilik talebinde ve dolayısıyla maliyetlerde yaşanan yoğun artış nedeni ile yasa 2006 yılında yeniden değiştirilmiş ve zorunlu müdafilik sistemi alt sınırı beş yıl hapis cezasını gerektiren suçlar hakkında yargılanan sanıklar için benimsenmiştir. Dolayısıyla ceza yargılaması sistemimizde “müdafilik” hala genel olarak sanığın talebine bağlı durumdadır.²⁰⁷

Yargılama faaliyetlerinde “çelişmeli yargılama prensibi” doğrultusunda sanığın da etkin bir rol oynaması ve böylelikle yargılama sürecine ivme kazandırılması için ceza yargılaması sistemimizde zorunlu müdafilik kurumunun daha da yaygınlaştırılması gerektiğini ifade etmek mümkündür. Muhakkak ki bu durum çalışmadaki birçok ögede belirtildiği üzere adalet sistemine ayrılan mali imkanların ve finans gücünün artırılması ile gerçekleştirilebilecektir. Ancak zorunlu müdafilik sisteminin adalete erişimi zorlaştırabileceği ve bu nedenle sınırlarının efektif olarak çizilmesi gerektiğini de belirtmek yerinde olacaktır.

b) Sanığın Davayı Uzatmaya Yönelik Tutumu

Usul kuralları ne kadar doğru ve ideale yakın olursa olsun, bireyler kurallara uymak istemezlerse bu kuralları dolanacak bir yol her zaman bulabilirler. Zira

²⁰⁶ Hafizoğulları Zeki, Türk Ceza Hukukunda Cezalandırma Hukuk İlişkisi ve İlişkinin Sona Erme Nedenleri, Uğur Alacakaptan’a Armağan, C.I, Derl. Mehmet Murat İnceoğlu, İ.B.Ü. Yay., İstanbul, 2008, s. 422.

²⁰⁷ Elveriş - Jahic - Kalem, Mahkemede Tek Başına, s. 239.

adalet sisteminin iyi işleminde temel ölçüt insandır.²⁰⁸ Bu nedenle belirlenen usul kurallarının varlığı kadar söz konusu kuralların uygulanması ve bireylerin kurallara karşı tutumları da önemlidir. Tarafın veya vekilinin yargılamayı ve sonuca varılmasını geciktirmeyi amaçlayarak hareket etmeleri yargılama süresini arttıran bir diğer önemli faktördür.

Sanığın soruşturma safhasında ve dava safhasında yetkili makamlar ve mahkemeye yardımcı olmayıp bunun aksine dava süresinin uzamasına neden olacak eylemlerde bulunması hali de yargılamanın uzamasına neden olan faktörlerdendir.²⁰⁹ Esasen bir ceza yargılamasında sanık tutuklu olarak yargılanmakta ise, yargılamanın uzun sürmesine neden olacak davranışlarda bulunması pek muhtemel görünmemektedir. Fakat tutuksuz yargılanan sanıkların olası bir cezai müeyyideyi erteletmek, yargılamanın içeriğini karıştırmak gibi birçok amaçla dava süresini uzatacak eylemlerde bulunduğu uygulamada karşılaşılan bir gerçektir. Bununla birlikte hemen belirtmek gerekir ki sanığın tutum ve davranışları yargılamanın uzamasına neden olsa da makul sürede yargılanma hakkının ihlali olarak değerlendirilmesi salt buna bağlı tutulmayacaktır. Çalışmamızın önceki bölümlerinde bu husus detaylıca ele alınmış olup burada sadece ilgili kısma atıf yapmakla yetiniyoruz.

c) Bireylerde Hukuk Bilincinin Yerleşmemiş Olması

“Hukuk Devleti” kavramı sadece yeri geldiğinde kullanılmak üzere saklanan etkili bir söylem aracı olarak değerlendirildiği sürece soyut bir kavram olmaktan öteye gidemez ve somutlaştırılıp uygulamaya geçirilmesi düşünülemez. Bu kavramın somutlaşması yani uygulamada yer edinebilmesi için toplumdaki bireylerin de hukuk bilincini özümsemiş olmaları gerekmektedir. Yücel’in de belirttiği gibi “*adli kültür oluşturulması için seferberlik ilan edilmelidir.*”²¹⁰

²⁰⁸ Görgün, a.g.e, s. 175.

²⁰⁹ Bkz. Er Deniz Erol, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Işığında Hukukumuzda Sanık Hakları, Yetkin Yay., Ankara, 2002, s. 110.

²¹⁰ Yücel, a.g.e. s. 128.

Ancak ne yazık ki ülkemizde bireylerin çoğu, değil hukuk bilincine sahip olmak en temel haklarını ve hatta en genel hatlarıyla ülkemizdeki hukuki işleyişi dahi bilmemektedirler. Adalet Gözet Projesi'nin oldukça çarpıcı verilerine göre, vatandaşların % 56'sı duruşmaların kamuya açık olduğunu bilmemekte, % 30'u ise Türkiye'de jüri sistemi ile yargılama yapıldığını düşünmektedir.²¹¹ Dolayısıyla görülmektedir ki hukuk bilincinin toplumumuzda var olduğunu söylemek mümkün değildir.

Ceza adaleti sisteminde sanık, tanık, mağdurlar ve genelde tüm vatandaşlar için bilgilendirme ve bilinçlendirme çalışmalarının yapılması önem arz etmektedir.²¹² Nitekim Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi R(81)2 sayılı tavsiye kararında²¹³ "halkın aydınlatılması" konusunu ayrı bir başlık altında incelemiş ve yargılama süreci, aşamaları ve bireylerin hakları konularında halkın aydınlatılması için çalışmaların başlatılması gerektiğine işaret etmiştir.

Bu konuda devlete düşen görev kadar, sivil toplum kuruluşlarına düşen görev de büyüktür. Bireylerin yurttaş olarak temel haklarını öğrenmeleri konusunda uygulamada faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşları bulunmaktadır.²¹⁴ Burada hukukçulara düşen rol, bu sivil toplum kuruluşlarının faaliyetlerine destek olarak sosyal sorumluluk üstlenmektir.²¹⁵

²¹¹ Kalem, Jahic, Elveriş, a.g.e. s. 23.

²¹² Yücel, a.g.e. s. 56.

²¹³ Tavsiye Kararının tam metni için bkz Yücel, a.g.e. s. 255-259.

²¹⁴ Umut Vakfı ve Türkiye Eğitim Gönüllüleri Vakfı İşbirliği ile 01.02.2002 tarihinden bu yana gerçekleştirilen "İnsanım-Bireyim-Yurttaşım" eğitimleri bireylerde hukuk bilinci yerleştirilmesi konusundaki önemli bir sosyal sorumluluk projesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu konuda daha geniş bilgi için bkz. www.umut.org.tr , www.tegv.org [04.11.2008]

²¹⁵ Gürkaynak, a.g. konuşma s. 47-49.

4. Savcılığın Rolü

Savcı, ceza yargılamasında söz konusu uyuşmazlık hakkındaki araştırma ve soruşturmayı gerçekleştirerek iddia faaliyetini yürüten ve hakimden sonra gelen en önemli süjedir.²¹⁶

Yargılamanın üç ayağından biri olan “savcılık” makamının da, Türk Yargı Sistemindeki bazı unsurlar ve koşullar nedeniyle davaların uzun sürmesinde rol oynadığı bilinmektedir.²¹⁷

a) Savcıların Atama, Tayin ve Değerlendirilme Sistemi

“Hakimlerin Atama, Tayin Ve Değerlendirme Sistemi” başlığı altında ele alınan tüm hususlar savcılar için de geçerlidir. Zira iki farklı meslek grubu için de tüm şartlar aynıdır. Bu nedenle yukarıdaki kısma yaptığımız atıf ile birlikte konuyu burada da ana hatları ile kısaca ele almakta fayda görüyoruz.

Savcıların atanması konusunda iki yol bulunmaktadır. Birincisi savcıların halk tarafından seçilmesidir. İkincisi ise savcıların devlet organlarınınca atanmasıdır.

Karşılaştırmalı hukuka bakıldığında Amerika Birleşik Devletleri’nde savcıların halk tarafından seçildiği bir sistem uygulanmaktadır.²¹⁸ Fransa’da savcılar hukuk fakültesi mezunları arasından bir sınav ile veya adli veya kamu hizmetlerinde belirli sürelerle çalışan hukukçular arasından özel yarışma yolu ile Hakim-Savcı okuluna kabul edilir ve burada başarılı olanlar arasından Adalet Bakanı’nın önerisi üzerine Cumhurbaşkanı tarafından atanırlar.²¹⁹ Belçika’da ise savcılar (ve

²¹⁶ Yurtcan Erdener, Cumhuriyet Savcısının ve Ceza Yargıcının Başvuru Kitabı, 4. Bas., Vedat Yay., İstanbul, 2005, s. 1-2.

²¹⁷ Bu konuda bkz. Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi’nin Savcılığın Ceza Adalet Sistemi İçindeki Rolü’ne Dair (2000)19 sayılı Tavsiye Kararı. Tam metin için bkz. Yücel, a.g.e. s. 287-299.

²¹⁸ Yurtcan, Ceza Yargılaması Hukuku Temel İlkeler, s. 259.

²¹⁹ Tezcan Durmuş, Fransa’da ve Belçika’da Savcılık, Bir Adli Organ Olarak Savcılık (Sempozyum), TBB, Ankara, 2006, s. 33-34.

hakimler) gerçekleştirilen yabancı dil sınavını geçen avukatlar arasından devlet tarafından atanmaktadırlar.²²⁰

Atamaların süresi konusunda da iki sistemin mevcudiyetinden bahsedilmektedir. Birinci sistemde savcılar belirsiz bir zaman dilimi için atanmaktadır. Bu sistem en yaygın olan sistemdir. İkinci sistemde ise savcılar belirli bir süre için atanmaktadır. Ülkemizde ve İngiltere, Galler, Kuzey İrlanda ve İsviçre'nin değişik kantonlarında bu ikinci sistem uygulanmakta olup, savcı atamaları defalarca belirsiz süreler için gerçekleştirilebilmekte olduğundan sistem bu yönü ile eleştirilmektedir.²²¹ Türk hukuk sisteminde ise savcı atamaları da tıpkı hakim atamaları gibi Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulu tarafından yapılmaktadır. (HSYKK. Mad. 19)

b) Savcıların İş Yükü

Türkiye'de savcılıkların etkin ve efektif olarak ilgilenebilecekleri dosya sayısının çok üstünde dosya ile çalıştıkları ve bu ağır iş yükü altında detaylı ve yeterli bir soruşturma yapılamayacağı, açılan davaların verimli ve etkili bir şekilde takibinin sağlanamayacağı ülkemizin bilinen bir gerçeğidir.²²²

Adalet Bakanlığı'nın açıkladığı 2006 yılına ilişkin istatistikî verilerde cumhuriyet başsavcılıklarında ortalama soruşturma süresinin 333 gün olduğu belirtilmektedir. Yine aynı verilere göre soruşturma evresinde mevcut 4.954.216 dosyadan % 48,7'si, infaz işlerinde ise mevcut 1.318.247 işten % 56,5'i sonuçlandırılmıştır. Bu konudaki en çarpıcı veri ise soruşturma evresindeki iş yükünün son 21 yıllık sürede % 286'lık bir artış göstermesidir.²²³

Savcıların iş yükünün azaltılması, daha etkin ve tamamlanmış bir soruşturma gerçekleştirilebilmesi için oldukça önemlidir. Çünkü çalışmamızın ilerleyen

²²⁰ Tezcan, Fransa'da ve Belçika'da Savcılık, s. 40-41.

²²¹ Alenka Selih, The Prosecution Process and The (Changing) Role of The Prosecutor, Crime and Criminal Justice of Europe, Council of Europe Publishing, Strausbourg, 2000, s. 97.

²²² Görgün, a.g.e. s. 170; Demirbaş, a.g.e., s. 362. Ayrıca bu konudaki detaylı istatistiki veriler için bkz. TÜİK, a.g.e., s. 37-46.

²²³ <http://www.basin.adalet.gov.tr/istatistik/2008istatistik/istatistik.html> [20.11.2008]

bölümlerinde detaylıca açıklanacağı üzere, soruşturma aşaması tam anlamı ile gerçekleştirilmeksizin dava açılması yargılama süresini ciddi anlamda uzatmaktadır.

Bu bağlamda savcılarının iş yükünün azaltılması için suçlulukla etkin mücadele ile birlikte, savcılarının soruşturma aşamasındaki yetkilerini de etkin olarak kullanmaları gerekmektedir. Bu konu aşağıda “Savcılarının Soruşturma Yetkilerinin Kapsamı” başlığı altında detaylıca incelenmiştir.

c) Savcı Kadrosunun Yetersizliği

Günümüzde kanun koyuncunun her düzen dışı hareketi suç olarak tanımlamasının da etkisi ile suç enflasyonu yaşandığı ve bu nedenle artan iş yüküne mevcut hakim-savcı kadrosunun yetebilmesinin mümkün olmadığı hususuna “Hakim Kadrosunun Yetersizliği” bahsinde değinilmiştir.

Yukarıda da vurgulandığı üzere, Adalet Bakanı'nın 2009 yılı bütçe sunuş konuşmasında açıkladığı verilere göre, Türkiye’de var olan hâkim ve cumhuriyet savcısı kadrosu 14.697 olup bu kadroda halen 3796 adet hakim ve cumhuriyet savcısı açığı bulunmaktadır.²²⁴

Dolayısıyla kadro eksikliği ve kadro açığı konuları derhal ele alınmalı, savcı kadrosu iş yüküne paralel olarak genişletilmeli ve eksik kadrolar doldurulmalıdır.²²⁵

d) Savcılarının Soruşturma Yetkilerinin Kapsamı

Ceza yargılamasında davaların uzun sürmesindeki önemli faktörlerden biri, davaya konu eylem ya da işlemin soruşturulması aşamasıdır. Zira “*etkisiz soruşturma etkisiz kamu davası anlamına gelmektedir.*”²²⁶

²²⁴ Bkz. Adalet Bakanı Mehmet Ali Şahin’in TBMM Plan ve Bütçe Komisyonunda Yaptığı 2009 yılı bütçe sunuş konuşması (Bkz. <http://www.basin.adalet.gov.tr/bkonusma/bkonusma.html> [20.11.2008])

²²⁵ Aynı yönde bkz. Kılıçoğlu, a.g.e. s. 317.

²²⁶ Yücel, a.g.e. s. 57.

Soruşturmanın etkin ve yeterli yapılması hali, gerçekten kuvvetli bir şüpheyeye ulaşılması için tüm delillerin toplanması anlamına gelecek ki bu da yargılama sürecini oldukça kısaltacaktır. Öte yandan yeterli bir soruşturmanın ardından kuvvetli bir şüpheyeye varamayan savcı dava açmayacağından, mahkemeler gereksiz davalar ile uğraşmayacak, iş yükleri azalacak ve bu sonuç da diğer davalar açısından yine yargılama sürecini kısaltacaktır.

Ne yazık ki uygulamada savcılar soruşturma aşamasında etkin rol oynamamakta, çoğu kez delilleri dahi toplamadan kamu davasını açmaktadır. Prof. Dr. Bahri Öztürk'ün şu sözleri uygulamadaki durumu tüm çıplaklığı ile gözler önüne sermektedir: *“Savcılar delil toplama işini kolluğa, delilleri değerlendirme işini de mahkemeye havale etmişler ve bu suretle havale memuru haline gelmişlerdir. Bugün savcılık müessesesini kaldırın, savcılardan başka kimse haberdar olmaz.”*²²⁷

Savcılarının soruşturma faaliyetlerinin yargılama sürecine etkileri aşağıdaki başlıklar altında incelenecektir.

aa) Adli Kolluk Kurumu

Avrupa Konseyi ilk istişare ziyaret raporunda, Türk Yargı Sisteminde savcılarının şüphe duydukları olaylar hakkında bağımsız olarak soruşturma yapabilmeye ehil hale getirilmeleri gerektiği ve cezai kovuşturma sürecinde savcılarının rolünü daha etkin hale getirmeye yönelik önlemlerin alınması gerektiği tavsiye edilmiştir. Bu konuda doğrudan savcılık makamına bağlı adli polis kurumunun oluşturulması önerilmiştir. Bu hususun davaların uzun sürmesindeki rolünün de altı çizilmiş ve savcılarının hazırlık soruşturması sırasında polis üzerinde çok az denetim yetkisine sahip olduğu belirtilmiştir.²²⁸

Savcılarının soruşturmayı etkin olarak polis üzerindeki denetimi ile gerçekleştirmesi ve akabinde tamamlanmış bir soruşturma üzerinden iddianame

²²⁷ Öztürk Bahri, (Bir Adli Organ Olarak Savcılık konulu Sempozyumdaki konuşmasından alıntı), TBB, Ankara, 2006, s. 151.

²²⁸ Bjojnberg, Paul, a.g.e. s. 52.

hazırlayarak mahkemeye sunması davaların ertelenmesini önleyecek en önemli faktörlerden biridir. Savcılık makamı işin doğası gereği polis ile yakından ilişkili olmak durumundadır.²²⁹ Bu nedenle adli alanlara ve savcılık emrine tahsis edilmiş, donanımlı ve suçlulukla mücadele konusunda eğitilmiş bir adli kolluk kurumunun kurulması, hem uygulamada hem de doktrinde nicedir süregelen bir istek olarak karşımıza çıkmaktadır.²³⁰

5271 sayılı CMK'nın "Adli Kolluk ve Görevi" başlıklı 164. maddesi ve bu maddenin Emniyet Teşkilatı Kanunu ve diğer ilgili kanunlara yaptığı atıf ile adli kolluk tanımlanmıştır. Buna göre, "*suç işlenmesi üzerine olaya el koyan ve suçun olay yerindeki iz ve delillerini teknik metodlar uygulayarak tespit eden, soruşturmayı yürüterek "şüpheli" ile suç delillerini adli mercilere gönderen polise adli kolluk denir.*"²³¹

Emniyet Teşkilatı Kanunu'nun 9. maddesine göre, suç ile ilgi araştırmalarda bulunmak üzere genel kolluktan Emniyet Genel Müdürlüğü tarafından ayrılan kadrodur adli kolluk.²³²

Adli kolluk 5271 sayılı CMK ile Türk Ceza Adaleti Sistemine girmiş olan bir kavramdır.²³³ Ancak mevcut yasal düzenleme ile adli kolluk kurumunun kendisinden beklenen işlevi tam anlamı ile karşıladığını ya da karşılayabileceğini söylemek mümkün değildir. Zira CMK 164. maddesinde,

²²⁹ Alenka, a.g.e. s. 101. Ayrıca bu konu hakkında bkz. Erkenci Hüseyin, (Bir Adli Organ Olarak Savcılık Sempozyumundaki konuşmasından alıntı), TBB, Ankara, 2006, s. 117-130; Usta Hikmet, Neden Adli Polis Kurulmalıdır, Adalet Der., S.4, http://www.yayin.adalet.gov.tr/4_sayi.htm [09.11.2008].

²³⁰ Karşılaştırmalı hukuka bakıldığında, Fransa'da soruşturma savcı nezaretinde kolluk tarafından gerçekleştirilmekteyken, İngiltere'de ise polis kovuşturma işlemlerinde tek sorumludur ve savcının nezaret yetkisi bulunmamaktadır. Detaylı bilgi için bkz. Hodgson Jacqueline, French Criminal Justice, A Comparative Account of the Investigation and Prosecution of Crime in France, Hart Publishing, Oxford-Portland, 2005, s. 65.

²³¹ Kunter, Yenisey, Nuhoglu, a.g.e. s. 380.

²³² 3201 sayılı ETK 9/C Maddesine göre, "Adli Polis; asgari tam teşekküllü bir polis karakolu bulunan yerlerde, adli işlerle uğraşmak üzere Emniyet Umum Müdürlüğüne kadrodan ayrılan bir kısımdır."

²³³ Mülga CMUK'nın 154. maddesine göre, cumhuriyet savcısı adli suç ve olaylara ilişkin görevlerde polisi (genel polisi) görevlendirirdi.

soruşturma işlemlerinin cumhuriyet savcısının emir ve talimatları doğrultusunda öncelikle adli kolluğa yaptırılacağı ve adli kolluk görevlilerinin cumhuriyet savcısının adli görevlere ilişkin emirlerini yerine getireceği belirtilmiştir. Son fıkrada ise adli kolluğun adli görevlerin haricindeki hizmetlerde kendi üstlerinin emrinde olacağı hüküm altına alınmıştır. Bu nedenle adli kolluk tam olarak ayrı bir kolluk ve tamamen savcılık emrinde bir kurum olarak teşkilatlandırılmamıştır.

Diğer bir anlatımla soruşturma sırasında savcılık makamına tamamen bağlı bir kolluk sistemimiz hala mevcut değildir. Yurtcan'a göre, adli görevlerin haricindeki hizmetlerde adli kolluğun üstlerinin emrinde olduğunu düzenleyen CMK 164. maddesinin 3. fıkrası yeni CMK ile de ülkemizde adli kolluk sisteminin kurulamamış olduğunun bir göstergesi olup yeni kanunla bu kurumun oluşturulamaması ile *tarihi bir fırsat kaçırılmıştır.*²³⁴ Diğer bir ifade ile adli kolluğun genel kolluktan tamamen ayrılması ve doğrudan ve tamamen savcılığa bağlı hale getirilmesinin gerekli olduğu vurgulanmaktadır.²³⁵

bb) Soruşturmanın Yargılama Faaliyeti Başlamadan Önce Bitirilmiş Olması

Uygulamada çoğu kez savcılık makamının soruşturmayı tam olarak sonlandırmadan yani tüm delilleri toplamadan kamu davasını açtığı ve esasında savcılığın görevi olan delil toplama işleminin mahkemeler tarafından yerine getirilmesi sebebi ile duruşmaların ertelendiği görülmektedir.

Dönmezer'in deyimiyle, *“Savcılıklar, büyük şehirlerde altında buldukları muazzam iş yükü dolayısıyla kolluktan gelen evrak ve fezlekeleri iddianamelere bağlayarak, noksan bir biçimde mahkemelere göndermeyi usul haline getirmişlerdir.”*²³⁶

²³⁴ Yurtcan Erdener, Yeni Ceza Muhakemesi Kanunu ve Yorumu, Vedat Yay., İstanbul, 2005, s. 120.

²³⁵ TUSİAD, a.g.e. s. 80

²³⁶ Dönmezer, Ceza Adalet Sistemimiz Üzerinde Düşünceler, s. 559.

Savcıların soruşturma devresinde ve delil toplanması aşamasında çok daha aktif bir rol oynamalarının ve tüm delillerin toplanmasının ardından ceza davasının açılmasının yargılamanın hızlanmasındaki önemi büyüktür.²³⁷

Soysal²³⁸, İzmir Barosu tarafından düzenlenen Yargı Reformu 2000 Sempozyumundaki konuşmasında bu konuyu şöyle dile getirmiştir:

*“... Ne oldu; Türkiye dünyanın gözü önünde oluyor diye ‘Öcalan Davası’ nı olması gereken bir yargılama biçiminde yapabildi. Bütün deliller duruşmalar başlamadan toplandı, ki gelişmiş ülkelerde de yargılama böyle oluyor. Bizde olduğu gibi, falanca oturum açıldı, delillerden bazıları eksik ya da nüfus kayıtları için falanca yere yazıldı cevap gelmedi.... Bunların söz konusu olmayacağı bir biçimde duruşmanın çok önceden hazırlanması, bütün unsurların masa üstüne konması, hatta delillerin mahkeme önünde yığılı bulunması, ondan sonra duruşmanın belli bir zaman kesiti içinde sürekliliğini kaybetmeden, araya aylar konmadan, belli bir zaman kesiti içinde başlayıp bitirilmesi...”*²³⁹

Soysal’ın 2000 tarihli bu konuşması hala güncelliğini korumakla birlikte, olması gereken ile mevcut olanın kıyaslamasında somut bir veridir. Davaların uzamasında gelen giden evrak, delil eksikliği, bürokratik yazışmalar vs. unsurların payı büyüktür. Bu hususların detayları aşağıdaki bölümlerde irdelenecektir. Ancak çalışmamızın bu kısmında değerlendirmek istediğimiz husus, tüm delillerin savcılık makamınca toplanıp ardından yargılama sürecine geçilmesinin gerekliliğidir.

²³⁷ Demirbaş, a.g.e. s. 358.

²³⁸ Soysal’ın yukarıda verilen konuşması özel durumlarda duruşmaların kesiksizliği ilkesini uygulayabildiğimizi ifade etmesi açısından çalışmamızın bu kısmında doğrudan alıntı ile verilmiştir. Bununla birlikte Öcalan yargılamasının da AİHM tarafından adil yargılanma hakkının ihlali olarak değerlendirildiği hususunun altını çizmek yerinde olacaktır. Karar için bkz. 12.05.2005 t. 99/46221 başvuru no, Öcalan – Türkiye Kararı, <http://www.inhak-bb.adalet.gov.tr> [21.03.2009]

²³⁹ Soysal, a.g.e. s. 17-30.

Şüphesiz ki “makul sürede yargılanma hakkı” kavramı açısından yargılama faaliyeti bireye resmi suç isnadının yapılması ile başlamış sayılmaktadır. Deliller savcılık aşamasında da toplansa sonuçta yargılama süresinin işlemekte olduğu akla gelebilir. Ancak asli görevi delilleri toplayıp yaptığı soruşturma neticesinde yeterli şüpheye ulaşması halinde kamu davası açmak olan savcının tüm delilleri toplamadan dava açması yargılamanın sürekliliğini sekteye uğratmaktadır. Zira savcılık makamının kesintisiz olarak toplayabileceği deliller, usuli gereklilikler nedeniyle mahkemelerde ancak yazışmalar ve bürokrasi kanalı ile toplanmakta ve bu işlemler de ancak duruşmadan duruşmaya takip edilmektedir. Bu nedenle savcıların “*Takdir mahkemeye aittir!*” gerekçesi ile henüz tüm deliller toplanmadan kamu davası ikame etmelerinin önüne geçilmesi gerekmektedir.²⁴⁰

cc) Takipsizlik Kararı Verme Yetkisinin Etkin Kullanılması

Avrupa Konseyi ilk istişare ziyaret raporunda, bağımsız ve tarafsız olarak bir soruşturmayı tamamlayan savcının yeterli delile ulaşamaması halinde takipsizlik kararı vermeye teşvik edilmeleri gerektiği belirtilmiştir.²⁴¹

Ceza Mahkemelerindeki 2.709.769 davadan, % 58’i yıl içinde karara bağlanırken, bu davalardaki sanıklardan; % 46,1’i hakkında mahkumiyet, % 19,9’u hakkında beraat, % 18,9’u hakkında davanın düşmesi, % 3,9’u hakkında ceza verilmesine yer olmadığı kararı verilmiştir.²⁴² Bu durumun sebeplerinden önde geleni savcılar tarafından gerçekleştirilen hazırlık soruşturması teknik olarak tamamlanmadan, delillerin değerlendirilmesinin mahkemeye ait olacağı düşüncesi ile kamu davalarının açılmasıdır.²⁴³

Avrupa Konseyi İstişare Ziyaret Heyeti’nin Temmuz 2004 tarihinde yaptığı ziyaretlerinde savcılar ile yaptığı görüşmeler neticesinde elde ettiği sonuca göre, savcılar soruşturma aşamasında elde edilen delillerin mahkûmiyete yetip

²⁴⁰ Çetinkaya Necati, Adalet Reformu ve Yargının Hızlandırılması, Yeni Türkiye Der. Yargı Reformu Özel Sayısı, Yıl:2, S.10, Yeni Türkiye Medya Hizmetleri, Ankara, 1996, s. 79.

²⁴¹ Bjoinberg, Paul, a.g.e. s. 53.

²⁴² <http://www.pgm.adalet.gov.tr> [20.11.2008]

²⁴³ Bjoinberg, Paul, a.g.e. s. 58.

yetmeyeceği değerlendirmesini yapmaktan çekinmekte ve delil değerlendirmesi yapacak makamın mahkeme olduğunu düşünmektedirler.²⁴⁴

Oysaki Savcıların Rolüne Dair Yönerge'nin 14. ilkesine göre, “Savcılar, tarafsız bir soruşturmanın isnadın temelsiz olduğunu göstermesi halinde kovuşturma başlatmaz veya devam etmezler veya muhakemeyi durdurmak için her türlü çabayı gösterirler.”²⁴⁵

Öte yandan Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi yeterli delil bulamayan savcının takipsizlik kararı vermesinin etkin kullanımının da ötesinde, suçluluğa ilişkin yeterli delile ulaşıldığında dahi savcının takdiri olarak takipsizlik yetkisi ile donatılmış olması gerektiğini belirtmektedir. Diğer bir anlatımla Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi, ceza adaletindeki gecikmelerin önlenmesi adına “İthamda Takdirilik” ilkesinin getirilmesinin gerekliliğini vurgulamaktadır.²⁴⁶

e) Savcıların Meslek Öncesi ve Meslek İçi Eğitimleri

Avrupa ülkelerinin çoğunda özellikle Avrupa Konseyi'ne üye devletlerde savcı olabilmek için aranan ilk koşul hukuk fakültesi mezunu olmaktır. Bunun akabinde genel bir kural olarak özel ve profesyonel bir sınavdan geçmek gerekmektedir. Meslek içi eğitimler ise mahkemeler, savcılıklar, barolar gibi değişik kurumlarda gerçekleştirilmektedir.²⁴⁷

Örneğin Fransa'da teknik anlamı ile bir okul olan hakim-savcı okulunu başarı ile tamamlayanlar arasından atanan savcılar, atandıkları ilk görevleri öncesinde özel bir meslek eğitimi daha alırlar ve meslek hayatları boyunca hakim-savcı Okulu (ENM) aracılığı ile meslek içi eğitimlerine devam ederler.²⁴⁸

²⁴⁴ Bjoinberg, Paul, a.g.e. s. 58-59.

²⁴⁵ Bahse konu yönerge, 27 Ağustos - 7 Eylül 1990 tarihleri arasında Küba'nın Havana Şehrinde yapılan 8. BM Suçun Önlenmesi ve Suçluların Islahı Konferansında kabul edilmiştir.

²⁴⁶ Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi'nin Ceza Adaletinin Sadeleştirilmesi Hakkındaki (87)18 sayılı Tavsiye Kararı. Tam metin için bkz. Yücel, a.g.e. s. 271-281.

²⁴⁷ Alenka, a.g.e. s. 97.

²⁴⁸ Tezcan, Fransa'da ve Belçika'da Savcılık, s. 34.

Ülkemizde savcılarının meslek öncesi ve meslek içi eğitim süreç ve koşulları hakimler ile aynı prosedüre bağlı olduğundan burada gereksiz bir tekrardan kaçınarak ilgili bölüme atıf yapmakla yetiniyoruz.

Bu bağlamda, hakimlerin eğitimlerine ilişkin olarak yukarıda yaptığımız açıklamalardan da hareketle, öncelikle hukuk fakültelerindeki eğitim sisteminin değiştirilmesi gerektiğini tekrar vurgulamak gerekmektedir. Savcılarının eğitimleri yalnız staj dönemi ile sınırlı kalmamalı ve savcılar meslek hayatları boyunca gelişen hukuk ilmini, kazai ve ilmi içtihatları takip edebilmeli ve bu alanda sürekli eğitimler alabilmelidir.

Yargılama sürecinde kalitenin ve bu bağlamda hızlılığın sağlanabilmesi adına hakimler ve savcılarının mesleki kökenlerinin aynı olması ve bu iki mesleğin atamalar sırasında kendi arasında değiştirilebilmesi uygulamasına kesinlikle son verilmelidir. Çünkü cezai yargılama sürecinde savcılık, o alanda uzman olmayı ve tecrübe sahibi olmayı gerektiren özel bir makamdır.

f) Savcılarının Bağımsızlığı Sorunu

Yargılama faaliyetinin amacı adaleti sağlamak, adaleti sağlamanın aracı ise yargının bağımsızlığı ve tarafsızlığıdır.²⁴⁹ Bağımsız ve tarafsız yargı adil yargılama ilkesinin de vazgeçilmez unsurlarından biridir.

Ceza yargılamasında savcının rolü devletin temel erklerinden yürütmeye dahildir. Kıta Avrupası hukuk sisteminde, tarihsel arka planın da etkisi ile savcılık makamının kendisine cezai takibat yapma yetkisini bahşeden otoriteye bağlı olduğu kabul edilmektedir.²⁵⁰

Türk Ceza Hukuku sisteminde de savcılarının Adalet Bakanlığı'ndan emir aldığı ve yürütmeye bağlı olduğu düşünülürse savcılarının bağımsız olamayacağı ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle savcılarının ancak güvencelerinin olması düşünülebilir. Savcılar bağımsız değildir ve fakat görevlerini yerine getirirken güvencelerinin

²⁴⁹ Aliefendioğlu, a.g.e. s. 11.

²⁵⁰ Alenka, a.g.e. s. 99.

olması gerekir. Diğer bir anlatımla, savcılar “baskı altında olmama” anlamında bağımsız olmalıdırlar.²⁵¹

Nitekim Avrupa Konseyi 2003 tarihli ilk istişare ziyaret sonrası sunduğu raporda, Türk yargı sisteminde savcılık makamı içinde de yapısal değişiklikler yapması zaruretinin altını çizmiş ve devamla “savcılığın hakimlik makamından bağımsız ve hakimliği destekleyici bir makam olarak görülmesi için tedbirler alınması gerektiği” vurgulanmıştır.

B- Teknik Nedenler Açısından

Yargılamanın süjelerinin etkisi dışında mahkeme yönetimi, usulden ve mevzuattan kaynaklanan nedenler, davayı inceleme yöntemleri ve mekan – zaman yönetimi gibi teknik unsurlar da yargılama sürecine etki eden önemli faktörler olarak karşımıza çıkmaktadır. Çalışmanın bu bölümünde bahsi geçen teknik nedenler ayrı ayrı başlıklar altında irdelenecektir.

1. Mahkeme Yönetimi

Yargılama faaliyetini gerçekleştiren mahkeme, bir makam olarak gerçekleştirdiği tüm işlem ve eylemler ile yargılama sürecini etkilemektedir. Bu konuda gerek mahkemenin asli işlevi olan yargılamaya ilişkin faaliyetleri gerekse kendi içerisindeki idari faaliyetleri yargılama sürecini etkilemektedir.

a) Mahkeme ve Adliye İdari Görevlerinin Hakim ve Savcılara Ait Olması

Avrupa Konseyi ilk istişare ziyaret raporunda, idari görevlerin savcılardan alınmasının tavsiye edildiği görülmektedir.²⁵² Mahkemelerin, savcılıkların ve genel olarak adliyelerin idari yönetim görevlerinin bu konuda özel olarak istihdam

²⁵¹ Centel, Adil Yargılanma Hakkı ve Savcının Tarafsızlığı, s. 201; TÜSİAD, a.g.e. s. 34 “...savcının da hakimler gibi bağımsız olması, kimseden emir almaması, her türlü baskıdan uzak ve yasaları uygulayarak görev yapması istenmiştir. Oysa savcının yaptığı iş ve devlet içinde bağlı olduğu erk göz önünde tutulduğunda, savcının bağımsızlığını savunmak yerinde olmaz. ... Ancak, hakimden farklı olarak, yargılamada taraf durumunda olan, savcının bağımsızlığı ile onun meslek güvencelere kavuşturulması karıştırılmamalıdır. ...” Daha fazla bilgi için bkz. TÜSİAD, a.g.e. s. 34-36; Yurtcan, Ceza Adaleti Reformu Çalışmaları, s. 585; Kunter, Yenisey, Nuhoglu, a.g.e. s. 375-376; Yurtcan, Ceza Yargılaması Hukuku Temel İlkeler, s. 166-167.

²⁵² Bjojnberg, Paul, a.g.e. s. 53.

edilecek personele verilmesi yönündeki görüşler yargılama sürecini kısaltmaya olumlu etki edebilecek niteliktedir. Nitekim CEPEJ 2008 raporuna göre²⁵³, Türkiye mahkeme yönetimi konusunda mevcut kalem personelinin sadece %1'lik bir kısmını kullanmaktadır. Oysaki örneğin Avusturya'da bu oran %80'dir. Kalem personelinden mahkeme yönetimi konusunda daha fazla yararlanılmasının hakimlerin iş yükünü azaltacağı düşünülebilir.

Öte yandan Adalet Bakanlığı Personel Genel Müdürlüğü de 2007 yılı faaliyet raporunda, hakim ve cumhuriyet savcılarının üzerindeki idari görev yükünü kaldıracak ve yargısal olmayan idari işleri yapacak “*adli hizmet yardımcılığı*” gibi yeni bir kadro oluşturulması gerektiğini belirtmiştir. Burada amacın hâkim ve savcılarının sadece yargısal faaliyetle ilgilenmelerinin sağlanması olduğu belirtilmektedir.²⁵⁴

b) Yeterli Kalem Personeli Sıkıntısı

Kalem, adli hizmetlerde mahkemenin büro işlerinin yönetildiği teşkilattır.²⁵⁵ Bu teşkilat dahilinde yer alan personeller zabıt katipleri, mübaşirler ve yazı işleri müdürleridir. Kalem personeli yargılamanın yazışma, tebligat, dosyalama gibi büro faaliyetlerinde görev aldığı yargılama süreci açısından büyük önemi haizdir.²⁵⁶ Bu nedenle mahkemenin yargılama faaliyetlerinin kaliteli, hızlı ve etkin olabilmesi mahkemenin iş yüküne paralel olarak yeterli sayıda kalem personeli ile çalışabilmesine bağlıdır.

Nitekim Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi'nin R(81)2 sayılı Tavsiye Kararı'nda da bu konu üzerinde durulmuş ve mahkemelerin etkili bir şekilde çalışabilmesi için yeterli kalem personeline kavuşturulması tavsiye edilmiştir.²⁵⁷

²⁵³ www.coe.int/t/dgl/legalcooperation/cepej/ [27.12.2008]

²⁵⁴ (<http://www.pgm.adalet.gov.tr> [20.11.2008])

²⁵⁵ Yurtcan, Ceza Yargılaması Hukuku Temel İlkeler, s. 248.

²⁵⁶ Yurtcan, Ceza Yargılaması Hukuku, s. 138-139.

²⁵⁷ Tavsiye kararının tam metni için bkz. Yücel, a.g.e. s. 255-259.

CEPEJ 2008 raporuna göre, Türkiye’de toplam kalem personeli sayısı 23.832 olup, 100.000 kişiye düşen kalem personeli sayısı 32’dir.²⁵⁸

c) Kalem Personelinin Eğitim Eksikliği

Adalet hizmetinin sekretaryasında görev yapan personelin, yargılama süreçlerini etkileyeceği muhakkaktır. Kalem personeli hakimlerin verimli ve etkin çalışabilmelerinin *ön koşuludur*.²⁵⁹ Bu nedenle mahkeme ve savcılıklarda yazı işleri müdürü, katip, mübaşir gibi sıfatlarla çalışan tüm kalem personelinin yeterli bilgi, kültür ve eğitim düzeyine sahip olması gereklidir.

Uygulamada mahkeme ve savcılık kalemlerinde görev yapan kalem personelinin çoğunun hukuk eğitiminden uzak ve nitelik yönünden eksik kişilerden oluştuğu bilinmektedir. Kalem personeli genellikle ilkokul veya ortaokul mezunu kişiler olup, çalışarak bir tecrübe edinmekle işleri yürütmektedirler ki bu durum da işlerin aksamasına ve uzamasına neden olmaktadır.²⁶⁰

Kalemde çalışan personelin hızlı bilgisayar kullanabilmesinin dışında temel nitelikte bir hukuk eğitiminden geçmiş olmasının da önemi çok büyüktür. Bu nedenle bu kişilerin hukuk fakülteleri bünyelerinde kurulmuş olan Adalet Meslek Yüksek Okulu mezunlarından seçilmeleri gerekmektedir. Oysa uygulamada Adalet Meslek Yüksek Okulu mezunlarının da bu mesleği tercih etmedikleri görülmektedir. Bunun da başlıca nedenleri malzeme ve gerekli donanım olmadığı halde iş yükünün ağır olması ve maaşların düşük olmasıdır.²⁶¹

Dolaylı olarak yargılama sürecine katılan ve süreç açısından önemli bir etken olan kalem personelinin öncelikle Adalet Meslek Yüksekokulu mezunlarından istihdam edilmesi, mesleki eğitime tabi tutulması ve gelir seviyelerinin

²⁵⁸ www.coe.int/t/dgl/legalcooperation/cepej/ [27.12.2008]

²⁵⁹ Kılıçoğlu, a.g.e. s. 290.

²⁶⁰ Demirbaş, a.g.e. s. 356.

²⁶¹ Bkz. TÜSİAD, a.g.e. s. 95

iyileştirilmesi önem arz etmektedir.²⁶² Zira Adalet Meslek Yüksek Okulları esasen adliye kalem personeli ihtiyacını yetiştirilmiş, hukuk eğitimi almış bireylerle karşılanması amacı ile kurulmuştur.²⁶³

Örneğin Fransa’da da kalem personelinin bizdeki Adalet Meslek Yüksek Okulu dengi bir okuldan mezun olması aranmakta ve bazı hallerde bu kişilerde “yetişkinlik” (“*maitrise*” yani hukuk fakültesinin 4. Yılıını tamamlamış kişilere verilen unvan) unvanını da haiz olmaları beklenmektedir.²⁶⁴

Türk hukuk sistemimizde ise kalemde çalışacak personel ihtiyacının bu amaç için kurulmuş olan Adalet Meslek Yüksek Okullarından sağlanması yerine genel bir sınavda başarılı olanlar arasından sağlanması isabetsizdir. Kanaatimizce kalem personeli seçme sınavının Adalet Meslek Yüksek Okulu mezunları arasında gerçekleştirilmesi ve başarılı olanların bir ön mesleki eğitime tabi tutularak göreve atanmaları daha faydalı olacaktır.

d) Bilgi ve Eğitim Teknolojisinin Kullanımı

Gelişen teknoloji ve bunun en büyük unsuru olan internet özel kurumların dışında kamu sektöründe de kullanılmaya başlanmış olmasına rağmen “hukuk” alanında etkin ve verimli olarak kullanıldığını söylemek pek de mümkün değildir. Oysaki teknoloji getirilerinin ve internetin doğru ve verimli olarak yargılama faaliyetlerine bir sistem dahilinde kanalize edilmesi ve usul alanında da kullanılması yargılamanın süresinin hızlandırılması ve bu bağlamda insan hakkı ihlallerinin önüne geçilmesi sonucunu doğuracaktır.²⁶⁵

İnternet öncelikli olarak iş dünyasında ve ardından idari makamlarda kullanılmış olup yargı alanında kullanılması fikri yeni yeni oturmaya başlamaktadır. 2001 tarihli bir Sempozyumda Prof. Dr. Peter Gilles, internetin

²⁶² TÜSİAD, a.g.e. s. 94

²⁶³ Kılıçoğlu, a.g.e. s. 291.

²⁶⁴ Daver Bülent, Fransa’da Hukuk Eğitimi-Öğretimi ve Türkiye’ye Etkisi, Hukuk Öğretimi Sempozyumu, A.Ü.H.F. Yay., No: 497, Derleyen Adnan Güriz, Ankara, 1993, s. 13.

²⁶⁵ Öztürk Bahri, Ceza Muhakemesi ve İnternet, Uluslararası İnternet Hukuku Sempozyumu, Dokuz Eylül Üniversitesi Yay., İzmir, 2002, s. 512.

yargılama alanında kullanılmasının Almanya ve Avusturya'da oldukça sancılı geçtiğine işaret etmiştir.²⁶⁶

Türk hukuk sisteminde internetin etkin kullanımı için projelendirilmiş olan birkaç sistem pilot uygulamalar ile başlatılmış olup bu projeler genişletilmektedir.²⁶⁷ Dolayısıyla bilgi teknolojisini yargılamaya aktarma konusunda fikir ve proje üretme de birçok Avrupa ülkesine göre daha ilerici ve geniş adımlar attığımızı vurgulayabiliriz. Bu sürecin en son geldiği nokta ise tüm adli makamları ve Adalet Bakanlığını kapsayan bir proje olarak geliştirilen UYAP sistemidir.

Ancak UYAP sisteminin geçen 5 yılda hala dahi tam olarak rayına oturmamış olması, kendi içerisinde sürekli yeni sorunlar üreterek yargılamayı hızlandırmak amacının ötesinde bazen gereksiz tıkanma ve gecikmelere yol açtığı da uygulamada bilinen bir gerçektir. UYAP halen gelişmekte olan bir projedir. Bu nedenle projenin teknik olumsuzluklarının da en aza indirgenmesinin ve daha etkin hale getirilmesinin mümkün olacağı düşünülebilir.

5070 sayılı Elektronik İmza Kanunu sayesinde bireylerin internet üzerinden yasal başvurularda bulunmaları teknik ve hukuki olarak artık mümkündür.²⁶⁸ Dolayısıyla suç ihbarında bulunulması, şikayet, soruşturma izinlerinin alınması aşamalarında internet kullanımının etkinleştirilebileceği görüşüne²⁶⁹ katılmakla birlikte esasen usulün bu aşamalarında internet kullanımının yargılama sürecinin hızlanması yönünde etkisi olabileceğini söylemek mümkündür.

²⁶⁶ Gilles Peter, Çev. Mine Ertuğrul, Alman Ülke Raporu: Usul Hukuku ve İnternet, Uluslararası İnternet Hukuku Sempozyumu, Dokuz Eylül Üniversitesi Yay., İzmir, 2002, s. 376. Ayrıca yargılamada teknolojik gelişmelerin kullanılması karşıtı tutucu yaklaşım hakkında bkz. a.g.e. s. 378. vd.

²⁶⁷ Bu projeler; ASBİS (Adli Sicil Bilişim Sistemi), SABİS (Cumhuriyet Savcıkları Bilişim Sistemi), CEZBİS (Ceza Mahkemeleri Bilişim Sistemi), HUKBİS (Hukuk Mahkemeleri Bilişim Sistemi) ve İDOS (İcra Daireleri Otomasyon Sistemi) 2000 yılından itibaren ise tüm yargı sisteminin bir ağ ortamında toparlanması için başlatılan projedir UYAP. Detaylı bilgi için bkz. Yücel, a.g.e. s. 27 vd. Ayrıca bkz. www.uyap.gov.tr [10.09.2008]

²⁶⁸ Bu konuda bkz. Öztürk, Ceza Muhakemesi ve İnternet, s. 496.

²⁶⁹ Öztürk, Ceza Muhakemesi ve İnternet, s. 496.

Nitekim hakim, savcılar ve adli personel için böylesi bir düzenleme UYAP kapsamında öngörülmektedir.²⁷⁰ Projeye göre hakim, savcı ve adli personele verilen elektronik imza sertifikalarının UYAP üzerinden kullanımı ile mahkemeler ve kurumlar arasındaki yazışmalar hızlandırılacak, böylelikle yargılama kalitesi arttırılacaktır. Ancak ne yazık ki uygulamada bu aşamalara henüz etkin olarak geçilebilmiş değildir. Bununla birlikte UYAP sistemi sürekli tıkanmakta, kesilmekte ve amaca yönelik faaliyetlerini işlevsel olarak yerine getirememektedir. Bu konu aşağıda detaylıca ele alınacaktır.

aa) Ulusal Yargı Ağı Projesi (UYAP)

Ulusal Yargı Ağı Projesi yani kısaltma adı ile UYAP, Adalet Bakanlığı'nın 1998 yılında başlattığı ilk otomasyon çalışmaları devamında 2003 yılında e-Türkiye Dönüşüm Projesi kapsamında oluşturulmuş ve Adalet Bakanlığı ile bağlı kuruluşların yargı sistemi ile ilgili işlevlerinde bilgisayar teknolojisinin kullanılması için oluşturulmuş bir otomasyon sistemidir.²⁷¹

UYAP ile adaletin zaman kaybı yaşanmadan yerine getirilmesi Türkiye Cumhuriyeti adalet sisteminin işleyişinin güvenilirliği ve doğruluğu korunarak adalet sürecine hız kazandırılmasının amaçlandığı belirtilmektedir.

Bilgi teknolojisine ayak uydurulması ve bu alandaki yeniliklerin yargılama faaliyetine de kanalize edilmesi oldukça olumlu ve yerinde bir harekettir. Ancak bu sistemin oluşturulması kadar uygulanmasının sürekliliğinin ve kalitesinin de ölçülmesi ve sürekli revize edilmesi gerekmektedir. Zira UYAP sistemi içerisinde çok akılcı ve pratik çözümler barındıran bir sistem olsa da uygulamada sık sık tıkanması, sistemin sık sık kilitlenmesi, avukatların hala sisteme tam dahil edilememiş olması gibi nedenlerle henüz kendisinden beklenen fonksiyonu yerine getirebilmiş değildir.

²⁷⁰ Adalet Bakanlığı, TÜBİTAK, Ulusal Elektronik ve Kriptoloji Araştırma Enstitüsü (UEKAE) arasında imzalanan "Nitelikli Elektronik Sertifika Temini Sözleşmesi" ile bu yol açılmıştır. Bu konuda detaylı bilgi için bkz. www.uyap.gov.tr [25.11.2008]

²⁷¹ Bu konuda detaylı bilgi için bkz. www.uyap.gov.tr [25.11.2008]

bb) İctihat ve Mevzuata Ulaşım

Aşırı iş yükü altında karar vermeye çalışan hakimler çalışmamıza konu diğer tüm etmenlerin de etkisi ile eksik çalışma ve değerlendirmelerle sonuca gitmektedirler. Dava konusu olay hakkındaki eksik inceleme ve tüm ilmi ve kazai dokümana ulaşamama sorunları da yargılama sürecini etkilen bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır.²⁷² Eksik veya yanlış hüküm verilmesinin önüne geçilmesinde faydalı olabilecek bir çözüm ilmi, kazai içtihatlarla ve mevzuatlara hakim ve savcılarının kolay, hızlı ulaşabilmelerini sağlayacak sistemler kurulmasıdır.

Bunun için adliyelerde geniş ve sürekli güncellenen kütüphanelerin kurulması ve kütüphanelerin internet donanımı ile desteklenmesi gerekmektedir.²⁷³ Uygulamada bırakınız adliyelerde yeterli donanımda bir kütüphane bulunmasını, hakim ve savcılarının gerekli ilmi ve kazai içtihatlarla ve hatta mevzuata dahi ancak kendi bütçelerinden gerçekleştirdikleri alımlar ile sağladıkları görülmektedir.

Yargıtay'ın ve diğer tüm yüksek mahkemelerin bütün kararlarına ulaşılacak bir sistem şu anda hukuk sistemimizin en büyük gereksinimlerinden biridir. Böylesi bir ulaşım, yargılama faaliyetinin tüm sùjeleri açısından davanın nasıl gelişeceğini ve hangi hususların dikkate alınması gerektiğinin en büyük kılavuzu olacak ve böylelikle *her olay yeniymişçesine hukuksal emek israfını engelleyecektir.*²⁷⁴

e) Bürokrasi (Kırtasiyecilik)

Kırtasiyecilik anlamında “bürokrasi”, idarenin vatandaşlara kamu hizmetini sunan, devletin yerine getirmekle görevli olduğu işlem, eylem ve kuralları yerine getiren faaliyetidir.²⁷⁵ Oysaki uygulamadaki işleyiş nedeniyle “bürokrasi”

²⁷² Görgün, a.g.e. s. 172.

²⁷³ Bulut M. Ali, Hayta M. Ali, Yargıya Güven, Yeni Türkiye Der. Yargı Reformu Özel Sayısı, Yıl:2, S.10, Yeni Türkiye Medya Hizmetleri, Ankara, 1996, s. 204.

²⁷⁴ Yücel, a.g.e. s. 24.

²⁷⁵ Alan Nuri, İnsan Hakları ve Bürokrasi, Bürokrasi ve İnsan Hakları (Açık Oturum), Türkiye Barolar Birliği, Ankara, 2006, s. 7-8.

denildiğinde hemen akla devlet memurların vatandaşların işini yerine getirmemek için işleri yokuşa sürmesi, devlet makamları arasındaki yazışmalar ya da bir takım prosedürler nedeniyle vatandaşların mağdur duruma düşmesi gibi olumsuz kavramlar gelmektedir. Bunun nedeni, ülkemizde kanunların ve kuralların vatandaşlar için ve vatandaşlar emrinde olduğu gerçeği yerine kanun ve kuralların *vatandaşlara karşı korunması* gerektiği yönünde bir inanış olmasıdır.²⁷⁶

Adalet sistemimizde de ne yazık ki bu olumsuz inanış etkisini göstermekte, sistem çoğu zaman olumsuz anlamda bürokrasinin kendisini göstermesi nedeni ile tıkanmaktadır. Burada öncelikle bürokrasinin denetimine ihtiyaç duyulduğu gerçeği ile karşılaşmaktayız. Şenol, bürokrasi denetiminin “özdenetim” (yani ombudsmanlık) kurumunun getirilmesi ve “yargısal denetim” ile sağlanabileceğini belirtmektedir.²⁷⁷ Nitekim idari yargılama sistemimiz bu bağlamda idare mahkemeleri ve Danıştay bürokrasinin olumsuzluklarını denetlemek ve bertaraf etmek ve idari işlem ve eylemleri denetlemek açısından büyük görev üstlenmektedirler. Ancak yargısal denetimin tek başına yeterli olmadığı görüşünderiz. Çalışma konumuzda olduğu gibi konu “yargılama makam ve süljelerinin oluşturduğu olumsuz manada bürokrasi” olunca, yargılama içinde yargılama işlevsel olmanın ötesinde ancak sorunu biraz daha uzatan bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda, “ombudsmanlık” kurumunun getirilmesinin fayda sağlayabileceği düşünülebilir.

Bundan başka olumsuz manada bürokrasinin yıkılması ve yargılama faaliyetindeki idari işlerde ivme kazanılabilmesi için uygulayıcılara da büyük görev düşmektedir. Öncelikle uygulayıcıların asıl olanın kanunların ve kuralların vatandaşlar için olduğu bilincini kazanmaları ve bunu özümsemeleri gerekmektedir.

²⁷⁶ Loğoğlu Faruk, (“Bürokrasi ve İnsan Hakları” konulu Açık Oturum’daki konuşmasından alıntı), Türkiye Barolar Birliği, Ankara, 2006, s. 22.

²⁷⁷ Şenol Talay, (“Bürokrasi ve İnsan Hakları” konulu Açık Oturum’daki konuşmasından alıntı), TBB, Ankara, 2006, s. 51.

2. Mevzuat ve Usulden Kaynaklanan Etmenler

a) Ceza Kanunu'nun Kapsamı

Gelişen ve dinamik olarak değişen günümüz dünyasında suç çeşitleri de artmakta ve devlet de fazla müdahaleci olarak her alanda suç yaratmaktadır.

Düzeni bozan tüm fiil ve eylemlerin suç olarak ceza kanununda düzenlenmesinin hakimlerin iş yükünü arttırması paralelinde yargılama süreçlerini de arttırdığı belirtilmekte ve bu nedenle bazı kabahatler hakkında ceza verme yetkisinin idareye devredilmesi önerilmektedir. Böylelikle hakimlerin diğer davalar için zaman kazanacağı ve dolayısıyla işlerin süratleneceği belirtilmektedir.²⁷⁸

Suçların ceza mevzuatından çıkartılması (*decriminalisation*) iki yol ile mümkündür. Birincisi, bir suçun tamamen ceza sistemi dışına çıkarılması yani artık o eylemin suç addedilmemesi şeklindedir. Örneğin İngiltere'de 1961 yılında intihar suç olmaktan çıkartılmış, 1994'de reşitler arası eşcinsel ilişki suç olmaktan çıkartılmıştır.²⁷⁹ İkinci yol ise, bazı eylemlerin suç olmaktan çıkartılıp cezai yaptırımla değil de idari mercilerin yaptırımları ile karşılanmasıdır. Böylelikle bazı fiiller ceza hakimlerinin yargılamasına tabi kılınmamakta, bu konuda idari merciler karar vermekte ve ceza hakimi önündeki iş yükü azaltılmaktadır.²⁸⁰

Bu konudaki bir diğer öneri de ceza mevzuatının tamamen taranması ve gerekliliğini ve güncelliğini kaybetmiş yasal düzenlemelerin ayıklanmasıdır.²⁸¹

²⁷⁸ Bkz. Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi'nin Ceza Adaletinin Sadeleştirilmesi Hakkındaki (87)18 sayılı Tavsiye Kararı –tam metin için bkz. Yücel, a.g.e. s. 271-291; Ayrıca bkz. Pradel, a.g.e. s. 190; TÜSİAD, a.g.e. s. 70, 79;

²⁷⁹ Pradel, a.g.e. s. 190-191; ayrıca bkz. Yurtcan, Ceza Adaleti Reformu Çalışmaları, s. 582; Yurtcan Erdener, Türk Ceza Yargılaması Sisteminin Genel Değerlendirmesi, CMUK Sempozyumu, Marmara Üniversitesi İnsan Hakları Ceza Hukuku ve Kriminoloji Araştırma ve Uygulama Merkezi, Beta Yayın., İstanbul, 1999, s. 147.

²⁸⁰ Savona Ernesto, Manna Adelmo, Forte Giacomo, "Emerging Issues and New Patterns on Criminal Legislation", Crime and Criminal Justice in Europe, Council of Europe Publishing, Strasbourg, 2000, s. 63-64; Jehle Jörg Martin, Çev.Gülşah Kurt Yücekul, Savcılık örgütünün rolüne ilişkin Avrupa çapında bir karşılaştırma, Bir Adli Organ Olarak Savcılık (Sempozyum), TBB, Ankara, 2006, s. 76.

²⁸¹ Kunter, Yenisey, Nuhoglu, a.g.e. s. 40.

Gerçekten de mevcut mevzuatta defalarca değişikliğe uğraması nedeni ile bozulmuş kanunlar, binlerce kanun hükmünde kararname, tüzük, yönetmelik, Osmanlı döneminden bu yana yürürlükte olan ve hatta yürürlükte olup olmadığı dahi meçhul olan, dilsel anlatımı sorunlarla dolu birçok metin bulunmaktadır.²⁸²

Türk hukuk sisteminde ne yazık ki tam anlamı ile bir mevzuat kirliliği bulunmakta olup, bu mevzuat dağınıklığı ve keşmekeşi dahilinde kaliteli ve süratli adalet dağıtımını gerçekleştirilmesi mümkün değildir.

b) Tek Celse Esasının Etkin Kullanılmaması ve Duruşmaya Ara Verilmesi

5271 sayılı CMK 190. maddesinde, hükmün duruşmaya ara verilmeksizin tesis edileceği ve zorunlu bir hal var ise duruşmanın davanın makul sürede sonlandırılmasına imkan verecek şekilde ertelenebileceği hüküm altına alınmıştır. Dolayısıyla ceza yargılaması sistemimizde tek celse esası (Duruşmanın Kesiksizliği İlkesi)²⁸³ kabul edilmiş olup kanun koyucu bu suretle yargılamanın mümkün olan en kısa sürede sonlandırılmasını hedeflemiştir.

Ancak gerek eski usul kanunumuz, gerekse yeni usul kanunumuz döneminde teknik imkansızlıklar nedeniyle “tek celse esası” için oluşturulan yasal zemin kullanılamamıştır ve halen dahi kullanılamamaktadır.²⁸⁴ Mülga Ceza Muhakemeleri Usulü Hakkında Kanun’da mahkemelerin duruşmaya verecekleri ara maksimum sürelerle sınırlandırılmıştı.²⁸⁵ 5271 sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu’nda ise duruşmalara ancak zorunlu hallerde ara verilebileceği ve

²⁸² İbrahimhakkıoğlu Uğur, Adalet Reformu, Yeni Türkiye Der. Yargı Reformu Özel Sayısı, Yıl:2, S.10, Yeni Türkiye Medya Hizmetleri, Ankara, 1996, s. 121; Öney Metin, Yargıda Sorunlar, Yeni Türkiye Der. Yargı Reformu Özel Sayısı, Yıl:2, S.10, Yeni Türkiye Medya Hizmetleri, Ankara, 1996, s. 89; Armağan, a.g.e. s. 130; Üçışık Hasan Fehim, Mevzuatın Toparlanması Gereği, Yeni Türkiye Der. Yargı Reformu Özel Sayısı, Yıl:2, S.10, Yeni Türkiye Medya Hizmetleri, Ankara, 1996, s. 227-231.

²⁸³ Yurtcan, Ceza Yargılaması Hukuku, s. 427 vd.

²⁸⁴ Öztürk Bahri, Şüpheli ve Sanık Hakları-Özellikle Savunma Hakkı-, Yargı Reformu 2000 Sempozyumu, Konuşmalar, Bildiriler, Tartışmalar, Belgeler, İzmir Barosu Yay., İzmir, 2000, s. 680 vd.

²⁸⁵ 1412 sayılı mülga CMUK 222. maddesinde; “Duruşmaya zaruret olmadıkça sekiz günden fazla ara verilemez. Tutuklu işlerde zaruret olsa dahi bu süre otuz gün geçemez.” denilmektedir.

verilecek bu aranın davaların makul sürede sonuçlandırılmasını olanaklı kılması gerektiği belirtilmiştir. (CMK mad. 190/1)

Yapılan bu düzenlemede kanun koyucunun duruşmalara ara verilmeksizin devam edilmesi esasını kabullendiği ve ancak zorunlu hallerde ara verilmesini düzenlediği anlaşılmaktadır. Fakat maddenin mevcut lafzı ile belirtilen amacın ne ölçüde gerçekleştirebileceği ancak uygulamanın getirileri ile ortaya çıkabileceği belirtilmektedir.²⁸⁶

c) İddianamenin İadesi (Reddi) Kurumu

İddianamenin reddi veya kanundaki lafzı ile iddianamenin iadesi, ceza hukuku sistemimize 5271 sayılı yeni CMK ile getirilen bir kavramdır. Savcılık tarafından hazırlanan ve mahkeme önüne getirilen iddianamede CMK 174. maddesinde²⁸⁷ belirtilen eksiklikler ya da hatalar bulunmakta ise hakim iddianameyi iade kurumunu devreye sokacaktır. Böylelikle savcılar yeterli bir soruşturma yapmaksızın ceza davası açamayacaklar, mahkemeler delil toplamakla uğraşmayacaklar ve sonuç olarak yargılama süresi hızlanacaktır.²⁸⁸

Gerek yargılama süresinin makul süreyi aşmaması, gerekse de yargılamanın etkinliği ve kalitesi açısından hakimlerin yeni bir düzenleme olan CMK 174. maddedeki iddianameyi red kurumundan daha etkin bir şekilde yararlanmaları ve savcının yetersiz delile istinaden dava açması durumunda hakimnin iddianameyi reddederek birçok dayanaksız dava ile mahkemenin zaman kaybetmesinin önüne geçilmelidir.²⁸⁹

²⁸⁶ İnceoğlu, İnsan Hakları Bakımından Türk Usul Hukukundaki Değişim ve Sorunlar, s. 387.

²⁸⁷ 5271 sayılı CMK 174. maddesinin birinci fıkrası şöyle kaleme alınmıştır: “Mahkeme, iddianame ve soruşturma evrakının verildiği tarihte itibaren 7 gün içinde soruşturma evresine ilişkin bütün belgeleri inceledikten sonra iddianamenin 170. maddedeki unsurları içermediğini tespit ettiğinde, eksik ve hatalı noktaları belirterek iddianamenin Cumhuriyet Başsavcılığına iadesine karar verir.”

²⁸⁸ Yurtcan, Cumhuriyet Savcısının ve Ceza Yargıcının Başvuru Kitabı, s. 30-31; Akıllıoğlu, a.g.e. s. 110.

²⁸⁹ 2006 yılı verilerine göre, CMK 174. mad. uyarınca reddedilen iddianame sayısı sadece 31.034 (%4.2)'dir. (Yücel, a.g.e. s. 133)

Sadece soruşturması tamamlanmış ve delil yeterliliğine ulaşmış dosyaların mahkeme önüne getirilmesi hakimlerin bir de delil toplama aşamasında vakit kaybetmemelerine ve yargılama sürecinin hızlanmasına katkı sağlayabileceği düşünülebilir. Bununla birlikte, taraf vekillerine iddianamenin reddedilmesi talebinde bulunma hakkı verilmesi, Nitekim hakimin değerlendirmesinden kaçabilecek bir nokta olabilmesi ihtimaline karşı taraf vekillerinin de bu husus inceleyip beyanda bulunmaları çelişmeli yargılama ilkesinin sağlanması açısından da önem arz edebilecektir.

İddianamenin reddi kurumunun bir diğer getirisi de şudur: İade edilerek savcılığa geri dönen bir iddianame ile teknik olarak hazırlık soruşturması safhasına geri dönülmüştür. Bu halde savcı soruşturmayı derinleştirecek ve elde ettiği delillerle daha sağlam bir şekilde takipsizlik kararı verebilecek, iddianamedeki sanık ya da sanıkları değiştirebilecek kısacası soruşturmaya konu olayı ikinci kez ele almakla aslında zaten kendisinin neticelendirmesi gereken bir aşamayı sonuna dek götürmek zorunda kalacaktır.²⁹⁰

Nitekim Avrupa Konseyi gerek ilk istişare ziyaretinde gerekse ikinci istişare ziyaretinde bu hususların altını önemle çizmiş ve iddianamenin reddi kurumu henüz hukukumuzda bir tasarı halindeyken bu kurumun getirilmesi ile savcılarının yetersiz delil olmadan dava açmalarının önüne geçileceği belirtilmiştir.²⁹¹

Bu bakımdan yeni CMK ile getirilen bu düzenlemeyi yerinde buluyor ve bu düzenlemenin uygulamada hakimlerce etkin olarak çalıştırılması halinde yargılama süreçlerinin hızlandırılmasında pozitif bir etki yaratacağına inanıyoruz.

²⁹⁰ Yurtcan, Cumhuriyet Savcısının ve Ceza Yargıcının Başvuru Kitabı, s. 31; Yurtcan, Yeni Ceza Muhakemesi Kanunu ve Yorumu, s. 127-128.

²⁹¹ Bjojnberg, Paul, a.g.e. s. 149.

d) Yetki – Görev Ayrımı

Davaların uzun sürmesinde bir başka neden ise, dosyanın esasına girilmeden araştırılması ve çözümlenmesi gereken usuli meseleler olan “yetkili mahkeme” ve “görevli mahkeme” hususlarıdır.²⁹²

Bir mahkemenin kanuna uygun surette yetkili ve görevli olması muhakkak ki kamu yararına getirilmiş bir unsurdur. Ancak Avrupa Konseyi'nin ilk istişare Ziyaret Raporunda da belirttiği üzere, Türk Yargı Sisteminde birçok dava işin esası ile ilgili olmayan yetki, görev, davaların birleştirilmesi gibi konularda oluşan “yapay davalara” ayrılan zaman ile uzamaktadır.²⁹³

Sulh-Asliye mahkemesi ayrımının kaldırılması yargılama süresinin kısaltılması için öne sürülen bir diğer çözüm yoludur.²⁹⁴

İbrahimhakkıoğlu'na göre, sulh mahkemesi – asliye mahkemesi ayrımı işlemleri uzatmaktan ve mahkemeler arası iş yükü dengesini bozmaktan başka hiçbir sonuç getirmeyen, bir faydası olmayan bir ayrımdır ve bu ayrımın kaldırılması yargılamayı hızlandıracaktır.²⁹⁵

Kanaatimizce yazarın bu görüşüne katılmamak mümkün değildir. Gerçekten de uygulamaya bakıldığında birçok davada daha işin esasına girilmeden mahkemeler görev konusunda takılmakta, verilen görevsizlik kararları ile dosyalar mahkemeden mahkemeye gönderilmekte ve büyük süre kayıplarına neden olunmaktadır.

Bu konuda Fransa bir örnek olarak verilebilir. Fransa'daki bölge mahkemelerinde kendi alanlarında uzmanlaşmış tek hakimler bulundurulmakta ve her hakim kendi alanındaki davalara bakmaktadır.²⁹⁶ Dolayısıyla usul ekonomisi

²⁹² Bkz. CMK mad.3 ve CMK mad.12-21 arası.

²⁹³ Bjoinberg, Paul, a.g.e. s. 141.

²⁹⁴ Er, a.g.e. s. 113. Ayrıca bkz. Bulut - Hayta, a.g.e. s. 198; Öney, a.g.e. s. 89. Aksi görüş için bkz. Aşçıoğlu, Yargıda Temel Sorun Doğru ve Güvenli Yargılanma Hakkı, s. 137.

²⁹⁵ İbrahimhakkıoğlu, a.g.e. s. 122.

²⁹⁶ Council of Europe, a.g.e. s. 124.

açısından bakıldığında, her yerel bölgede tek bir mahkeme olması nedeni ile yetki-görev konularındaki uyuşmazlıklar sebebiyle dosyaların sürüncemede kalması söz konusu olmamaktadır. Her bölgede hem hukuk hem ceza davalarına bakan bir mahkeme bulunmakta gelen davalar ise bu mahkemelerde kendi konularına göre ilgili uzman hakime tevdi edilmektedir.

e) Bekletici Mesele

Anayasa'nın 152. maddesine göre, kanunların anayasaya aykırılığı konusunun hakim tarafından ciddi görülmesi halinde, bu mesele Anayasa Mahkemesi'ne gönderilir ve bekletici mesele yapılması zorunludur. Bu nedenle ceza yargılaması sürecinde ortaya çıkan bir anayasaya aykırılık iddiası durumunda Anayasa Mahkemesi kararını verene dek söz konusu dava için bu husus bekletici mesele sayılacak ve ceza mahkemesi bu aykırılık itirazının sonucunu bekleyecektir.²⁹⁷

Burada sorun şudur ki bilindiği üzere Anayasa Mahkemesi kararlarının yazılması ve Resmi Gazete'de yayınlanması büyük zaman almaktadır. Her ne kadar Anayasa'nın 153. maddesinin 1. ve 3. fıkralarında bu sürecin uzamasını engellemek üzere hükümler getirilmişse de uygulamada bu hükümlerin dahi yetersiz kaldığı görülmektedir. Anayasa Mahkemesi'nin iş yükü arttıkça kararların yazılması yazım sürecindeki usulün²⁹⁸ de etkisi ile gecikmektedir.²⁹⁹

Bu nedenle Anayasa Mahkemesi kararlarının yazılması ve Resmi Gazete'de yayınlanması sürecinde yaşanan gecikmenin önlenilmesi büyük önem taşımaktadır. Anayasa Mahkemesi Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun'da

²⁹⁷ Bkz. Yurtcan, Ceza Yargılaması Hukuku, s. 229.

²⁹⁸ Kararların yazım süreci şu şekilde işlemektedir: “ Karar verildiğinde kısa karar yazılmakta ve bu karar davayı açan mahkemeye gönderilmektedir. Kararın verildiği görüşmelere daha önce raporu hazırlamış bulunan raportör yargıç da katılmakta ve müzakerelerin yöneldiği ana düşünceleri not etmekte, daha sonra bu notlardan ve kendi raporun çoğunlukça benimsenmiş bölümlerinden yararlanarak, başkanlıkça ilgili kararın sorumlu redaktörü olarak görevlendirilmiş bulunan üye ile işbirliği halinde, bir karar taslağı hazırlamaktadır. Sorumlu üye bu şekilde hazırlanmış bulunan karar taslaklarına son şeklini verdikten sonra, bu metin çoğaltılıp tüm üyelere dağıtılmakta ve karar gündemine alınıp heyet halinde titizlikle okunup nihai karar metni karara bağlanmaktadır.” (Sağlam Fazlı, Anayasa Yargısının Bazı Sorunları, Bülent Tanör Armağanı, Legal Yay., İstanbul, 2004, s. 524-549.)

²⁹⁹ Sağlam, a.g.e. s. 545.

gerekli mevzuat değişiklikleri yapılarak bu süreç hızlandırılmalıdır.³⁰⁰ Zira anayasaya aykırılık iddialarının incelenmesinin uzun sürmesi de AİHM tarafından aynı kıstaslar ile değerlendirilmektedir.³⁰¹

f) Ceza Yargılamasında Kanun Yolları

Türk Ceza Yargılaması sisteminde kanun yolları olağan ve olağanüstü kanun yolları olmak üzere ikiye ayrılır. Olağan kanun yolları itiraz, istinaf ve temyiz; olağanüstü kanun yolları ise yargılamanın yenilenmesi (muhakemenin dirilmesi, muhakemenin tekrarlanması), Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı'nın itirazı ve kanun yararına bozmadır.³⁰²

Bu bahiste ele alacağımız kanun yolları, ceza yargılamasının uzamasında doğrudan etkisi olan ve bu yönleri ile tartışılan kanun yolları olan istinaf ve temyiz olacaktır.

aa) İstinaf

İstinaf, ilk derece mahkemesi tarafından esas hakkında verilen hükmü hem maddi hem de mesele yönünden inceleyen bir kanun yoludur.³⁰³

İstinaf mahkemeleri ise, 5234 sayılı Adli Yargı İlk Derece Mahkemeleri İle Bölge Adliye Mahkemelerinin Kuruluş, Görev ve Yetkileri Hakkında Kanun ile 2005 yılında ceza adaleti sistemimize yeniden dahil edilmiştir.³⁰⁴ Bu kanunun Geçici 2. maddesinde, Adalet Bakanlığı'nın, bu kanunun yürürlüğe girdiği tarihten itibaren en geç iki yıl içinde kanunun 25. maddesinde öngörülen bölge

³⁰⁰ Kılıçoğlu, a.g.e. s. 312; Sağlam, a.g.e. s. 545 vd.

³⁰¹ Ladewig, a.g.e. s. 91

³⁰² Kunter, Yenisey, Nuhöğlü, a.g.e. s. 1418-1457 (Karar Düzeltme kanun yolu ise istinaf mahkemelerinin düzenlenmiş olması nedeni ile yeni CMK'ya alınmamıştır.)

³⁰³ Kunter, Yenisey, Nuhöğlü, a.g.e. s. 1283-1347; Yurtcan, Yeni Ceza Muhakemesi Kanunu ve Yorumu, s. 189-190.

³⁰⁴ Türk hukuk sisteminde 1871 tarihli "Mehakimi Nizamiye Nizamnamesi" ile nizamiye mahkemeleri iki dereceli olarak kurulmuştu. Ardından 1879 tarihinde daha açık olarak temyiz ile ilk derece mahkemeleri arasında istinaf mahkemeleri getirilmiştir. Sonra Cumhuriyetimizin kurulması ile birlikte 24.04.1924 tarih ve 469 sayılı Kanun ile laik sistemimizde yeri olmayan şeriye mahkemeleri ilga edilirken istinaf mahkemeleri de kaldırılmıştır.

adliye mahkemelerini kuracağı hüküm altına alınmıştır. Geçici 3. maddede ise, kanunun yürürlüğe girdiği tarihten başlayarak en geç iki yıl içinde bölge adliye mahkemeleri için ihtiyaç duyulan bina, araç ve gereçler, yapım, satın alma veya kiralama yoluyla sağlanacağı düzenlenmiştir. Ancak bu süre dahilinde ne binalar, ne hakim savcı kadrosu tahsis edilmiş, ne de mevzuatta var olan bu kanunyolu uygulamada mevcut hale getirilmiştir.³⁰⁵

İstinaf genel tanımıyla, adli yargıda bir ilk derece mahkemesince verilen hükmün hukuki açıdan yeniden incelenmesi, yeniden yargılamasının yapıldığı ikinci derece olağan bir kanun yoludur.³⁰⁶ Diğer bir anlatımla istinafta maddi mesele yeniden ele alınmakla birlikte sadece hukuki denetimde de bulunulabilmektedir.³⁰⁷

Her ne kadar istinaf mahkemelerinde bazı davaların kesin olarak karar bağlanması öngörülmekte ve öte yandan istinaf mahkemelerinin Yargıtay'ın iş yükünü azaltacağı ileri sürülmekteyse de istinaf mahkemelerinde maddi olgular yeniden değerlendirileceğinden ve kural olarak hukuksal denetim açısından Yargıtay'a başvuru yolu kapatılamayacağından ikinci bir yargılama niteliğinde olan istinaf mahkemelerinin yargılama sürecini arttıracığının kabulünün zorunlu olduğu doktrinde ifade edilen görüşler arasındadır. İstinafın yargılama sürecini

³⁰⁵ Adalet Bakanlığı Personel Genel Müdürlüğü'nün 2007 yılı faaliyet raporunda Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu'nun, "Türkiye genelinde görev yapan hâkim, cumhuriyet savcısı ve yardımcı personel sayısının, hem ilk derece adliye mahkemelerinin hem de bölge adliye mahkemelerinin ihtiyacına cevap veremeyeceğinin anlaşılması ve 5235 sayılı Kanunun Geçici 3 üncü maddesinin birinci fıkrasında öngörülen ve bu Kanun yürürlüğe girdiği tarihten başlayarak en geç iki yıl içinde bölge adliye mahkemeleri için tamamlanması zorunlu olan bina, araç ve gereçlerin halen daha sağlanamamış olması" gerekçesi ile bölge adliye mahkemelerinin tüm yurttaki göreve başlayacakları tarihin belirlenmesi hususunu; 5235 sayılı Kanunun Geçici 3 üncü maddesinde öngörülen koşulların tamamlanmasından sonra değerlendireceğine karar verdiği belirtilmektedir. (<http://www.pgm.adalet.gov.tr> [20.11.2008])

³⁰⁶ 5271 s. CMK 272. maddesine göre, ilk derece mahkemelerinde verilen hükümlere karşı istinaf kanun yoluna başvurulabilir. Ancak ölüm cezaları ve on beş yıl ve daha fazla hürriyeti bağlayıcı ceza içeren hükümlerde Bölge Adliye Mahkemeleri resen inceleme yapmak zorundadır. Bununla birlikte istinaf kanun yoluna başvurulamayacak haller de yine madde hükmünde sayılmıştır.

³⁰⁷ Surlu Mehmet Handan, Türk Hukuk Uygulamasının Tarihsel Perspektifi Açısından İstinaf (Üst) Mahkemeleri veya Türk Yargı Sisteminin Dinmeyen Özlemi, Yargı Reformu 2000 Sempozyumu, Konuşmalar, Bildiriler, Tartışmalar, Belgeler, İzmir Barosu Yay., İzmir, 2000, s. 90-114; Yurtcan, Ceza Adaleti Reformu Çalışmaları, s. 139.

uzatması tüm dünyada bu kuruma getirilen en büyük eleştiri olarak karşımıza çıkmaktadır.³⁰⁸

Bu maddi gerçek dışında bir de yeni kurulacak bu mahkemelere ayrılacak mekan ve sağlanacak personel açısından da sıkıntı doğacağı ve mevcut alt yapı dahilinde bu gereklerin karşılanamayacağı gerçeği de göz önünde bulundurulmalıdır. Nitekim bu sebeplerle bölge adliye mahkemeleri halen dahi kurulabilmiş değildir.³⁰⁹ Bu alt yapı eksikleri sağlanmadan bölge adliye mahkemelerinin kurulmasının sistemi daha da tıkayacağı kanısındayız. Ancak şunu da belirtmek gerekir ki, Bölge Adliye Mahkemesi kararlarına karşı direnme (ısrar) yolunun kapatılmış olması (itiraz ve temyize ilişkin hükümler saklı tutularak) yerinde bir düzenlemedir.

Adalet sistemimize ayrılan bütçenin yeterli seviyeye çıkarılması ve istinaf mahkemelerinin fiilen sisteme katılması, mekan ve kadro sorunlarının da çözümlenmesi ile Yargıtay'ın gerçek bir içtihat mahkemesi haline gelmesi ve yargılama kalitesinin artırılması hedeflerinin gerçekleşmesi şüphesiz ki olumlu bir gelişme olacaktır. Ancak ilk derece ile temyiz arasına bir de istinaf kanun yolunu getirmek adalet sisteminin yavaş işleyişine yavaşlık katacaktır.³¹⁰ Öte yandan sistemin temenni edilen hususlara cevaz vermesinin dahi uzun zaman alacağı görüşündeyiz. Dolayısıyla istinaf kanun yolunun ceza adaleti hizmetimizin kalitesini arttırmak yönünde faydalı olmayacağı ve yargılamayı yavaşlatacağı kanaatindeyiz.

³⁰⁸ Yurtcan, Yeni Ceza Muhakemesi Kanunu ve Yorumu, s. 193-196; Surlu, a.g.e. s. 98-99; Demirbaş, a.g.e. s. 362; TÜSİAD, a.g.e. s. 81-83; karşı görüş için bkz. Kunter, Yenisey, Nuhoglu, a.g.e. s. 42, 1294 vd. (Kunter/Yenisey/Nuhoglu'na göre, istinaf mahkemelerinin olmaması ve dolayısıyla ilk derece mahkemelerinin bütün suçlar bakımından her şeyi en iyi şekilde yapmalarının beklenilmesi yargılamayı uzatan asıl neden olacaktır.)

³⁰⁹ Surlu, a.g.e. s. 103.

³¹⁰ Yurtcan, Yeni Ceza Muhakemesi Kanunu ve Yorumu, s. 193-196.

bb) Temyiz

Temyiz, ilk derece mahkemelerinin kararlarındaki aykırılıkların kural olarak bozma yoluyla, istisnai olarak ise ıslah yolu ile giderilmesini amaçlayan kanunyoludur.³¹¹

Türk hukuk sisteminde temyiz edilen ilk derece mahkemesi kararları Yargıtay tarafından onanır ise hüküm kesinleşecektir. Yargıtay tarafından onanmaz ise hüküm ilk derece mahkemesine geri gönderilecektir. Bu noktada ilk derece mahkemesinin kendi kararında direnme (ısrar) veya bozma ya da ıslah kararına uyma hakkı mevcuttur. İlk derece mahkemesi direnme kararı verirse dosya bu kez Yargıtay'da Yargıtay Ceza Genel Kurulu tarafından görülecektir. Belirtmek gerekir ki ilk derece mahkemesinin Yargıtay kararı üzerine kendi önceki kararında direnmesine doktrinde “*Türk tipi ısrar*” denilmektedir.³¹² Çünkü bu uygulamanın dünyanın hiçbir ülkesinde mevcut olmadığı belirtilmektedir.

Bu sistemin bir sonucu olarak hemen her dosya Yargıtay'a sevk edilmekte, ilk derece mahkemelerinde incelenen her dosya ikinci kez Yargıtay'da incelenmekte, ardından ilk derece mahkemesine dönmekte ve yeniden Yargıtay'a (bu kez Yargıtay Genel Kurulu'na) gelebilmektedir. Bununla birlikte olağanüstü kanunyollarının da varlığı düşünüldüğünde Yargıtay'ın da aşırı iş yükü altında olduğu ve bu sebeple bir içtihat mahkemesi olma yolunda zorlandığı gerçeği karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda Yargıtay'ın iş yükünün hafifletilmesi yolunda önlemler alınmalıdır.

3. Davayı İnceleme Yöntemleri

a) Tanıklık

Ceza yargılaması sırasında tanık dinlenmesi, tanığın duruşmaya çağırılmasındaki teknik ve usuli zorluklar ve sistemdeki aksaklıklar nedeni ile

³¹¹ Kunter, Yenisey, Nuhoğlu, a.g.e. s. 1347.

³¹² Kunter, Yenisey, Nuhoğlu, a.g.e. s. 1403 vd.

çoğu kez yargılama faaliyetini uzatan ve duruşmaların ertelenmesine neden olan bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Ülkemiz hukuk sisteminde yargılama sırasında tanık dinlenilmesi için, eğer ki tanık taraflarca mahkemeye getirilemiyorsa tanığın adresine tebligat çıkarılmakta, tebligat yapılamamış veya yapıldığı halde tanık gelmemiş ise tanık hakkında zorla getirme kararı çıkarılmakta ve tanığın bir gün bir şekilde polis tarafından yakalanıp mahkeme önüne getirilmesi beklenilmektedir. Bu durumun çoğu zaman aylar süren bir çabaya dönüştüğü bilinmektedir. Özellikle dinletilmesi gereken tanık şehir dışında ise, ilgili yer mahkemesine talimat yazılması, bu talimat yazısının ilgili mahkemeye tebliğ edilmesi, tebliğ alan talimat mahkemesinin ilgili tanığa davetiye çıkartması, tanığa tebligat yapılamamış veya tanık gelmemiş ise tanık hakkında zorla getirme kararı çıkarılarak bunun sonucunun beklenmesi, tanığın dinlenmesi ve ardından talimat evraklarının asıl mahkemeye tebliğ edilmesi gibi keşmekeş ve çoğu zaman uzun sürelerle tıkanan bir süreç söz konusu olmaktadır. Gelişen teknolojinin getirdiği yenilik ve imkanların bu alanda da mümkün olabildiği ölçülerde kullanılmasının yargılama sürecini hızlandıracağı kanaatindeyiz.

Bu bağlamda yeni CMK 43. madde düzenlemesini ve bu kapsamda getirilen yenilikleri yerinde buluyoruz. CMK 43. maddenin 2. fıkrasına göre, tanıkların çağrılması telefon, telgraf, faks, elektronik posta gibi araçlardan faydalanılarak da yapılabilir. Ancak maddede tanığın çağrı kağıdı ile çağrılmasına bağlanan sonuçların burada uygulanmayacağı belirtilmiştir. Böylelikle teknolojik imkanlar vasıtası ile tanık çağırılmayı mümkün kılan hükmün gerçekte efektif bir faydası kalmamaktadır. Bu nedenle ilgili madde hükmü anlamsız bırakılmıştır. Kanaatimizce teknolojik imkanlar ile çağrı yapılması kurumunun teknik özel düzenlemelerle desteklenmesi yerinde olabilecektir.

Örneğin bireylere isteğe bağlı fakat resmi elektronik posta adresi verilmesi ve bu adreslere gönderilen e-postaların okundu bilgisi ile tebligatların yapılmış sayılması bir alternatif çözüm olarak düşünülebilir. Ülkemizin halen gelişmekte

olan ülkeler kategorisinde olması ve her vatandaşının internet teknolojisi kullanamaması nedeni ile “isteğe bağlı” resmi e-posta adreslerini öneri olarak düşünmekteyiz. Önerdiğimiz sistem, internet kullanan vatandaşların devletten alacakları resmi e-posta adresleri ve elektronik imzaları ile tüm resmi işlemlerini internet üzerinden gerçekleştirebilecekleri bir network sistemi kurulmasıdır. Böylelikle bu sisteme dahil olan vatandaşlar açısından tebligatların daha hızlı yapılabileceği düşünülebilir. İnternet kullanmayan vatandaşlar (resmi e-posta almamış olan vatandaşlar) ise eski hükümlere tabi kılınacak ve böylelikle hiçbir vatandaş hak kaybına uğramayacak, mağdur olmayacaktır.

Öte yandan bir diğer alternatif olarak tanık dinlenilmesinde yukarıda açıklanan çaba ve zaman kaybı yerine video konferans yolu ile tanıkların adliyeye gelmeden Mahkeme tarafından dinlenilmesi Avustralya’da kullanılmakta ve tanığın dinlenilmesi sürecinde yukarıda sayılan nedenlerle oluşan zaman kaybı önlenilmektedir. Ancak bu teknolojinin kullanılmasının “delillerin incelenmesindeki doğrudanlık ilkesi” ile çelişmesi sorunu da tartışılan bir boyuttur.³¹³

Bir tanığın talimat yolu ile dinlenmesinde yargılamayı yapan hakimin sadece celse zabtının okunması ile yetindiği düşünüldüğünde, tanığın video konferans yolu ile dinlenmesinin doğrudanlık ilkesine hiçbir şekilde hanel getirmeyeceği sonucuna varılabilir. Öte yandan kayda alınan tanık beyanlarının hakimlerce yeniden dinlenmesi, yavaşlatılması imkanının bulunması da bu sistemin olumlu bir diğer yönü olarak değerlendirilebilir.³¹⁴

Tanığın video konferans yolu ile dinlenilmesi için adliyelerde teknik olarak donatılmış özel odalar kullanılması düşünülebilir. Böylece tanık kendisine en yakın bulunan bir adliyede, aleniyet ilkesine uygun olarak halka açık bir ortamda naklen dinlenilebilir. Böylelikle hem yargılamayı yapan mahkeme hakimi tarafından dinlenmesi sağlanmış olur hem de talimat yolu ile dinlenme

³¹³ Pekcanitez, Yargılamanın Hızlandırılmasına İlişkin Avrupa Usul Hukukundaki Gelişmeler, s. 72

³¹⁴ Pekcanitez, Yargılamanın Hızlandırılmasına İlişkin Avrupa Usul Hukukundaki Gelişmeler, s. 72

prosedürünün yargılamayı uzatma konusundaki etkilerinin önüne geçilmiş olunur.³¹⁵

b) Bilirkişilik Kurumu

Çözümü özel uzmanlık ve teknik bilgi gerektiren konularda ceza hakiminin bilirkişiye başvurabileceği CMK'nın 63. maddesinde düzenlenmiştir. Kanun koyucu bilirkişiye başvurmayı genelde ihtiyari olarak düzenlemişse de bazı durumlarda bilirkişiye başvurmak zorunludur.³¹⁶ Burada önemli olan nokta şudur ki, CMK 63. madde gereği hakim hukuki konularda bilirkişiye başvuramaz.³¹⁷

Ancak ne yazık ki uygulamada hukuki görüşler de dahil olmak üzere hemen her konuda bilirkişilik kurumuna müracaat edilmekte, bilirkişiler hakimin bilmesi beklenemeyecek teknik bilgi gereken konularda bilgi almak için değil de adeta genel hakim danışmanı olarak kullanılmaktadırlar. Bilirkişiler hakimlerin ya da savcılarının dosyalarını inceleyip çözüm üreten makamlar konumuna gelmişlerdir.³¹⁸ Bir diğer ifade ile *“bilirkişilik kurumu kötüye kullanılmaktadır.”*³¹⁹ Bu nedenle bilirkişilik kurumu yargılama sürecini uzatan faktörlerin başında gelmektedir. Gerçekten de uygulamaya bakıldığında dosyaların aylarca bilirkişilerde kaldığı ve salt bu sebeple yargılama sürelerinin uzadığı görülmektedir. Bu konuda bilirkişilere de bir sorumluluk yüklenmesinin ve raporların süresinde verilmemesi halinde belirli müeyyidelerle karşılanmasının yerinde olabileceği kanaatindeyiz.

³¹⁵ Pekcanitez, Yargılamanın Hızlandırılmasına İlişkin Avrupa Usul Hukukundaki Gelişmeler, s. 52-74; ayrıca bkz. Öztürk, Ceza Muhakemesi ve İnternet, s. 498.

³¹⁶ Bkz. TCK mad. 74, mad. 86, mad. 89, mad. 73, mad. 75, mad. 76, mad. 77, mad. 78

³¹⁷ 5271 sayılı CMK'nın 63. maddesi şöyledir: *“Çözümü uzmanlığı, özel veya teknik bilgiyi gerektiren hallerde bilirkişinin oy ve görüşünün alınmasına re'sen, cumhuriyet savcısının, katılanın, vekilinin, şüphelinin veya sanığın, müdafinin veya kanuni temsilcinin istemi üzerine karar verilebilir. Ancak hakimlik mesleğinin gerektirdiği genel ve hukuki bilgi ile çözülmesi olanaklı konularda bilirkişi dinlenemez.”* Eski CMUK'da böyle bir düzenleme bulunmamakta doktrinde ve kazai içtihatlarda ise hakimin hukuki konularda bilirkişiye başvuramayacağı kabul edilmekteydi. Ancak uygulamada hemen her konuda hakimlerin bilirkişiye başvurmalarından olsa gerek kanun koyucu yeni CMK'da bu hususu açıkça düzenlemiştir. (Bkz. Kunter, Yenisey, Nuhoğlu, a.g.e. s. 596)

³¹⁸ Yurtcan, Yeni Ceza Muhakemesi Kanunu ve Yorumu, s. 44.

³¹⁹ Kılıçoğlu, a.g.e. s. 309.

Öte yandan hukuki konularda dahi bilirkişiye gidilmesi kanunun açık hükmüne ve hukukun temel ilkelerine aykırıdır. Hakimlerin hemen her hususta bilirkişiye gitmelerinin nedeni kimi zaman manevi sorumluluktan kurtulmak kimi zaman ise iş yükü nedeniyle karar oluşumunda destek almaktır.³²⁰

Burada kolaylıkla gerçekleştirilebileceğine inandığımız temel çözüm, hakimlerin CMK 63. maddesine uygun olarak kendi hukuki ve genel kültür bilgisini ve deneyimini kullanabileceği konularda bilirkişi kurumuna müracaat etmeme prensibini özümsemelerinin sağlanmasıdır. Bunun dışında CMK 66. maddesinde bilirkişi incelemesi için bilirkişilere tanınacak sürenin en fazla 3 ay olması düzenlenmiş ve bu sürenin 3 ay daha uzatılabileceği hüküm altına alınmıştır.³²¹ Mülga CMUK'daki düzenlemede ise bu süre 2 ay idi.³²² Görülmektedir ki kanun koyucu ne yazık ki dosyaların bilirkişide oluş sürelerinin yargılamayı ne denli etkilediğini yeterince dikkate almamış olacak ki zaten uzun olan bir süreci daha da uzatma yoluna gitmiştir.³²³

c) Tebligat Prosedürü

Tebligat, *“hukuki bir işlemin ilgili bir kimsenin bilgisine sunulması için yetkili makamın yasa ve yöntemine (usulüne) uygun bir biçimde yazı veya ilanla yaptığı bildirim işlemidir.”*³²⁴

Türk ceza hukukunda tebligat prosedürü 7201 sayılı Tebligat Kanunu ile CMK hükümleri çerçevesinde gerçekleştirilmektedir. Ceza yargılaması bireysel hak ve

³²⁰ Demirbaş, a.g.e. s. 360.

³²¹ 5271 sayılı CMK 66. Maddeye göre: *“Bilirkişi incelemesi yaptırılmasına ilişkin kararda, cevaplandırılması uzmanlığı, özel veya teknik bilgiyi gerektiren sorularla inceleme konusu ve görevin yerine getirileceği süre belirtilir. Bu süre, işin niteliğine göre üç ayı geçemez. Özel sebepler zorunlu kıldığında bu süre, bilirkişinin istemi üzerine, kendisini atayan merciin gerekçeli kararıyla en çok üç ay daha uzatılabilir.”*

³²² 1412 sayılı mülga CMUK 75. maddeye göre; *“Bilirkişi mütalaasını yazı ile bildirir. Ancak, hemen mütalaa verilmesi mümkün olan işlerde bilirkişinin sözlü mütalaa ile yetinilebilir ve bu mütalaa tutanağa geçirilerek imza ettirilir. Bilirkişi yazılı mütalaa için tayin edilen süre içerisinde vermeğe mecburdur. Bu süre, işin niteliğine göre iki ayı geçemez. Belirlenen süre içerisinde mütalaa vermeyen bilirkişi hakkında 63 üncü madde hükmü uygulanır.”*

³²³ Inceoğlu, İnsan Hakları Bakımından Türk Usul Hukukundaki Değişim ve Sorunlar, s. 388.

³²⁴ Yılmaz Ejder, Hukuk Sözlüğü, Yetkin Hukuk Yay., Ankara, 1996, s. 794.

özgürlüklerin kısıtlandırılması sonucunu doğurabildiğinden bu alanda tebligatın ilgiliye yapılmasının çok önemli bir yeri mevcuttur.

Fakat Tebligat Kanunu hükümlerinin oldukça karmaşık olduğu, esasen bu hükümlerin hukukçular tarafından dahi zor anlaşılmakta olduğu ve birçok yorum farklılıklarına neden olduğu doktrinde ifade edilmektedir.³²⁵ Bu nedenle bu kanun hükümlerinin posta dağıtım memurlarınca tam anlamıyla uygulanabildiğini söylemek güçtür.

Tebligat sisteminin doğru, etkin ve hızlı çalışması yargı sisteminin de hızlı çalışmasına etki edecek bir faktördür.³²⁶

Nitekim salt tebligat işlemindeki eksiklikler ya da usulsüzlükler nedeni ile Yargıtay ceza dairelerinin geri çevirme kararı ile dosyaların ilk derece mahkemelerine geri gönderilmesi ile yargılama süresinin uzamasına neden olmaktadır. Bu konu hakkında aşağıda sunulan tabloda yer alan veri³²⁷ durumun bir özeti niteliğindedir.

Tablo 3. Yargıtay Ceza Dairelerinin Devreden, Geri Çevrilen, Karara Bağlanan ve Yeni Gelen Dosya Sayıları

YIL	GEÇEN YILDAN DEVİR	YENİ GELEN DOSYA	TOPLAM	KARARA BAĞLANAN DOSYA	GERİ ÇEVİRME	DEVİR
2003	87429	163817	251246	118221	3941	133025
2004	133025	194845	327870	130270	3923	188600
2005	188600	147771	336371	200236	3809	136135
2006	136135	149074	285209	144204	5275	141005

* Demirağ Fahrettin, Adil Yargılanma Hakkı Bağlamında Tebliğnamenin Tebliği, Ord. Prof. Dr. Sulhi Dönmezer Armağanı, C.I, Türk Ceza Hukuku Demeği-Atatürk Araştırma Merkezi Başkanlığı, Ankara, 2008, s. 665-70.

³²⁵ TUSIAD, a.g.e. s. 98

³²⁶ Ruhi Ahmet Cemal, Tebligat Hukuku, 5. Baskı, Seçkin Yay., Ankara, 2007, s. 28.

³²⁷ Demirağ Fahrettin, Adil Yargılanma Hakkı Bağlamında Tebliğnamenin Tebliği, Ord. Prof. Dr. Sulhi Dönmezer Armağanı, C.I, Türk Ceza Hukuku Derneği-Atatürk Araştırma Merkezi Başkanlığı, Ankara, 2008, s. 665-70. (Yazar tabloyu Yargıtay Ceza Genel Kurulu Yazı İşleri Müdürlüğü'nce hazırlanan çizelgelerden özet olarak almıştır.)

Yukarıdaki tablodaki geri çevirme kararlarının neredeyse tamamının tebligat eksiklikleri nedeni ile verildiği belirtilmektedir.³²⁸ Geri çevirme kararı sayısının bu denli yüksek olması uygulamadaki tebligat ile ilgili sorunları ortaya koyduğu gibi, sırf bu nedenle dahi yargılama süresinin uzadığına da işaret etmektedir.

Yine tebligat prosedürümüzün yargılama süresini uzattığı konusunda 4829 sayılı kanun gerekçesinde de yer verilmiştir. Gerekçede, Türk yargı sisteminin işleyişinin yavaş olmasının sistemle ilgili en önemli şikayet olduğu vurgulanmakta ve bu durumun vatandaşların hukuk ve adalet sistemine olan güvenlerini sarsmakta olduğu belirtilmiştir. Bu bağlamda tebligat prosedüründeki gecikmelerin de yargılamayı uzatan faktörlerden biri olduğuna değinilmiş ve yargıyı hızlandırarak adaletin zamanında gerçekleştirilmesini sağlamak için Tebligat Kanunu'nda değişiklik yapılmasının gerekli görüldüğü vurgulanmıştır.

Tebligatta önemli olan tek nokta bir hukuki işlemde ilginin bilgi edinmesini sağlamak değildir. Bu nokta kadar bildirme işlemi yapılırken usule uygun davranıldığına belgelenebilmesi de önemlidir. Zira adil yargılanma ilkesinin bir gereği olan çelişmeli yargılama ilkesi de mahkemeye sunulan her belge ve bilgiden tarafların bilgi sahibi olması imkânının sağlanmasını gerektirir.³²⁹

Tebligat prosedürünün ve dolayısıyla sürecin hızlandırılması yeni CMK ile önemli bir değişiklik getirilmiştir. 1412 sayılı eski CMUK 34. maddesinde tebligat işlerinin cumhuriyet savcılığı tarafından yapılacağı öngörülmüşken yeni CMK 36. madde ile hakimin her tür tebligatı yapacağı düzenlemesi getirilmiştir. Şüphesiz ki bu düzenleme ile bürokrasinin önüne geçilmiş ve süreçte hızlilik sağlanabilmesi yönünde bir adım atılmıştır.³³⁰

Öte yandan gelişen teknolojinin bir getirisi olan elektronik posta servislerinin de yasal tebligatlarda kullanılması konusu oldukça önemli ve güncel bir tartışma

³²⁸ Demirağ, a.g.e. s. 679.

³²⁹ Demirağ, a.g.e. s. 671.

³³⁰ Yılmaz Zekeriya, Tüm Değişikliklerle Ceza Muhakemesi Kanununun Getirdiği Yenilikler ve Yargılama Sistemi, Seçkin Yay., Ankara, 2005, s. 30.

alanı olmakla beraber, elektronik posta sisteminin yargı faaliyetlerinde tebligat açısından kullanılmasının geciken ve yapılamayan tebligatlar nedeniyle uzayan yargılama sürecini önemli ölçüde kısaltabilecek bir araç olabileceği kanısındayız. Nitekim bu konuda oluşturulan Tebligat Kanunu'nda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Tasarısı elektronik posta yolu ile ilgili düzenlemelere yer vermiştir.³³¹ Söz konusu tasarının hukuk sistemimizde tebligat konusunda yaşanan sorunları aşabilmek bakımından umut verici gözüktüğü kanaatindeyiz.

İnternet tüm kamuya açık bir sistem olduğundan bu yol ile tebligat yapmanın sakıncaları arasında öncelikle tebligatın yapıldığı anın tespit edilmesindeki güçlük söz konusu olacaktır. Avusturya'da kullanılmakta olan bir sistem elektronik yolla tebligatların merkezi bir sistemde toplanmasıdır. Bu sistem dahilinde herkesin bir posta adresi bulunmakta ve buraya yapılan tüm tebligatların bireylere ne zaman ulaştığı tespit edilebilmektedir.³³²

Kanaatimizce bu konuda UYAP sisteminden faydalanılması mümkün olabilir. Asile yapılan tebligat dışında, vekillere yapılan tebligatların UYAP sisteminde oluşturulacak bir posta merkezinden yapılmasının yargılamaya önemli bir sürat katacağı düşüncesindeyiz. Zira bir hukuk süjesi olan avukatların da UYAP sistemine etkin olarak dahil edilmeleri, kendilerine verilen posta adreslerinden sorumlu tutulmaları ve kendilerine tebligatların bu yol ile yapılması hem vakit kazanımı hem de maliyet bakımından yargılama faaliyetinin hızlanmasına etki edecektir.

4. Yargılama Faaliyetlerinin Mekanı ve Zaman Yönetimi

a) Adliye Binaları ve Duruşma Salonlarının Niteliği

Adalet hizmetlerinin sağlandığı binaların çoğu eski yapılar olup fiziki olarak ihtiyacı karşılayabilmekten uzak durumdadırlar. Bu binalar yetersiz olmakla birlikte çoğu pasajların, hükümet konaklarının ya da iş hanlarının bir köşesine

³³¹ Tasarının tam metni için bkz. <http://www.kgm.adalet.gov.tr/gg/tblgtkantast.pdf> [07.11.2008]

³³² Pekcanitez, Yargının Hızlandırılmasına İlişkin Avrupa Usul Hukukundaki Gelişmeler, s. 70.

sıkıştırılmış durumdadır. Öte yandan fiziki ihtiyacın da dışında ve fakat en az onun kadar gerekli bir diğer olgu, adliye binalarının görünüş ve mekan olarak bireylere güven ve adalet hissi veren ortamlar olmasındaki önemdir.³³³ Oysaki Adalet Gözet Projesi kapsamındaki Adliye Gözlemleri araştırmasına göre, İstanbul adliyelerinin genelde bakımsız, kararmış ve loş binalardan oluşmakta, mahkemelerin %12.3'ünde ayrı bir duruşma salonu olmadığından duruşmalar hakim odasında yapılmaktadır.³³⁴ Adliye salonlarındaki olumsuz fiziki şartların bu binalarda çalışan personelin çalışma şevk ve performansını düşüreceğini de söylemek mümkündür.

Türkiye'de yüksek mahkemeler dışındaki yargı organlarının kendilerine ait bir bütçeleri bulunmamaktadır. Yargı organları giderleri Adalet Bakanlığı bütçesinden karşılanmaktadır.³³⁵ Konsolide bütçeden adalete ayrılan pay 2008 yılında % 1,22 iken 2009 yılı tasarısında ise % 1,27 olarak belirlenmiştir.³³⁶ Diğer bir anlatımla devletin üç ana erkenden bir olan “yargı” için devlet kendi gelirinden ancak %1,22'lik bir kısmı ayırmaktadır. Yargıya ayrılan bu payın içerisinde personel maaşları ve harcamalarının olduğu da hesaba katıldığında, bina ve ekipman yatırıma neredeyse pek bir ödenek kalmadığı ortaya çıkmaktadır.³³⁷ Yargıya ayrılan bu bütçe arttırılmadığı sürece elverişsiz bina, ekipman gibi sorunların çözülmesinin mümkün olmadığı ifade edilebilir. Öte yandan son yıllarda birçok yeni ve teknik donanımlı adliye binalarının inşa ediliyor olmasının da olumlu bir gelişme olarak burada altının çizilmesi yerinde olacaktır.

³³³ Demirbaş, a.g.e. s. 362-365.

³³⁴ Kalem Seda, Jahic Galma, Elveriş İdil, Adliye Gözlemleri İstanbul Mahkemeleri : Fiziksel Koşullar, Duruşmalar ve Gecikmeler, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay., İstanbul, 2008, www.adaletgozet.com

³³⁵ Bjoinberg - Paul, a.g.e. s. 123.

³³⁶ Bkz. Adalet Bakanı Mehmet Ali Şahin'in TBMM Plan ve Bütçe Komisyonunda Yaptığı 2009 yılı bütçe sunuş konuşması (Bkz. <http://www.basin.adalet.gov.tr/bkonusma/bkonusma.html> [20.11.2008]).

³³⁷ Bjoinberg - Paul, a.g.e. s. 122-123.

b) Duruşma Salonlarının Etkin Kullanımı

Uygulamaya bakıldığında adliye binalarındaki odalar mahkeme kalemi, duruşma salonu ve hakim odası olarak tasnif edilmektedir. Genellikle en büyük alana sahip olan duruşma salonlarının çoğu haftada yalnızca 2 ya da 3 gün kullanılmaktadır.

Bir adliye dahilinde ilave mahkemeler açılarak iş yükü hafifletilmeye çalışıldığında, yukarıda bahsedilen bu sistem mekan yetersizliği nedeni ile yeni mahkemeler açılmasına engel olmaktadır. Zira adliye binalarındaki odaların etkin dağıtımını bu bağlamda oldukça önemlidir. Duruşma salonlarının birden fazla mahkeme tarafından ortak ve etkin çalışma saatleri ile kullanımı sağlanırsa, açılacak mekanlara yeni mahkemeler kurulabileceği ve iş yükünün bu yolla azaltılabileceği düşünülebilir.

Nitekim Avrupa Konseyi 2004 istişare ziyaret raporunda da bu yöndeki tavsiyelerini dile getirmiş ve mevcut duruşma salonlarının farklı heyetler tarafından haftanın tüm günleri kullanılarak adliyelerdeki mekan kullanımının etkinliğinin artırılması gerektiğini vurgulamıştır.³³⁸

c) Yargıda Kullanılan Araç-Gereç Yetersizliği

Yargılama faaliyetlerinde gelişen teknolojiye faydalanılmasının önemine çalışmamızın yukarıdaki kısımlarında değinilmiştir. Bununla beraber adliyelerde kullanılan araç ve gereçlerin de gerek sayı gerekse nitelik olarak artırılması gerekmektedir.

Gerek soruşturma gerekse yargılama aşamalarında süratli, güvenilir ve her zaman ulaşılabilir tespitler yapılması açısından ses kayıt ve görüntü kayıt cihazlarının kullanımına geçilmeli ve bu alanlarda gerekli mevzuat değişiklikleri gerçekleştirilmesinin yerinde olacağı ifade edilebilir.³³⁹

³³⁸ Bjoinberg - Paul, a.g.e. s. 127.

³³⁹ Demirbaş, a.g.e. s. 364.

d) Çalışma Saatlerinin Verimliliği

Ülkemizde adliyelerin çalışma saatlerinin çağın ve iş yükünün gereksinimlerini karşılamayacak kadar verimsiz düzenlendiği bir gerçektir. Adliyeler 08:30–17:30 saatleri arasında faaliyet göstermektedirler. Burada bir saat de öğle tatiline ayrılmakta ve sonuç olarak günde sabahtan 4, öğleden sonra 4 saat olmak üzere toplam 8 saat çalışan, hafta sonları çalışmayan bir sistem karşımıza çıkmaktadır.

Öte yandan konu ceza yargılaması olunca, vatandaşların bu hizmete ihtiyaçlarının sadece mesai saatlerinde olmayacağı, şüpheli konumuna düşen her bireyin en kısa zaman dahilinde hakim önüne çıkma hakkının bulunduğu da nazara alınarak, ceza yargılamasının mesai saatleri dışında da düzenli olarak icra edilmesindeki gereklilik ortaya çıkmaktadır.

2802 sayılı HSK'nın 54. maddesi uyarınca; *“Hakim ve Savcılar, haftalık çalışma süresi ve günlük çalışma saatleri yönünden Devlet Memurları Kanundaki hükümlere tabidirler. Ancak, hizmetin gerekleri ve görevin özelliklerinden doğan haller ve özel kanunlardaki hükümler saklıdır.”*

Bu konuda Adalet Bakanlığı Eğitim Dairesi tarafından hakimlere verilen seminer sonrasında oluşturulan raporda³⁴⁰ da ifade edildiği üzere, 2802 sayılı Kanun'dan hareketle yeni CMK'nın gerektirdiği şekilde hakimlerin görev gereklerine uygun nöbet düzenlemesi yapılması ve buna göre mesai dışındaki çalışma saatlerini düzenlemesi gerekmektedir.³⁴¹

Kanaatimiz de söz konusu düzenlemenin bir an önce yapılmasının gerektiği yönündedir. Çünkü ceza adaleti sisteminde insan haklarına saygılı, adil bir yargılama gerçekleştirilmesi ve yargılamanın süratle gerçekleştirilmesi için soruşturma safhasındaki bir çok işlem için hakim kararı gerekmektedir. Bu nedenle uygulamada mesai saatleri dışında görev yapan hakime ihtiyaç duyulduğu ortadadır. Yine aynı raporda mesai saatleri dışında görev yapacak hakimlerin bu görevi nöbet esasına göre yerine getirmeleri önerilmiştir. Diğer yandan bu konuda

³⁴⁰ <http://www.ceza-bb.adalet.gov.tr/makale/163.doc> [26.11.2008]

³⁴¹ Bu konuda ayrıca bkz. Batum - Yenisey - Erkut – İnceoğlu, a.g.e., s.139.

öğretimizde “vardiyalı çalışma” önerileri ileri sürülmektedir. Nitekim Yücel’e göre, mevcut adliye mekânlarının hafta sonları da kullanımı sağlanacak şekilde vardiyalı kullanılması benimsenmelidir.³⁴²

e) Adli Tatil Müessesesi

5271 sayılı CMK 331. maddesine göre, ceza işlerini gören makam ve mahkemeler her yıl Ağustos’un birinden Eylül’ün beşine kadar tatil olunur. Davaların uzun sürmesinin yargı sistemimizdeki en büyük sorunlardan biri olduğu hukuk camiasındaki herkes tarafından ileri sürülmekte iken, adalet sistemimizin yılda 35 gün tatil edilmesi olgusu hayret vericidir.³⁴³

Adli tatil kurumu ile mahkemelerin yıllık izne çıkması anlayışı yerine, hakimlerin de diğer tüm kamu görevlileri gibi izne çıkmaları ve fakat mahkemelerin çalışmaya devam etmeleri sağlanmalıdır.³⁴⁴

VI. CMK’DA YARGILAMA SÜRESİNİ KISALTMAYA YÖNELİK DÜZENLEMELER

Yeni CMK gerekçesinde, adil ve hakkaniyete uygun yargılanma hakkına saygılı olmak çerçevesinde bu konuda gereken usul hükümlerinin kanuna dahil edilmesi amacının güdüldüğü vurgulanmaktadır. Bu nedenle 5271 sayılı yeni CMK’da yargılamanın süresinin kısaltılması ve iş yükünün mümkün olduğu ölçüde azaltılmasına yönelik olarak bazı düzenlemelere gidilmiştir. Bunun yanında iş yükünün azaltılması paralelinde yargılama süresinin kısaltılması için alternatif uyuşmazlık çözüm yöntemleri (*Alternative Dispute Resolution*) diğer bir ifade ile uyuşmazlıkların ceza adaleti sisteminden ayıklanmasına ilişkin alternatiflerin kullanımının etkinleştirilmesi gerektiği belirtilmekte³⁴⁵ olup, yeni CMK’ya bu yönde düzenlemeler de dahil edilmiştir. Bu yaklaşım ile

³⁴² Yücel, a.g.e. s. 31, dipnot 35.

³⁴³ Bkz. Moroğlu Erdoğan, Hukuk ve Yargı Reformu, Yeni Türkiye Der. Yargı Reformu Özel Sayısı, Yıl:2, S.10, Yeni Türkiye Medya Hizmetleri, Ankara, 1996, s. 181.

³⁴⁴ Bkz. Öney, a.g.e. s. 89.

³⁴⁵ Bu konuda bkz. Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi’nin Ceza Adaleti’nin Yönetimi Hakkındaki (95)12 sayılı Tavsiye Kararı. Tam metin için bkz. Yücel, a.g.e. s. 282-286.

uyuşmazlıkların bazılarının taraflarca veya tarafların avukatları aracılığı ile mahkeme öncesinde, yargılama sırasında fakat mahkeme dışında veya mahkemede çözümlenmesi öngörülmektedir.³⁴⁶

Çalışmamızın sonuç kısmında tüm önerilerimizi toplu olarak değerlendirmeden önce, konunun özelliği nedeni ile bu düzenlemelere burada ayrıca yer verilmiştir.

A-Ön Ödeme Uygulaması

5237 sayılı Türk Ceza Kanunu'nun 75. Maddesinde hüküm altına alınan ön ödeme kurumu, ceza miktarı düşük olan bazı suçlarda failin yargılanmaksızın belli bir miktar para cezasını yatırarak kamu davasının açılmamasını veya açılmış olan bir kamu davasının düşürülmesini amaçlayan, ceza yargılaması süresini hızlandıran ve ceza hakimlerinin iş yükünü azaltan bir kurumdur.³⁴⁷

TCK'nın 75. maddesinde düzenlenen ön ödemenin bir *yargılamasız cezalandırma* yöntemi olduğunu söylemek mümkündür.³⁴⁸ Ön ödeme sisteminde savcılığın yaptığı araştırma ile suçun işlendiği tespit edilince ilgili kendi iradesi ile savcılığın belirlediği cezayı ödemekte ve kamu davası açılmadan, yargılama yapılmadan infaz aşaması ile konu çözümlenmektedir.

Yine ön ödeme kurumundan dava açılmış ancak yargılamaya başlanılmamış olması haline de faydalanılabilir.³⁴⁹

Böylelikle mahkemelerin iş yükünde azalma sağlanmakta olup bu husus da yargılama sürecinin hızlandırılmasına yardımcı olmaktadır.³⁵⁰

³⁴⁶ Yücel, a.g.e. s. 37.

³⁴⁷ Hafizoğulları, a.g.e. s. 414. Ön ödeme kurumuna 1998 yılında yapılan reformlar ile büyük işlerlik kazandırılmıştır. Nitekim 1996 yılı verilerine göre ön ödeme kurumu ile kamu davası açılmayan iş sayısı 228.671, yargılama evresinde ortadan kaldırılan dava sayısı ise 193.290 olmak üzere toplam 421.961 iş sistem dışı bırakılmıştır. Bu konuda detaylı bilgi için bkz. Yücel, a.g.e. s. 44-45.

³⁴⁸ Yurtcan, Cumhuriyet Savcısının ve Ceza Yargıcının Başvuru Kitabı, s. 147.

³⁴⁹ Kunter, Yenisey, Nuhoğlu, a.g.e. s. 1057.

³⁵⁰ Ön ödeme kurumu benzeri bir sistem ABD'de yaygın olarak kullanılan "plea bargaining" olarak adlandırılan savcı ile sanığın anlaşarak hakim huzurunda yargılama yapılmaksızın sanığın cezayı kabul ettiği sistemdir. Detaylı bilgi için bkz. Yücel, a.g.e. s. 37.

B- Uzlaşma

5271 sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu'nun 253 ve devamı maddeleri³⁵¹ ile getirilen uzlaşma müessesesi yargılama sürecinin hızlandırılması bakımından oldukça önemli bir kurumdur. Zira bu müessesede, söz konusu ihtilaf yargı makamları önüne taşınmadan tarafların kendi aralarında anlaşmaya varmaları sağlanmaktadır. Diğer bir ifade ile, suçun işlenmesinden sonra fail ile mağdur arasındaki çekişmenin cumhuriyet savcısı veya hakim veya onların atayacağı bir uzlaştırmacı girişimi ile çözümlenmesi amaçlanmaktadır.³⁵² Uzlaşma ceza yargılaması alanındaki alternatif bir çözüm yolu olduğundan³⁵³ yargılama süresini hızlandıran ve mahkemelerin iş yükünü azaltan bir etkisi bulunmaktadır.

Ceza Muhakemesi Kanunu ile getirilen düzenlemeye göre, tarafları uzlaştırma teklifi cumhuriyet savcısı veya görevlendirdiği adli kolluk memurunca her iki tarafa sözlü olarak veya bizzat cumhuriyet savcısı tarafından tebligat yolu ile yöneltilir. Hakim veya cumhuriyet savcısı tarafların özgür iradeleri ile uzlaştıkları kanaatine vardığında kamu davası açılmayacak veya açılmış kamu davası düşecektir.³⁵⁴

Ancak ne yazık ki ceza yargılaması sistemimizde “uzlaşma” diye bir kurumun varlığından vatandaşların çoğunluğunun haberdar olmadıkları ifade edilebilir. Nitekim Adalet Gözet Projesi araştırmalarının verilerine göre, katılımcıların % 56,9'u uzlaşma kurumunun ne olduğunu bilmemektedir. Bildiğini belirten % 41,3'lük kısım içinden ise % 74,6'lık bir kısmın uzlaşmanın ne olduğunu bilmediği ortaya çıkarılmıştır.³⁵⁵

³⁵¹ Ayrıca bkz. 26.07.2007 tarih ve 26594 sayılı RG'de yayımlanarak yürürlüğe giren Ceza Muhakemesi Kanununa Göre Uzlaştırmanın Uygulanmasına İlişkin Yönetmelik

³⁵² Yılmaz, a.g.e. s. 80.

³⁵³ Feyzioğlu Metin, Uzlaştırma Teklifi ve Taraflara Bildirilmesi, Uğur Alacakaptan'a Armağan, C.I, Derl. Mehmet Murat İnceoğlu, İBÜ Yay., İstanbul, 2008, s. 332. Ayrıca bkz. Hafizoğulları, a.g.e. s. 387-415; İnceoğlu, İnsan Hakları Bakımından Türk Usul Hukukundaki Değişim ve Sorunlar, s. 388; Zafer Hamide, Ceza Muhakemesi Hukukunda Özelleşme Eğilimi: Uzlaşma, Prof. Dr. Ergun Önen'e Armağan, Alkım, İstanbul, 2003, s. 727-750.

³⁵⁴ Hafizoğulları, a.g.e. s. 412.

³⁵⁵ Kalem, Jahic, Elveriş, a.g.e. s. 25.

Yine aynı araştırmada katılımcılara uzlaşmanın ne olduğu açıklanmış ve bu bilgilendirme üzerine katılımcılara bu kurumu kullanmak isteyip istemeyecekleri sorulmuştur. Uzlaşma kurumunun ne olduğunu başta bilmeyen ve fakat sonradan bilgilendirilenlerin % 40,3'ü, doğru bilenlerin ise % 56,2'si uzlaşma kurumundan faydalanmak isteyeceklerini belirtmişlerdir.³⁵⁶ Dolayısıyla görülmektedir ki yargılamanın hızlandırılması sürecinde alternatif bir çözüm olarak görülen uzlaşma kurumunun daha etkin hale getirilmesi ve bunun için de öncelikle toplumdaki bireylerin bilgilendirilmeleri gerekmektedir. Bu konu yukarıda açıklamaya çalıştığımız “Bireylerde Hukuk Bilincinin Geliştirilmesi” hususu ile de doğrudan ilintilidir. Zira toplumdaki bireyler uzlaşma kurumundan ve içeriğinden haberdar olmadıkça, yoğun iş yükü altındaki savcının detaylı bir izahat içermeyen uzlaşma teklifinden bir anlam çıkarmaları ve bu teklifin kendi adalet duygularını tatmin etmesi beklenemez. Vatandaşlar uzlaşmayı bir “affetme” ya da “alttan alma”, “konunun üzerini kapatma” gibi görmekte ve bu da bireylerin adalet duygularını tatmin etmediğinden bireyler uzlaşma müessesesine sıcak bakmamaktadırlar. Bu nedenle kanaatimizce uzlaşmanın tam olarak neyi ifade ettiği konusunda vatandaşlar bilinçlendirilmelidir.

Öte yandan 4667 sayılı Avukatlık Kanunu'nda değişiklik Yapılmasına Dair Kanun'un³⁵⁷ 23. maddesi ile 1136 sayılı Avukatlık Kanunu'na eklenen 35/A maddesine göre;

“Avukatlar dava açılmadan veya dava açılmış olup da henüz duruşma başlamadan önce kendilerine intikal eden iş ve davalarda, tarafların kendi iradeleri ile istem sonucu elde edilecekleri konulara inhisar etmek kaydıyla, müvekkilleriyle birlikte karşı tarafı uzlaşmaya davet edebilirler. Karşı taraf bu davete icabet eder ve uzlaşma sağlanırsa, uzlaşma konusunu, yerini, tarihini, karşılıklı yerine getirmelerini içeren tutanak, avukatları ile müvekkilleri tarafından birlikte imza altına alınır. Bu tutanaklar, 09.06.1932 tarihli ve 2004 sayılı İcra İflas Kanunu'nun 38. maddesi anlamında ilam niteliğindedir.”

³⁵⁶ Kalem, Jahic, Elveriş, a.g.e. s. 25.

³⁵⁷ 10.05.2001 tarihinde 24398 sayılı RG'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.

Avukatlık Kanunu'nda yapılan bu değişiklikler ile avukatın hukuki meselelerin çözümünde “yardım etme” ile birlikte ve fakat bunun da ötesinde uzlaştırma yetkisi ile bir “çözüm üretmek” görevini haiz olduğu belirtilmiş ve uzlaşma sağlanması halinde avukatlarca hazırlanacak tutanağa da bir “ilam” niteliği verilmiştir.³⁵⁸

Hukukumuzda böylesi bir düzenleme mevcut iken, ceza yargılaması sisteminde uzlaştırma konusunda Avukatlık Kanunu 35/A maddesinden faydalanılması yerine bu yetkinin savcı aracılığı ile gerçekleştirilmesine yer verilmesi kanaatimizce manasızdır. Zira CMK düzenlemesi ile savcının uzlaştırma görevini avukatlara verebileceği belirtilse de, savcının mevcut iş yüküne bir de uzlaştırma girişimleri eklenmesi anlamsızdır. Öte yandan ceza yargılamasından makam olarak taraf olan savcının uzlaşma girişiminde bulunması “tarafsızlık” ilkesi ile de bağdaşmamaktadır. Bu nedenle Avukatlık Kanunu 35/A maddesi bu alanda etkin hale getirilmeli ve CMK ilgili maddesi bu paralelde yeniden düzenlenmelidir. Böylelikle ceza yargılamasında taraflar avukatları vasıtası ile uzlaşma kurumunu daha iyi kavrayabilecek, savcının iş yüküne bir başkası eklenmeyecek ve bu kurum daha işler bir hale gelebilecektir.

Tüm bunlarla birlikte uzlaşma konusunda atı çizilmesi gereken bir diğer nokta ise, bizim hukuk sistemimize getirilen uzlaşma müessesesinin taraflar arası uzlaşmayı hedeflemesi iken karşılaştırmalı hukukta aslında uzlaştırmanın sanık ile devlet arasındaki bir faaliyet olduğu görülmektedir.³⁵⁹ Diğer bir anlatımla uzlaşma, suç işlediği ileri sürülen kişi ile onu cezalandırma yetkisini elinde bulunduran devletin savcı aracılığı ile bir pazarlık gerçekleştirerek anlaşmaya varmalarıdır. Ancak ne yazık ki bizde kanun koyucu uzlaşmayı “taraflar arası uzlaşma” olarak ele almıştır. Yurtcan'a göre uzlaşma taraflar arası bir olgu olarak değerlendirildiği sürece bu kurumun başarı sağlamayacağı açıktır.³⁶⁰

³⁵⁸ Ildır Gülgün, Alternatif Uyuşmazlık Çözümü-Medeni Yargıya Alternatif Yöntemler, Seçkin Yay., Ankara, 2003, s. 139-145.

³⁵⁹ Yurtcan, Ceza Yargılaması Hukuku, s. 668.

³⁶⁰ Yurtcan, Ceza Yargılaması Hukuku, s. 668.

C- Kamu Davasının Ertelenmesi Kurumu

Bu kurumun getirilmesi ile kanun koyucunun amacının, mahkemelerin bugünkü iş yüklerinin % 35 oranında azaltılması olduğu belirtilmektedir.³⁶¹

5271 sayılı CMK 171. maddesi hükmüne göre, maddede belirtilen hallerde cumhuriyet savcısı yeterli şüphenin varlığına rağmen kamu davasını 5 yıl süre ile erteleyebilecektir. Kanun koyucu bu düzenleme ile savcıya bir takdir yetkisi tanımış ve şartlar oluştuğunda kamu davasının ertelenmesi kurumunun kullanılması ile usul ekonomisi yaratmaya çalışmıştır.

Nitekim savcıda sanığın bir daha suç işlemeyeceği kanaatinin oluşması ve gerekli diğer şartların mevcudiyeti halinde savcıların takdir yetkilerini kullanarak kamu davasının açılmasını ertelemeleri suçluyu topluma kazandırmak açısından pozitif bir yaklaşım olduğu gibi, mahkemelerin iş yükünü de doğrudan etkileyecek bir kurum olarak değerlendirilebilir.

D- Hakim Duruşma Açmaksızın Karar Verebilme Yetkisi

Adalet Eski Bakanı M. Seyfi Oktay, TBMM'nin 19. Döneminde yargıyı hızlandırma amaçlı bir reform paketi hazırlandığını ancak bu paketin uzlaşma sağlanamaması nedeni ile yasalaşmadığını belirtmektedir.³⁶² Bu paket ile getirilmesi tasarlanan önemli yeniliklerden biri de, ceza yargılamasında hakim duruşma açmak zorunda olmaksızın davanın düşmesi, beraat, davanın reddi, iddianamenin reddi, görevsizlik ve yetkisizlik kararları verebilmesine olanak tanınmasıdır.

Karşılaştırmalı hukuka baktığımızda, örneğin Almanya'da ceza hakimlerinin duruşma açmaksızın karar verebilme yetkileri bulunmaktadır. 1978–1982 yılları arasında davaların üçte birinin duruşma yapmaksızın sonlandırıldığı belirtilmektedir.³⁶³

³⁶¹ Oktay, a.g.e. s. 50.

³⁶² Oktay, a.g.e. s. 55.

³⁶³ Yücel, a.g.e. s. 247 vd.

Usulde böylesi bir değişikliğin de yargılama sürecini pozitif olarak etkileyebileceği kanaatindeyiz. Zira yoğun iş yükü altında olan mahkemelerde duruşma günlerinin aylar sonrasına verilmek zorunda olduğu bilinen bir gerçektir. Kanunda özel olarak belirtilecek haller için hakimlere duruşma açmaksızın karar tesis edebilme yetkisi verildiğinde, hakim dosyayı incelerken fark ettiği ve duruşma gününün beklenmemesinin adil yargılanma hakkına aykırı düşmeyeceği hallerde karar oluşturarak usul ekonomisine katkıda bulunabileceği kanaatindeyiz. Ancak burada belirtmek gerekir ki, duruşmasız karar verilebilecek hallerin kanunda sınırlı sayıda belirtilmesi önem arz etmektedir. Nitekim adil yargılanma ilkesi ile korunan hak ve menfaatlerin ihlal edilmemesi ve sanığın savunma hakkına hanel getirilmemesi şartlarının sağlanması halinde bu düzenlemeden faydalı sonuçlar alınabileceği düşünülebilir.

VII. BULGULARIN DEğERLENDİRİLMESİ

Çalışmamızın buraya kadar olan kısmında Türkiye’de ceza davalarının uzamasına neden olan etmenler çalışmamız sistematigi dahilinde ele alınmış ve bu sorunlardan en belirgin olanlarının karşılaştırmalı hukukta nasıl giderilmeye çalışıldığı hususları irdelenmiştir. Ortaya konulan sorunlara ilişkin olarak çözüm önerilerimiz ve bu doğrultudaki fikirlerimize geçmeden önce buraya kadar tespit edilen sorunların ve bulguların kısa bir özetini toplamak yerinde olacaktır.

Yargılamanın uzun sürmesi Türk adalet sisteminin genel bir sorunu olup bu genel sorunu tetikleyen birçok alt sorun bulunmaktadır. Esasen çalışmamızın amacı da bu alt sorunları tek tek irdeleyip çözüm önerilerimizi olgunlaştırarak sunabilmektir. Soruna ilk önce yargılamanın süjeleri açısından yaklaştığımızda, hakim ve savcıların atanmalarında, terfilerinde ve değerlendirilmelerinde Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulu bünyesinde yer alan Adalet Bakanı ve Bakanlık Müsteşarı’nın sahip oldukları geniş yetkiler nedeniyle hakimlerin bağımsızlıklarının etkilendiği ve bununla birlikte hakim ve savcıların zihinlerindeki atama endişesi ile davalara baktıkları ve kanuna ve vicdani kanaatlerine uygun olan karar vermek ile kendisinin terfisinde, bir üst dereceye

geçmesinde rol oynayacak bir karar verme endişesi arasında kalıp kalmadıkları hususu karşımıza çıkmaktadır.

İstatistiki verilerin de açıkça ortaya koyduğu üzere, yoğun iş yükü altında çalışan hakimler ve savcılar dosyaların tümüne başından itibaren yeterince hakim olamamakta, bu nedenle de yargılama sırasında gereksiz deliller toplanmakta ve reddedilmeyen gereksiz talepler nedeni ile yargılama süresi uzamaktadır. Yargılama süresini uzatan bir diğer alt faktör de hakim ve savcılarının iş yüküne paralel olarak, hakim ve savcı sayısındaki yetersizlik ve mevcut kadrodaki eksikliklerdir.

Yargılama sisteminin kalitesinde ve dolayısı ile davaların sürelerinde etkili olan bir diğer unsur, hakim ve savcılarının almış oldukları lisans eğitimi, akabinde ki mesleki eğitimleri ve bu süreç neticesinde sahip oldukları hukuk nosyonudur. Bununla birlikte gelişen ve sürekli değişen dünyada, hukuk da yaşayan bir ilim dalı olarak sürekli gelişmekte ve her geçen gün yeni hukuk dalları oluşmakta iken hukuk eğitimimizde uzmanlaşma sisteminin mevcut olmaması büyük bir eksiklik olarak karşımıza çıkmaktadır. Nitekim bir hukukçunun hukukun her alanında etkin ve kaliteli faaliyet göstermesini beklemek olanaksızdır.

Yargılama esnasında müdafî yardımından faydalanmak isteyenlere müdafî atanması için Baro ile iletişime geçme, müdafîi listesi içinden o zaman diliminde uygun avukata ulaşılabilmesi, müdafîin sanığın bulunduğu yere intikali, CMK avukatlarının davalardaki uzatıcı rol oynayan hareketleri vs. hususlar yargılama sürecini etkilemekte olan diğer unsurlardandır. Öte yandan ceza yargılamasında rol alan hukukçu olmayan bireylerin temel haklarına ilişkin önemli düzeyde bir bilgisizlikleri söz konusudur. Bu durum da yargılama süresini etkileyen bir olumsuzluk olarak değerlendirilmelidir.

Uygulamaya ilişkin bir diğer sorunun ise savcılarının soruşturma aşamasında etkin rol oynamayıp çoğu kez delilleri dahi toplamadan kamu davası açmaları olduğunu görmekteyiz. Bununla birlikte değerlendirilmesi gereken bir diğer veri de adli kolluğun genel kolluktan tamamen ayrılıp doğrudan ve tamamen savcılığa

bağlı hale getirilmesinin gerekli olduğudur. Mevcut sistemde halen tam anlamı ile bir adli kolluk kurumunun bulunmaması soruşturmaların verimliliğini ve efektifliğini azaltmaktadır. Yine savcılarca soruşturmanın tam anlamıyla gerçekleştirilmemesinin bir sonucu olarak takipsizlik kararı verme yetkisinin de savcılarca etkin kullanılmaması yargılama süresini uzatmaktadır.

Çalışmamızda mahkeme yönetimine ilişkin birçok unsurun da yargılama süresini uzattığı sonucuna varılmıştır. Mahkeme ve adliye idari görevlerinin hakim ve savcılara ait olması, yargılamanın yazışma, tebligat, dosyalama gibi büro faaliyetlerinde görev alan kalem personelinin sayısının yetersizliği ve kalem personelinin eğitim eksikliği hususları bunların içerisinde değerlendirilmiştir. Ayrıca çağın getirileri doğrultusunda bilgi ve eğitim teknolojisinin etkin ve yeterli düzeyde kullanılmaması da bir diğer sorundur. Bu konuda UYAP önemli bir adım ve yerinde bir proje olsa da bu sistemin üzerinden 5 yıl geçmiş olmasına rağmen halen dahi tam olarak rayına oturmamış olması, kendi içerisinde sürekli yeni sorunlar üreterek yargılamayı hızlandırmak amacının ötesinde bazen gereksiz tıkanma ve gecikmelere yol açtığı da uygulamada bilinen bir gerçektir.

Düzeni bozan tüm fiil ve eylemlerin suç olarak ceza kanununda düzenlenmesi hakimlerin iş yükünü arttırması paralelinde yargılama süreçlerini de arttırmaktadır. Yine ceza mevzuatımızdaki keşmekeş ve karışıklık ve güncelliğini kaybetmiş yasal düzenlemelerin bulunması da önemli bir olumsuz faktördür. Ceza usul hukuku açısından oluşan sorunlara bakıldığında teknik imkansızlıklar nedeniyle “tek celse esası” için oluşturulan yasal zeminin kullanılmaması önemli bir olumsuzluk olarak karşımıza çıkmaktadır. Bununla birlikte iddianamenin reddi kurumunun etkin kullanılmaması da bir diğer etmendir.

Türk yargı sisteminde birçok dava işin esası ile ilgili olmayan yetki, görev, davaların birleştirilmesi gibi konularda oluşan “yapay davalara” ayrılan zaman ile uzamaktadır. Bununla birlikte ceza yargılamasında bekletici mesele olgusu ortaya çıktığında Anayasa Mahkemesi kararlarının yazılmasının ve Resmi Gazete’de

yayınlanmasının aldığı büyük zaman da yargılama toplam süresini uzatmaktadır. İstinaf ve temyiz usullerinden kaynaklanan olumsuzluklar da bu bağlamda değerlendirilmiş diğer olgulardandır.

Uygulamada bilirkişilerin hakim bilmesi beklenemeyecek teknik bilgi gereken konularda bilgi almak için değil de adeta genel hakim danışmanı olarak kullanılması da önemli bir diğer sorundur. Bununla birlikte tebligat sisteminin doğru, etkin ve hızlı çalışmaması ve Yargıtay'dan gelen geri çevirme kararlarının neredeyse tamamının tebligat eksiklikleri nedeni ile verilmesi hususu da tebligat konusundaki sorunların önemini açığa çıkarmaktadır. Diğer teknik nedenler olarak duruşma salonların ve adliye mekanlarının etkin kullanımı, çalışma saatlerinin verimliliği konuları ve her yıl 35 gün boyunca adli sürecin tatil edilmesi de yargılama faaliyetlerinin süresini önemli ölçüde uzatan faktörler arasında yer almaktadır. Öte yandan tanığın duruşmaya çağırılmasındaki teknik ve usuli zorluklar ve sistemdeki aksaklıklar nedeni ile çoğu kez duruşmalar ertelenmekte ve yargılama süresi uzamaktadır.

Çalışmada saptadığımız bulguları bu şekilde ana hatları ile özetlemenin akabinde aşağıda bu sorunlara ilişkin bir takım çözüm önerileri tartışılacaktır.

VIII. SONUÇ

Hukuk devleti ilkesinin tüm unsurları ile uygulamaya yansıtılması ve bireylerin temel hak ve özgürlüklerinin korunması ancak yargılama sisteminin kalitesinin artırılması ile mümkün olacaktır. Yargılama sisteminde kalite ve etkinlik denildiğinde akla gelen ve en çok şikayet konusu edilen hususlardan birinin davaların uzun sürmesi ve adaletin vaktinde tecelli etmemesi olgusu olduğu söylenebilir.

Yargılamanın makul sürede sonuçlandırılmaması bir sistem sorunu olmakla birlikte bunun sebebi ne tek başına mevzuat, ne uygulamacılar, ne de teknik şart ve imkanlardır. Bu çalışma dahilinde ele alınan tüm bu unsurlar bir bütün olarak yargı sürecini uzatmakta olup, bunlardan sadece birkaçının çözümlenmesi sorunu

tamamen çözmeyecektir. Bu nedenle sorun bir bütün olarak ele alınmalı, tüm unsurlara çözüm getirilmek suretiyle yargılama sistemi en baştan revize edilmelidir. Artık sistemde sorunlar olduğunu tartışmak yerine harekete geçerek sorunları aşmak için girişimler başlatılmalıdır.

Çalışmamızda detayları sunulan sorunların sistem dahilinde gerçekleştirilecek revizyonlarla hemen ve tamamen düzelmesinin mümkün olamayacağını kabul etmek gerekir. Çünkü sorunların tümü birbiri ile ilintili olup, getirilen çözüm uygulamaları öncelikle sistemin spesifik tikanıklarını açabilecek ve nihayet tüm sisteme etki etmesi için bir süreç gerekecektir. Bu bağlamda çalışmamızın sonuç kısmında en az külfet ile en fazla faydayı sağlayacağını düşündüğümüz birkaç öneriyi öncelikle irdelemek ve bunun akabinde de diğer çözüm önerilerimizi sıralamak yerinde olacaktır.

Çalışmamızda ele alınan sorun genel tanımı ile ceza davalarının uzun sürmesidir. Sorunun “süre” kavramından kaynaklandığı düşünüldüğünde, yargılamaya ayrılan toplam sürenin arttırılması akla gelen ilk mantıksal çıkarımdır. Uygulamaya bakıldığında da muazzam iş yükünün olması ve yeterli yargı personeli kadrosunun olmaması verileri doğrultusunda yargılamaya ayrılan sürenin de yeterli olmadığı ve varolan sürenin de etkin kullanılmadığı sonucuna varmak mümkündür. Dolayısıyla yapılacak bir mevzuat revizyonu ile yargı organlarının çalışma saatlerinin maksimum verim sağlanacak şekilde yeniden düzenlenmesi ve ceza yargılaması faaliyetlerinin mesai saatleri sonrasında ve hafta sonu da etkin bir şekilde çalışmasının sağlanması atılacak adımlardan birisi olarak değerlendirilebilir. Zira iş yükü ve hakim sayısının yetersizliğinden oluşan sıkışıklıkta, yargılama faaliyetlerinin verildiği sürelerin arttırılması ile bir rahatlama sağlanabilir.

Yargılama faaliyetlerinde zaman yönünden karşımıza çıkan bir diğer sorun ise adli tatil kurumudur. Ortalama yargılama süresi oldukça yüksek olan ve bu sürenin her geçen gün arttığı bir hukuk sisteminde “adli tatil” kurumunun varlığı düşündürücüdür. Adli tatil kurumu bir anlamda mahkemelerin yıllık izne

ayrılması olarak ifade edilmektedir.³⁶⁴ Özellikle ceza yargılaması sisteminde adli tatil kurumunun varlığı, yargılamanın kesintisiz yapılması ilkesine aykırı düşmektedir. Adli tatil kurumunun kaldırılması, mahkemelerin yıllık izne çıkması anlayışı yerine, hakimlerin de diğer tüm kamu görevlileri gibi izne çıkmaları ve fakat mahkemelerin çalışmaya devam etmesi esasının getirilmesinin olumlu sonuçlar yaratmaya katkıda bulunabileceğini düşünmekteyiz.

Uzlaşma kurumunun etkin kullanılması da yargılama süresinin uzunluğu probleminde etkin çözümler getirecektir. Hukuki ihtilaflar somut olayın özelliklerine göre yargısal makamlara taşınmadan çözümlenebilecek nitelikte ise sulh olma mekanizmasının daha işlevsel olarak kullanılması sağlanmalıdır. Bu konuda avukatlar önemli bir rol oynamaktadırlar. Gerek yargılama başlamadan önceki evrede gerekse yargılama devam ederken avukatlar, şartlar hukuki olarak mümkün olduğu takdirde tarafların sulh olmaları için gerekli gayret ve çalışmayı göstermelidirler. Bu husus avukatın haklarını korumakla yükümlü olduğu müvekkilin lehine olduğu kadar, hukuk sistemindeki yargısal iş yükünün azaltılması açısından da önem taşımaktadır.³⁶⁵

Öte yandan uzlaşma kurumu konusunda bireyler bilinçlendirilmeli, uzlaşma sadece savcının aracılığı ile uygulanabilecek bir kurum olmaktan çıkarılmalıdır. Bu bağlamda Avukatlık Kanunu 35/A maddesi³⁶⁶ paralelinde uzlaşma kurumu avukatlar yetkisine tahsis edilmelidir. Böylelikle uzlaşma kurumundan beklenen

³⁶⁴ Öney, a.g.e. s. 89.

³⁶⁵ Sungurtekin – Özkan Meral, Yargılamanın Gecikmesi ve Hızlanmasında Avukatların Rolü, Yargı Reformu 2000 Sempozyumu, Konuşmalar, Bildiriler, Tartışmalar, Belgeler, İzmir Barosu Yay., İzmir, 2000, s. 137-151.

³⁶⁶ 1136 sayılı Avukatlık Kanunu'nun 35 / A maddesi şöyledir: “Avukatlar dava açılmadan veya dava açılmış olup da henüz duruşma başlamadan önce kendilerine intikal eden iş ve davalarda, tarafların kendi iradeleriyle istem sonucu elde edebilecekleri konulara inhisar etmek kaydıyla, müvekkilleriyle birlikte karşı tarafı uzlaşmaya davet edebilirler. Karşı taraf bu davete icabet eder ve uzlaşma sağlanırsa, uzlaşma konusunu, yerini, tarihini, karşılıklı yerine getirmeleri gereken hususları içeren tutanak, avukatlar ile müvekkilleri tarafından birlikte imza altına alınır. Bu tutanaklar 9/6/1932 tarihli ve 2004 sayılı İcra ve İflas Kanununun 38 inci maddesi anlamında ilam niteliğindedir.”

dava ekonomisi sağlama amacının gerçekleştirilmesi yolunda daha etkin adımlar atılmış olacaktır.³⁶⁷

Çok büyük bir külfet gerektirmediğinden öncelikle ele alınması efektif sonuçlar doğuracak olan bir başka çözüm önerisi ise, adli kolluk kurumunun lafzen değil, amaca hizmet eder şekilde kurulmasının sağlanmasıdır. Diğer bir ifade ile savcıların soruşturmayı etkin olarak polis üzerindeki denetimi ile gerçekleştirmesi ve akabinde tamamlanmış bir soruşturma üzerinden iddianame hazırlayarak mahkemeye sunması için adli kolluk tamamen ve sadece savcılık emrine verilmelidir. Doğrudan ve yalnızca savcılığa bağlı bir adli kolluk sisteminde soruşturma safhası daha profesyonel ve uzmanlaşmış kişilerce ve doğrudan savcının nezareti altında gerçekleşecek ve bu da sorgulamanın verimli kılınması ile gereksiz davaların önüne geçilmesine ve iş yükünün gereksiz yere arttırılmamasına hizmet edecektir.

Uygulamada yargılamayı uzatan en büyük sıkıntılardan biri de tebligat prosedürüdür. Tebligatların internet kullanan vatandaşlar için bu kişilerin resmi elektronik posta adreslerine yapılması konusunda düzenlemelere gidilmesi çağın geldiği noktanın bir getirisi olarak karşımıza çıkmaktadır.³⁶⁸ Nitekim bu konudaki yasa tasarısı³⁶⁹ umut verici olup, kanunlaşması ve layığı ile uygulanabilmesi için gerekli girişimler başlatılmalıdır. Bununla birlikte, asile yapılan tebligat dışında, vekillere yapılan tebligatların UYAP sisteminde oluşturulacak bir elektronik posta merkezinden yapılması ve bu tebligatların okundu bilgisi gittiğinde tebligatların kesin olarak yapılmış sayılmasına ilişkin bir düzenleme oluşturulmasının da faydalı olacağı düşünülebilir.

³⁶⁷ Yurtcan, Yeni Ceza Muhakemesi Kanunu ve Yorumu, s. 178-179.

³⁶⁸ Burada kastettiğimiz tüm tebligatların internet üzerinden yapılması değildir. Zira böyle bir çözüm önerisi henüz gelişmekte olan ülkelerden biri olan Türkiye’de uygulanamaz bir öneri olur. Burada kastettiğimiz, internet kullanan vatandaşların tüm resmi işlemlerini yapabilmek üzere devletten resmi bir e-posta adresi alabileceği bir uygulamaya gidilmesidir. Bu uygulamayı seçen vatandaşlara kendi elektronik imza ve şifreleri ile resmi ve teknik güvenilirliği yüksek bir sistemde daha hızlı ve ekonomik işlem yapmak imkanı verilmiş olacaktır. Devlet nezdinde işlem yapmada vatandaşa tanınan bu yetkinin toplumun önemli bir kısmının bu sisteme dahil olmasına etki edeceğini düşünmekteyiz.

³⁶⁹ <http://www.kgm.adalet.gov.tr/gg/tblgtkantas.pdf> [07.11.2008]

Yargılama süresini uzattığı yargılamanın tüm sùjelerince bilinen ve fakat adeta kanuni bir zorunlulukmuş gibi hemen her dosyada başvuru bilirkişilik kurumunun bu şekilde kötüye kullanılmasının önüne geçilmesinin acil bir gereklilik olduğu kanısındayız. Yapılacak mevzuat değişiklikleriyle bilirkişilik kurumunun kötüye kullanılmasının önüne geçilmeli, dosyaların bilirkişilerde kalma sürelerinin denetleneceği ve hukuki konularda kesinlikle bilirkişisi raporu alınmamasının sağlanacağı bir mekanizma kurulmalıdır.

Yargılama faaliyeti devam ederken hakimin diğer resmi ve özel kurum ve kuruluşlardan talep ettiği belge ve bilgilere verilen cevapların gecikmesi de önemli bir diğer faktördür. Bu yazışmalardaki yavaşlık, savsaklama ve gecikmelerin önüne geçilmesi için yargılama esnasında avukatların da delil olabilecek belgeleri ilgili kurumdan alarak Mahkemeye sunabilme olanağının tanınması yerinde olacaktır.³⁷⁰ Nitekim 1136 sayılı Avukatlık Kanunumuzun 46. maddesinde avukatlara tanınan suret alma ve belge inceleme haklarının bu hususu da kapsayacak şekilde geniş yorumlanması yargılama faaliyetlerine hız kazandırılması bakımından yerinde olacaktır.

Yukarıda ifade edilen çözüm önerileri kısa zamanda, en az külfetle, en çok faydayı sağlayabileceğini düşündüğümüz çözüm önerileridir. Bu önerilerin dışında çalışmamızda yer bulan diğer sorunlara ilişkin çözüm önerilerimiz aşağıda belirtilmiştir. Ancak yine belirtmek gerekir ki tüm bu çözüm önerileri birbirlerine bağlı halkalar olup, ana sorun bu halkalardan sadece biri veya birkaçı ile giderilemeyecek kadar büyüktür. Bu bağlamda çalışmada ileri sürülen tüm önerilerin bir bütün olarak ele alınması gerekmektedir.

1. Hakim ve savcı olabilmek için 30 yaşın altında olma şartını arayan hüküm³⁷¹ kaldırılmalıdır. Hakim ve savcı seçerken özellikle tecrübesiz hukukçu seçmek yerine, hakim ve savcılarının öğretim üyelerinden veya tecrübeli avukatlardan seçilmesi sistemi benimsenmelidir.

³⁷⁰ Sungurtekin – Özkan, a.g.e. s. 148.

³⁷¹ Bkz. 2802 sayılı HSK'nın 8. maddesi.

2. Sulh mahkemesi – asliye mahkemesi ayrımı ve yetki konusu kamu düzeninin gereklerinin elverdiği ölçüde kaldırılmalı ve sırf bu şekilde oluşan ve sürüncemede kalan yapay davaların önüne geçilmelidir.

3. Mahkemelerin iş yükünün normal makul bir seviyeye indirilmesi için gerekli önlemler alınmalı ve hakim, savcı ve kalem personeli sayısı iş yüküne paralel olarak arttırılmalıdır. Öte yandan ülkemizde sosyal, ekonomik ve kültürel açıdan farklı olan coğrafi bölgeler ve buralardaki iş yükü yoğunluğu dikkate alınarak yurt çapındaki mahkemeler arasında iş yükünün dengelenmesi için önlemler alınmalıdır.

4. Savcıların iş yükünün azaltılması için suçlulukla etkin mücadele ile birlikte, savcılar soruşturma aşamasındaki yetkilerini de etkin olarak kullanmaları konusunda cesaretlendirilmeli, delil toplama ve delilleri değerlendirme işlemlerini mahkemeye havale eden geleneğe son verilmelidir.

5. Yargılamanın makul sürede sonuçlandırılması için hakimleri teşvik yöntemleri de düşünülebilir. Örneğin TÜSİAD raporunda; “*Hakim ve savcılara (tetkik hakimlerine), nihai çözüme bağlanan her dava dosyası için, önceden belirlenmiş ve yıldan yıla değişen primler ödenebilir*” denilmiştir. Raporunda bu sistemin oluşturabileceği bir sakınca olarak yargılamanın aceleye getirilmesi ve yargılama giderlerinin artması konuları da değerlendirilmiştir.³⁷² Kanaatimizce makul sürede nihai olarak sonuçlanan dosyalar için hakimlere prim ödenmesi hakim tarafsız ve bağımsızlığını etkileyebilecek bir unsur olarak karşımıza çıkacaktır. Zira hakimlerin dosya başından ücret kazanabilme ekonomik endişesi ile hareket etmesi yargılama sürecini pozitif anlamda hızlandırmayacaktır.

6. Hakim ve savcı kadroları yükseltilmeli, mevcut kadrodaki boşluklar da derhal doldurulmalı ve bu bağlamda gereken finansal bütçe ivedi olarak oluşturulmalıdır.

³⁷² TÜSİAD, a.g.e. s. 95

7. Toplumumuzun ulaştığı eğitim seviyesine istinaden yargılama sistemimizde meslekten olmayan hakimlerin usul ekonomisi açısından fayda getirebileceği değerlendirilmelidir. Çözümü basit olan uyuşmazlıklar için meslekten olmayan hakim uygulamasına gidilmesi düşünülebilir. Ancak meslekten olmayan hakimler için de genel bir hukuk eğitimi öngörülmesinin ve bu hakimlerin faaliyetlerinin denetlenmesinin gerekeceği hususları da göz ardı edilmemelidir.

8. Mahkeme ve savcılıkların etkili bir şekilde çalışabilmesi için donanım ve sayı olarak yeterli kalem personeline kavuşturulması gerekmektedir. Mahkeme ve savcılıklarda yazı işleri müdürü, katip, mübaşir gibi sıfatlarla çalışan tüm kalem personelinin yeterli bilgi, kültür ve eğitim düzeyine sahip olması için bu kişilerin öncelikle hukuk fakülteleri bünyelerinde kurulmuş olan Adalet Meslek Yüksek Okulu mezunlarından seçilmeleri sağlanmalıdır.

9. Hakimlerin yeni bir düzenleme olan CMK 174. maddedeki iddianameyi red kurumundan daha etkin bir şekilde yararlanmaları konusunda hakimleri bilinçlendirecek seminer ve eğitimler düzenlenmeli ve hakimler bu kurumu etkin olarak kullanmaya teşvik edilmelidirler.

10. Hakim ve savcılar gelişen hukuk ilimi ile paralel olarak kendilerini geliştirmeli ve mesleki yaşamları boyunca eğitimlerine devam etmeleri için zorunlu seminer, sempozyum, panel gibi çalışmalara aktif olarak katılmalıdırlar.

11. Hakimlik stajı dönemi kısmen bir formalite olmaktan çıkartılmalı, staj dönemi akademik nitelikli bir meslek eğitimi haline getirilmelidir. Bunun için stajyer hakimlerin staj sürelerinde hakim yardımcısı (*rechtspflieger*) olarak görev almaları hem stajyer hakimnin eğitimi açısından hem de hakimlerin iş yükünün azaltılması açısından faydalı olabilecek bir çözüm önerisidir.³⁷³

12. Hukuk ve ceza hakimlerinin ve hatta savcılarının birbirlerinin görevlerine atanabildiği sisteme son verilmeli, mesleklerde uzmanlaşmaya gidilmelidir. Özellikle ceza hakimlerinin ceza hukuku, adli tıp, kriminoloji gibi alanlarda kendi

³⁷³ Bu konuda bkz. Elveriş İdil, a.g.e., s. 439-440.

görevlerine yetebilecek derecede bilgi ve genel kültür sahibi olmaları sağlanmalıdır.

13. Hukuk fakültesi öğrencileri sadece dersler ile muhatap kılınmamalı, bu derslerin uygulamaları gerçekleştirilmeli ve öğrenciler mezun olmalarının akabinde uygulama ile ilk kez sadece teorik bilgiler edinmiş hukukçular olarak karşılaşmamalıdır. Bununla birlikte hukuk fakültelerindeki eğitimde öğrencilerin derslere aktif katılımının sağlanacağı bir sistem benimsenmelidir.

14. Hukuk fakültelerindeki ders programının, eğitim sisteminin ve eğitim süresinin revize edilmesi, daha modern ve teknik olarak çağın getirdikleri ile desteklenmiş bir eğitim sunulması için bu konu öncelikli olarak değerlendirilerek harekete geçilmelidir.

15. Avukatlık mesleğine başlanabilmesi için gerekli olan staj dönemi etkin ve akademik bir mesleki eğitim haline getirilmelidir. Böylesi bir eğitim sürecinde edindikleri bilgi ve nosyon, eğitim sonrasında ülke çapında gerçekleştirilecek genel bir sınav ile ölçülmeli ve bu sınavda başarı gösterenler avukatlık mesleğine kabul edilmelidir.

16. Avukatların mesleki eğitimi ile avukatlarda Meslek İlke ve Kuralları'nın gerektirdiği bilincin yerleşmesine özen gösterilmeli, avukatların davaların sürüncemede bırakılmasından kaçınma yükümlülüğü altında buldukları hususunun avukatlarca kutsal bir meslek ilkesi olarak özümsemesi sağlanmalıdır. Hukuk nosyonu edinmeden ezbere yetişmiş hukukçuların süje olarak katılacağı bir yargılama sisteminin kaliteli ve gerektiği süratle doğru sonuç vermesi beklenemez. Bu nedenle kaliteli ve çağdaş bir seviyeye getirilmiş bir hukuk eğitimi ile muhakeme gücü yüksek, hitabet yetenekleri geliştirilmiş hukukçular yetiştirilmesi için gerekli maddi olanaklar sağlanmalı, daha fazla hukuk fakültesi açılması yerine öncelikle var olanların eğitim kalitesi seviyeleri yükseltilmelidir

17. Mevcut usul mevzuatı modern teknolojik gelişmeleri ve bilgi teknolojisi sistemlerini kullanmaya elverişli hale getirilmeli ve yargılama sürecinde teknolojiden daha efektif olarak yararlanılmalıdır.³⁷⁴

18. Barolarca sağlanan CMK Uygulama Servisi sistemi daha etkin ve erişilebilir hale getirilmeli, bu yönde gerekli tedbirler alınmalı ve yeteri finansal kaynak ayrılmalıdır.

19. UYAP sisteminin mevcut alt yapı ve teknik sorunlarının giderilmesi için sistem alt yapısı desteklenmeli ve bunun için gerekli bütçenin oluşturulmasına öncelik verilmelidir. Çünkü süreci hızlandırmak için oluşturulan bu sistemin alt yapı yetersizliği nedeni ile tıkanması sistemi eskisinden daha çıkılmaz ve zor bir hale getirmektedir.

20. Kişilerin internet üzerinden yasal başvurularda bulunmaları teknik ve hukuki olarak artık mümkün olduğundan³⁷⁵ suç ihbarında bulunulması, şikayet, soruşturma izinlerinin alınması aşamalarında sadece hakim, savcı, avukat ve adli personel için değil, tüm vatandaşlar ve kolluk güçlerinin de internet üzerinde resmi iş ve işlemlerde bulunabileceği bir sistem geliştirilmelidir.

21. Eksik veya yanlış hüküm verilmesinin önüne geçilebilmesi için ilmi ve kazai içtihatlarla ve mevzuata tüm hukuk sùjelerinin kolay, hızlı ve ücretsiz ulaşabilmelerini sağlayacak bir veri sistemi kurulmalıdır. Bununla birlikte için adliyelerde geniş ve sürekli güncellenen kütüphaneler kurulmalı ve bu kütüphaneler internet donanımı ile desteklenmelidir. Gerek soruşturma gerekse yargılama aşamalarında süratli, güvenilir ve her zaman ulaşılabilir tespitler yapılması açısından ses kayıt ve görüntü kayıt cihazlarının kullanımına geçilmeli ve bu alanlarda gerekli mevzuat değişiklikleri gerçekleştirilmelidir.

22. Anayasa Mahkemesi kararlarının yazılması ve Resmi Gazete’de yayınlanması sürecinde yaşanan gecikmenin önlenilmesi ve bu nedenle bekletici

³⁷⁴ Görgün, a.g.e. s. 178.

³⁷⁵ Bu konuda bkz. Öztürk, Ceza Muhakemesi ve İnternet, s. 496.

mesele yapılarak bekleyen ceza davalarındaki yargılama süresinin uzamaması için Anayasa Mahkemesi Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun’da gerekli mevzuat değişiklikleri yapılarak bu süreç hızlandırılmalıdır.

23. Adliyelerdeki olumsuz manada bürokrasinin yıkılması için seri bir denetimin gerekliliği doğrultusunda “ombudsmanlık” kurumu oluşturulmalıdır.

24. Gelişen teknolojinin getirdiği yenilik ve imkanlar yargılamanın usuli işlemlerinde kullanılmalı, tanığın talimat yolu ile dinlenmesinde video konferans ile dinleme usulü geliştirilmelidir.

25. Vatandaşların hukuk bilincini özümsemiş olmaları amacı doğrultusunda devlet harekete geçmeli ve bu amaçla gerekli çalışmaları başlatmalıdır. Bununla birlikte bu konuda sivil toplum kuruluşları da ellerini taşın altına koymalı ve bireylerin yurttaş olarak temel haklarını öğrenmeleri konusunda hukukçu gönüllülerin de desteği ile etkin sosyal sorumluluk projeleri gerçekleştirmelidirler.

26. Hukuk düzenini bozan her eylem suç olarak ceza kanunlarında tanımlanmamalı, bazı eylemler suç olmaktan çıkartılıp cezai yaptırımla değil de idari mercilerin yaptırımları ile karşılanmalıdır. Ceza mevzuatının tamamen taranması ve gerekliliğini ve güncelliğini kaybetmiş yasal düzenlemelerin ayıklanması büyük aciliyet gerektirmektedir.

27. 5271 sayılı CMK’nın 190. Maddesinde ön görülen kural olarak duruşmaların ara vermeksizin görülmesi hükmünün pratikte uygulanabilmesi için gerekli önlemler alınmalıdır.

28. İstinaf mahkemelerinde maddi olgular yeniden değerlendirileceğinden ve hukuksal denetim açısından Yargıtay’a başvuru yolu da kapatılmayacağından ikinci bir yargılama niteliğinde olan istinaf mahkemelerinin yargılama sürecini arttıracığının kabulü zorunludur. Ancak Yargıtay’ın sadece bir içtihat mahkemesi haline gelmesi için faydalı olacak bu kurum ancak ve ancak gerekli tüm alt yapı hazırlandıktan sonra uygulanmalıdır. Hali hazırdaki sistemi bile götüremeyen

mevcut hakim ve savcı kadrosu, adliye mekanı ve personel ile istinaf sürecine geçilmesi, sistemi tamamen çökertecektir.

29. Genel bütçeden yargıya ayrılan pay yargının mevcut tüm eksikliklerini tamamlayabilecek düzeyde arttırılmalıdır.

Bu çalışmada ele alınan problem hakkında doktrinde ve uygulamada yer alan perspektif kapsamında ileri sürdüğümüz tüm çözüm önerilerinin birbirine bağlı olduğu çalışmamızın önceki kısımlarında da ifade edilmişti. Bu bağlamda soruna genel olarak yaklaşmak ve sorunu tamamen çözenin bir süreç gerektireceği bilinci ile hareket edilmesi gerekmektedir. Bununla birlikte son olarak şu değerlendirmeyi yapmayı da gerekli görmekteyiz: Kanunlarda davaların ne kadar süre dahilinde bitirileceği yönünde hükümler tesis edilmesinin³⁷⁶ çözüm ifade etmeyeceği kanısındayız. Zira sorunun asıl kaynağı kanuni yapının elverişsizliği değildir. Çalışmamızda ifade bulan sebepler çoğunlukla uygulamaya ve imkânlarla yönelik sorunlardır.

³⁷⁶ ABD’de 1974 tarihli Hızlı Yargılama Yasası (The Speedy Trial Act of 1974) ile hangi davanın hangi aşamadan – örneğin tutuklama, ifade alınması gibi- başlayarak ne kadar zaman içinde sonuçlandırılacağı belirtilmiştir. Ancak uygulamada bu sürelerin geçirildiği de görülmektedir. (Bkz. Kamisar Yale, La fave Wayne R., Israel Jerold H., King Nancy J. Modern Criminal Procedure, Cases, Comments and Questions, 11.Baskı, American Casebook Series, Thomson & West Yay., 2001, s. 1210 vd.)